

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΡΟΥΜΛΟΥΚΙ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

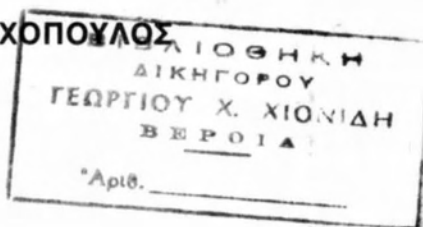
τεύχος 1ο

αρχαίοι χρόνοι · ρωμαιοκρατία

ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ:

Ε.Γ.Σ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΟΡΥΦΗΣ,
ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΚΑΛΩΝ,
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΠΛΑΤΕΟΣ, ΓΙΑΝΝΗ Δ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟ

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΡΟΥΜΛΟΥΚΙ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

τεύχος 1ο

αρχαίοι χρόνοι · ρωμαιοκρατία

ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ:

Ε.Γ.Σ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΟΡΥΦΗΣ,
ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΚΑΛΩΝ,
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΠΛΑΤΕΟΣ, ΓΙΑΝΝΗ Δ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1985

αφιερώνεται
σ' αυτούς που νοιώθουν ακόμη Ρουμλουκιώτες

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1- 4
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Α' και Β' ΜΕΡΟΥΣ	5- 8
ΑΡΧΑΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ – Α' ΜΕΡΟΣ	9- 70
1. Η περιοχή στους αρχέγονους χρόνους	11- 18
2. Οι πρώτοι κάτοικοι	19- 21
3. Βοττιαίοι - Βρύγες - Ιλλυριοί	22- 27
4. Μακεδόνες	28- 56
5. Σημειώσεις - Τεκμηρίωση	57- 70
ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑ – Β' ΜΕΡΟΣ	71-101
Σημειώσεις - Τεκμηρίωση	98-101
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ Α' ΜΕΡΟΥΣ	I-III
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ Β' ΜΕΡΟΥΣ	IV-V

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΤΗΡΙΞΗ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Για την πρώτη έκδοση αυτού του βιβλίου (α' τεύχος) έστειλα την από 22-10-1984 έγγραφη πρότασή μου σε 35 φορείς που λειτουργούν στα όρια της περιοχής Ρουμλουκιού και τους πρότεινα να συμμετάσχουν σε ομαδική έκδοση του βιβλίου, αναλαμβάνοντας, ανάλογα με την οικονομική συμβολή τους και την εκμετάλλευση της πρώτης έκδοσής του. Σ' αυτήν την πρόταση ανταποκριθήκαν 5 φορείς που διέθεσαν και τα εξής αντίστοιχα ποσά:

1. Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών Αλεξάνδρειας	30.000 δρχ.
2. Κοινότητα Κορυφής	20.000 δρχ.
3. Εμπορικός Σύλλογος Αλεξάνδρειας	15.000 δρχ.
4. Κοινότητα Τρικάλων	10.000 δρχ.
5. Κοινότητα Πλατέος	10.000 δρχ.

(Το υπόλοιπο και μεγαλύτερο μέρος της δαπάνης συμπληρώθηκε απ' τον συγγραφέα).

Είναι καθήκον μου βέβαια να τονίσω πως θεωρώ ότι οι παραπάνω φορείς είναι άξιοι συγχαρητηρίων, επειδή απόδειξαν πως: α) αναγνωρίζουν και καταξιώνουν στην πράξη τις πρωτοποριακές συμμετοχικές και συλλογικές διαδικασίες. β) σέβονται και τιμούν την ιστορία του ιδιαίτερου τόπου όπου λειτουργούν, και γ) παράλληλα με την κύρια αποστολή τους δεν μένουν αδιάφοροι για την ανάπτυξη πνευματικής κίνησης στο χώρο δράσης τους.

Για όλους αυτούς τους λόγους απευθύνω προς τα μέλη των Συμβουλίων τους, αλλά και προς όλο τον κόσμο που αντιπροσωπεύουν, θερμές ευχαριστίες και συγχαρητήρια, καθώς και την δήλωση ότι η εμπειρία αυτής της συνεργασίας μας θα μου μείνει αξέχαστη.

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(ή ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ)

... από μικρός ένοιωθα να έλκομαι ιδιαίτερα από ο,τιδήποτε ήταν παλιό. Με συνέπαιρναν οι παλιές ιστορίες των παπούδων και γοητευόμουνα μπροστά σε κάθε παλιό ή αρχαίο αντικείμενο που ήταν σημάδι μιας ζωής που δεν την είχα ποτέ γνωρίσει. Άρχισα λοιπόν να ψάχνω ρωτώντας πρώτα τους ηλικιωμένους, προκειμένου να μάθω όσο γινόταν περισσότερα για τον τρόπο ζωής των ανθρώπων που έζησαν πριν από μένα. Κάποτε βέβαια ένοιωσα πως δεν αρκούσε μόνο να ακούω τις ιστορίες για τα παλιά, αλλά ότι έπρεπε να τις σημειώνω κάπου για να μην τις ξεχάσω, κι έτσι άρχισα να γράφω και να συγκεντρώνω το πρώτο μου υλικό.

Το παραπάνω πάθος μου σύντομα δέθηκε με την αγάπη που είχα για τον τόπο μου, οπότε βρέθηκα να ψάχνω και για τις προηγούμενες μορφές που είχε ο κάμπος του Αλιάκμονα, προσπαθώντας να μάθω γιατί στα χωράφια βρίσκονταν θαλασσινά κοχύλια, πως ήταν ο Βάλτος, πότε πλημμύρισε ο Αλιάκμονας κλπ.

Στην επαρχιακή κωμόπολη που ζούσα, δεν είχα τότε την δυνατότητα να βρω παρά ελάχιστα βιβλία που νάχουν σχέση με την υποτυπώδη έρευνα που άρχιζα. Το ψάξιμο όμως στις βιβλιοθήκες της Θεσσαλονίκης έδωσε δυνατή ώθηση στην εργασία μου κι έτσι βρέθηκα με μπόλικους φακέλλους γεμάτους υλικό που αφορούσε την ιστορία την τοπογραφία και την λαογραφία της περιοχής του κάμπου του Αλιάκμονα, που παλιότερα ονομαζόταν Ρουμλούκι.

Τότε ήταν που αποφάσισα να μην κρατήσω μόνο για τον εαυτό μου το υλικό που συγκέντρωσα, αλλά να προχωρήσω στην παραπέρα επεξεργασία του, ώστε να δώσω την δυνατότητα να το γνωρίσουν οι συμπατριώτες μου και γενικά όλοι όσοι ενδιαφέρονται, πράγμα που μόνο με την έκδοση κάποιου βιβλίου μπορούσε να γίνει.

Όπως φαίνεται κι από τον τίτλο αυτού του βιβλίου η έρευνα που κάνω αφορά την περιοχή του κάμπου στον Νομό Ημαθίας που το διασχίζει ο Αλιάκμονας και που παλιότερα ονομαζόταν Ρουμλούκι. Μ' αυτό το όνομα οριοθετούσαν την περιοχή που απλώνονταν κάτω απ' τις βόρειες παρυφές των Πιερίων μέχρι τα όρια του Βάλτου (Λίμνη Γιαννιτσών) και κάτω από τα υψώματα της Βέροιας μέχρι το Καρασμάκ(ι) (Λουδίας) και τις εκβολές του Αλιάκμονα (χάρτης 1).

Ένας από τους αρχικούς στόχους αυτής της εργασίας ήταν να εξηγηθούν ιστορικά, οι λόγοι που συνετέλεσαν ώστε να διατηρηθεί τόσο ανόθευτη η ελληνικότητα των κατοίκων αυτής της περιοχής, καθώς και η συχνή εμφάνιση φαινομένων άμεσης σχέσης και πάγιας αναφοράς στην εποχή της δόξας του αρχαίου Μακεδονικού κράτους. Ήθελα να βρω την ιδιαίτερη ιστορική διαδρομή που βάραινε τόσο πολύ στους κάθε φορά κατοίκους της περιοχής αυτής, ώστε να διατηρούν τέτοια έντονα χαρακτηριστικά που ανάγκασαν κι αυτούς ακόμη τους Οθωμανούς κατακτητές να ονομάσουν την περιοχή αυτή «Ρουμλούκ», που σημαίνει χώρα Ρωμιών, ελληνοχώρα. Ήθελα να εξηγήσω ιστορικά τον λόγο που επέδρασε ώστε να διατηρηθεί στην παραδοσιακή φορεσιά των γυναικών της περιοχής η αρχαία στρατιωτική ενδυμασία και η περικεφαλαία του Μεγαλέξανδρου, καθώς και τους λόγους της ύπαρξης της έντονης και επίμονης τάσης των Ρουμλουκιωτών να συνδέουν και να εξηγούν διάφορα πράγματα με αναφορές στον Μεγαλέξανδρο.

Βέβαια στη συνέχεια η ιστορική έρευνα πήρε τον δικό της δρόμο και, παρά το ότι έμμεσα δίνει απαντήσεις και στους παραπάνω αρχικούς προβληματισμούς μου, ακολούθησε την πορεία της προσπάθειας για πλήρη ιστορική κάλυψη των ιστορικών γεγονότων που έλαβαν χώρα σ' αυτήν την περιοχή σε όλες τις χρονικές περιόδους.

Δεύτερο άξονα αυτής της έρευνας αποτελεί η προσπάθεια για ταυτόχρονη με τα διάφορα ιστορικά γεγονότα παρακολούθηση των μεταβολών που συντελούνταν στον χώρο και για εξήγηση της γεωμορφολογικής του εξέλιξης. Κύρια προσπάθησα να βρω και να σκιαγραφίσω όλο το πάλεμα του νερού και της γης που συντελέστηκε στον χώρο αυτό κι είχε σαν αποτέλεσμα την αντικατάσταση της άλλοτε υπάρχουσας θάλασσας με το γόνιμο έδαφος της πεδιάδας που υπάρχει σήμερα.

Έτσι κατάφερα να φτάσω στην έκδοση αυτού του βιβλίου, που ασχολείται με την Ιστορία και Τοπογραφία του Ρουμλουκιού κατά τους Αρχαίους Χρόνους και την Ρωμαϊοκρατία, ελπίζοντας να κατορθώσω να ολοκληρώσω την έρευνά μου με την έκδοση βιβλίων και για τις υπόλοιπες ιστορικές περιόδους.

Βέβαια πρέπει να τονίσω ότι την παραπάνω εργασία (η οποία στα κύρια σημεία της ήταν έτοιμη το 1981) την έκανα από ερασιτεχνική διάθεση και χωρίς ειδική επιστημονική κατάρτιση, κλέβοντας κυριολεκτικά απ' τον όποιο ελεύθερο χρόνο μου επιτρέπει να έχω η άσκηση της Δικηγορίας.

Παρ' όλ' αυτά τολμώ να εκδώσω αυτό το τμήμα της έρευνάς μου με την ελπίδα ότι οι ειδικοί θα το κρίνουν με επιείκεια κι ότι η εργασία μου θα αποτελέσει την αρχή που θα προκαλέσει το ενδιαφέρον και άλλων, ειδικών και μη, ώστε να πληθύνουν οι ερευνητές που θα γράψουν για την Ιστορία και Τοπογραφία του Ρουμλουκιού αποκλειστικά.

Τελειώνοντας θέλω να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν να φτάσω στην έκδοση αυτού του βιβλίου, αλλά και να δηλώσω, πως είμαι πρόθυμος να συνεργαστώ μ' όλους όσους έχουν διάθεση να ασκήσουν γόνιμη κριτική πάνω σ' αυτά που γράφω ή που θέλουν να δώσουν και την δική τους άποψη στα ζητήματα που τίγονται, γιατί, πέρα απ' την όποια επιτυχία ή μη της δικής μου προσπάθειας, σημασία για μένα έχει το να προχωράει συνεχώς η έρευνα και να γράφονται όσο γίνεται περισσότερα για την Ιστορία την Τοπογραφία και την Λαογραφία του Ρουμλουκιού.

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Α' ΚΑΙ Β' ΜΕΡΟΥΣ

- O. Abel.* Ἡ μέχρι Φιλίππου ἀρχαία ἱστορία τῆς Μακεδονίας, μετ. Μ.Γ. Δήμιτσα, εκδ. Λειψίας 1860.
- Αἰλιανός.* Περί ζώων (*De natura animalium*) εκδ. Παρισίων.
- Αἰσχύλου Ἰκέτιδες,* Πέρσαι, εκδ. ΟΧΟΝΙΙ.
- Ἄγγ. Κ. Ανδρειωμένου,* Ἀνασκαφή παρά τό Νησί Ἀλεξανδρείας, πρακτικά τῆς Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, 1966.
- Ανδρόνικου Μαν.,* Βεργίνα, Οἱ Βασιλικοί Τάφοι, εκδοτική Αθηνῶν Α.Ε. Αθήνα 1984.
- Ανδρόνικου Μαν.,* Βεργίνα I, Τό νεκροταφεῖον τῶν τύμβων, Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀρ. 62, ἐν Ἀθήναις 1969.
- Ανδρόνικου Μαν.* Οἱ βασιλικοί τάφοι τῆς Βεργίνας, Αθήνα 1978.
- Αππιανού.* Μακεδονικά, Συριακά.
- Αρριανού.* Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις, Ἰνδικά.
- Ἀρχαία Μακεδονία.* Ἀνακοινώσεις κατά τό πρῶτον Διεθνές Συμπόσιον ἐν Θεσ/νίκη, 26-29 Αυγούστου 1968, Θεσσαλονίκη 1970, εκδ. ΙΜ-ΧΑ.
- Αρχαιολογικό Δελτίο-Χρονικά,* 21(1966), 20(1965).
- Athenaeus the Deipnosophists,* εκδ. LOEB..
- Ἰωάνν. Γ. Βασματζίδου.* Ἡ Μακεδονία καί οἱ Μακεδόνες πρό τῆς τῶν Δωριέων καθόδου, ἐν Μονάχῳ 1867.
- I. Βογιατζίδου.* Εἰσαγωγή εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Θεσ/νίκης, Μακεδονικά 1940, τομ. Α', ΕΜΣ 1940.
- Στέφανος Βυζάντιος.*
- Π. Γιαννακόπουλου.* Ἐτυμολογικόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσας, εκδ. «Νικόδημος», Αθήναι.
- Fr. Geyer.* Makedonien bis zur thronbesteigung Phillipps II, Munchen und Berlin 1930.
- Desideri Mariano.* La Macedonia dopo la Battaglia di Pinda, studio storico-critico, Roma-Ermanno Loescher 1901.
- Μαργαρίτης Μ. Δήμιτσα.* Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, Ἀθήνησι 1874, τομ. Α κ Β.
- Δήμιτσα Γ. Μαργαρίτου.* Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καί μνημεῖοις σωζομένοις, Ἀθήνησιν 1896.

- Διόδωρος Σικελιώτης.
Edson Charles. Strepsa, July 1955, USA.
 Ελευθερουδάκη. Ἐγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι
 1962.
 Ἔργον αρχαιολογικῆς εταιρείας 1968, Αθήναι 1968.
 Εὐριπίδου, Βάκχαι.
 N.G.L. Hammond. Τά προβλήματα καί τά ἐπιτεύγματα τῶν μεγάλων Μα-
 κεδόνων Φίλιππου καί Ἀλέξανδρου, Μακεδονική Λαϊκή Βιβλιο-
 θήκη ΕΜΣ, Θεσ/νίκη 1982.
 N.G.L. Hammond. A history of Macedonia, vol. I, Oxford 1972.
 N.G.L. Hammond and G.T. Griffith. A history of Macedonia, vol. II, Oxford,
 1979.
 Homeri Opera. Ὕμνοι εἰς Ἀπόλλωνα, Ὕμνοι εἰς Ἑρμῆν, Oxford Classical
 Texts.
 Herodoti Historiae. Oxford Classical Texts.
 Ἡροδότου Ἱστορίαι. Μετ. Αραπόπουλου, Πάπυρος, Αθήναι 1954.
 Ἡσιόδου, Θεογονία.
 Θησαυροί τῆς Ἀρχαίας Μακεδονίας. Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσ/νίκης,
 1979.
 Θουκυδίδου Ἱστορία.
 Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους, εκδοτική Αθηνῶν Α.Ε., 1970, Αθήναι.
 Δημ. Κανατσούλη. Ἡ Μακεδονία ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς
 ἀνόδου τοῦ Φιλίππου Β', ΕΜΣ Θεσ/νίκη, 1976.
 Δημ. Κανατσούλη. Ἡ μακεδονική πόλις ἀπό τῆς ἐμφάνισεώς της μέχρι
 τῶν χρόνων τοῦ Μεγ. Κων/νου, Μακεδονικά 1955-1960, τομ. 4ος
 ΕΜΣ.
 Δημ. Κανατσούλη. Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κων/νου,
 ΕΜΣ, Θεσ/νίκη, 1964.
 Δημ. Κανατσούλη. Μακεδονικά Μελετήματα. Ἡ τοπογραφία τοῦ Θερμαϊ-
 κοῦ κόλπου στὸν 5ον αἰῶνα π.Χ., Θεσ/νίκη, 1955.
 Γιάννη Κορδάτου. Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, Αθήνα 1956.
 Leake W.M. Travels in northern Greece, London 1835.
 Αλ. Λέτσα. Τά ἐλατήρια ἅτινα ὤθησαν τὸν Κάσσανδρον νά ἰδρῦση τὴν
 Θεσσαλονίκη. Ἡ ἐξέλιξις τῆς Θεσ/νίκης κατὰ τὴν Μακεδονική,
 Ρωμαϊκή καί Βυζαντινὴ περίοδον, ΕΜΣ 1964.
 Ε.Κ. Λιακάκου. Οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες, Φάρος τῆς Βορείου Ἑλλάδος
 1940.
 Liddell-Scott. Greek-English Lexicon, εκδ. Οξφόρδης.

- Λουκιανός, Λούκιος ἢ Ὀνος*, Εκδ. Γνώση, Αθήνα 1982.
- Μακεδονία*. 4.000 χρόνια ἑλληνικῆς Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ, εκδοτικὴ Αθηνῶν, 1982.
- Μακεδονικά*. (περιοδικὸ σύγγραμμα τῆς Ε.Μ.Σ.), Θεσσαλονίκη, 1940 κ.ἐπ.
- Μαραβελάκις Ι. Μάξιμος*, Στοιχεῖα Γεωλογίας, Θεσ/νίκη 1956.
- Μαραβελάκις Μαξ*. Μακροσεισμικὴ σπουδὴ τῶν σεισμῶν Κατερίνης, ΕΜΣ, Θεσ/νίκη, 1941.
- Ι. Μελέντη-Β. Παπαζάχου*. Ἡ σεισμικότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου, Θεσ/νίκη 1980.
- Μητσόπουλος Κων/νος*. Στοιχεῖα Γεωλογίας, τομ. Α', Αθήναι 1893.
- Νέγρης Φωκίων*. Αἱ διαταράξεις τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήνησι 1901.
- Ομήρου Ἰλιάς-Οδύσεια*. Μετ. Ν. Ι. Καζαντζάκη, Ι.Θ. Κακριδῆ, Αθήναι 1962.
- Παπάζογλου Φανούλα*. Les cites Macedoniennes a l'epoque Romaine, Skopje 1957.
- Παπαθανασίου Θωμά*. Τό μεσαιωνικόν Φρούριον τῶν Σερβίων, Θεσ/νίκη 1939.
- Πέτσας Φωτ*. Χρονικά Αρχ. Δελτίου, 20(1965), 21(1966).
- Πλίνιος*. Natural history, εκδ. LOEB.
- Πλουτάρχου*, Βίοι Παράλληλοι.
- Πολυβίου Ἱστορίαι*, Ἑλλην. Εκδοτ. Οργανισμός.
- Κωνστ. Πορφυρογέννητος*. Περί Θεμάτων. εκδ. Βόννης.
- Πρακτικά Αρχαιολογικῆς Εταιρείας 1966*.
- Πτολεμαίου Κλ. Γεωγραφία*.
- Πτολεμαίου Κλ. Κανῶν Ἐπισημῶν Πόλεων*, Συλλογὴ Γεωγράφων (αφῶν Ζωσιμάδων), εκδ. Βιέννης.
- Pauly Realencyclopädie*.
- Leonard Schulze Jena*. Makedonien Landschafts und Kultur Bilder, Jena 1927.
- Σκύλαξ, Περίπλους*.
- Σκύμνου Χίου*. Περιήγησις, Συλλογὴ Γεωγράφων (αφῶν Ζωσιμάδων), εκδ. Βιέννης.
- Στράβων*. The Geography of Strabo, Harvard University Press.
- A. Struck*. Makedonische Fahrten II, die Makedonischen Niederlande, Serajevo 1908.
- Απ. Μ. Τζαφερόπουλου*. Ημαθία-Τουριστικός Οδηγός, Θεσ/νίκη, 1969.

- Ιωάν. Π. Τουράτσογλου.* Μιλιάρια του Μουσείου Βεροίας, Μακεδονικά
τομ. 9ος, ΕΜΣ, Θεσ/νίκη 1969.
- Αγαπ. Γ. Τσομπανάκη.* Γλωσσικά Μακεδονίας, Ἐρχαία Μακεδονία, Ἐ-
νακοινώσεις κατά τό πρῶτον διεθνές συμπόσιον ἐν Θεσ/νίκη 26-
29 Αὐγ. 1968, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1970.
- Αγαπ. Γ. Τσομπανάκη.* Διαλεκτικά Μακεδονίας, Μακεδονικά, τομ. 5ος,
ΕΜΣ, Θεσ/νίκη 1963.
- Γ. Φιλάρετου-Δ. Βασιλειάδου.* Εθνικός Οδηγός της Μεγάλης Ελλάδος, Α-
θήναι 1919.
- Φίλιππος.* Βασιλεύς Μακεδόνων, εκδοτική Αθηνών Α.Ε. Αθήνα 1980.
- Fragmenta Historicorum Graecorum,* εκδ. Παρισίων, τομ. 2ος.
- Χατζηκυριακού Γεωργ.* Γεωλογική καί Πετρογραφική σύστασις τῆς Μα-
κεδονίας, 1929.
- Γ.Χ. Χιονίδη.* Ιστορία της Βέροιας, τομ. 1ος, Βέροια 1960.
- Γ.Χ. Χιονίδη.* Σύντομη Ιστορία του Χριστιανισμού στην περιοχή Βεροίας,
Βέροια 1961.
- Γ.Χ. Χιονίδη.* Σχεδιάσμα διά τήν ἔτυμολογίαν καί τήν ἱστορίαν τοῦ ποτα-
μοῦ Ἐλιάκμονος, Μακεδονικό Ἡμερολόγιον 1965.
- Αν. Εμ. Χριστοδούλου.* Ιστορία της Βέροιας, Βέροια 1960.

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΕΓΟΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Πριν από εκατοντάδες εκατομμύρια χρόνια η ελληνική γη ήταν σκεπασμένη από θάλασσα-όπως όλος ο φλοιός της γης. Στις αρχές της κρητιδικής περιόδου, στην τριτογενή περίοδο του καινοζωϊκού αιώνα, πριν από 140 περίπου εκατομμύρια χρόνια, αναδύθηκε, μεταξύ άλλων, μετά από γιγαντιαία ορογενετική κίνηση, και η λεγόμενη Πελαγονική οροσειρά, δηλαδή μια στενή λωρίδα γης που περιλάμβανε εκτός άλλων και την βορειότερη Μακεδονία, τον Όλυμπο, την ανατολική Θεσσαλία και την βόρεια Εύβοια¹. Τότε πτυχώθηκαν κι ανορθώθηκαν τα βουνά Βέρμιο και Πάϊκο, ενώ σχηματίστηκαν ο άνω ρους του Αλιάκμονα και ο Αξιός, που ακολουθούν την λεγόμενη «Δειναρική» κατεύθυνση, δηλαδή από ΒΒΔ προς ΝΝΑ². Οι πρώτες αυτές βασικές μορφές της γεωτεκτονικής δομής του ανάγλυφου της Μακεδονίας και της περιοχής ειδικότερα, αλλοιώθηκαν αργότερα με άλλες κινήσεις.

Στην αρχή της Μειόκαινης εποχής μια άλλη τεκτονική αναστάτωση πτύχωσε κι ανόρθωσε τον βυθό για να προβάλλει η Αιγαίδα, σαν ενιαία και αδιαίρετη μάζα ξηράς, που κάλυπτε τον σημερινό ελληνικό χώρο από το Ιόνιο μέχρι την Μ. Ασία και τα νότια της Κρήτης. Τότε λοιπόν πρωτοεμφανίστηκε από τη θάλασσα και η ερευνούμενη περιοχή, σαν ελάχιστο τμήμα της Αιγαίδας. Όμως στο τέλος της Πλειόκαινης εποχής, πριν από 5-2 εκατομμύρια χρόνια, άρχισε ο κατακερματισμός και ο καταποντισμός της Αιγαίδας, ενώ η Μεσόγειος προέλαυε προς τα ενδότερα.

Κατά την περίοδο της Πλειστόκαινης εποχής συνέβηκαν στο εσωτερικό της Μακεδονίας κινήσεις ανοδικές, που είχαν σαν «ισοστατική εξίσωση», για την αποκατάσταση της ισορροπίας, γενικά καθοδικές κινήσεις στην περιοχή της βόρειας Αιγαίδας, με αποτέλεσμα να καταβυθιστεί και να επιτρέψει την προέλαση ενός βραχίονα της Μεσογείου μέχρι τις ρίζες των βουνών της περιοχής, γι' αυτό κι από άποψη γεωτεκτονικής η περιοχή μας ανήκει στην ζώνη της Αλμωπίας που θεωρείται παλιά «θαλάσσια αύλαξ»³.

Κατά την περίοδο αυτή στην Μακεδονία και την περιοχή πρέπει να έπαιξε σπουδαίο ρόλο η από ΑΒΑ προς ΔΝΔ κίνηση της «κατεύθυνσης Δαρδανελίων», όπως ονομάζεται, την οποία ακολουθούν ο ορεινός όγκος των Πιερίων και ο μέσος ρους του Αλιάκμονα⁴. Απ' αυτή την αιτία κατακλύσθηκαν από τη θάλασσα διάφορες παράκτιες περιοχές, μεταξύ των οποίων και η δική μας. Τότε λοιπόν σχηματίστηκε ο Θερμαϊκός κόλπος, που θεωρείται ότι είναι τεκτονικής προελεύσεως και ότι δημιουργήθηκε με την σε βάθος 800 μέτρων περίπου καταβύθιση της Αιγαϊδας⁵. Σαν ελάχιστα τμήματα της Αιγαϊδας που παρέμειναν εδώ στην επιφάνεια ή ανορθώθηκαν αργότερα λόγω πλευρικών ωθήσεων, θεωρούνται οι εξάρσεις που αποτελούν, κατά κάποιο τρόπο, τις προσβάσεις της οροσειράς των Πιερίων⁶.

Παράλληλα, στην Πλειστόκαινο εποχή, σημειώθηκαν νέες γεωλογικές μεταμορφώσεις και διαφοροποιήσεις, εξ αιτίας των έντονων κλιματολογικών διακυμάνσεων των ψυχρών και θερμών εποχών. Έτσι κατά την εποχή των Παγετώνων (τότε που πρωτοεμφανίστηκε ο άνθρωπος στη γη) η στάθμη της θάλασσας παρουσίαζε μεγάλες διακυμάνσεις, ώστε να επηρεάζεται συνεχώς η διαμόρφωση των ακτών. Σε κείνη την παγετώδη περίοδο ψύχους το Αιγαίο έχανε τεράστιους όγκους νερού, η στάθμη της θάλασσας κατέβαινε 100 ως 200 περίπου μέτρα, με συνέπεια να τραβιούνται τα νερά και ο Θερμαϊκός να αδειάζει εντελώς. Η θάλασσα κατέβαινε τότε στο ύψος Πηλίου-Χαλκιδικής και φυσικά η περιοχή αποκαλυπτόταν ξανά σαν μια απέραντη αμμουδερή πεδιάδα. Αντίθετα στις Θερμές εποχές που επακολούθησαν, η θάλασσα, εξ αιτίας του νερού που αποδέσμευαν οι πάγοι που έλιωναν, κατάκλυσε πάλι τον χώρο του Θερμαϊκού κόλπου, κάλυψε με νερά την περιοχή μας κι έφτανε μέχρι τα βουνά Πιέρια, Βέρμιο και Πάϊκο⁷.

Οι παραπάνω έντονες διακυμάνσεις των κλιματολογικών μεταβολών συνετέλεσαν επίσης και στην οριστική σχηματοποίηση των γύρω βουνών. Οι γύρω ορεινοί όγκοι αποσαθρώνονταν από τα νερά των κατακλυσμιαίων βροχών, τον άνεμο, τις έντονες μεταβολές της θερμοκρασίας και υγρασίας, με συνέπεια να χάνουν το αρχικό τους ύψος και να χαμηλώνουν συνεχώς. Παράλληλα τα υλικά των αποσαθρώσεων μεταφέρονταν από τα ποτάμια στη θάλασσα κι επιστρώνονταν πάνω στα θαλασσογενή ιζήματα του βυθού της λεκάνης. Με τον τρόπο αυτό σχηματίστηκαν ο πηλός, η άργιλος, η άμμος και πολλά ιζηματογενή πετρώματα⁸.

Αλλά στην διαμόρφωση του χώρου αυτού συνέβαλαν επίσης οι σεισμοί και η δράση των ηφαιστειών, όπως της ταινιοειδούς ζώνης ηφαι-

στείων της γειτονικής κοιλάδας της Αλμωπίας, καθώς και οι παράλληλες εκρήξεις των σειсмоγόνων εστιών του Θερμαϊκού κόλπου και της Χαλκιδικής⁹. Πολλές φορές μάλιστα η σεισμική και ηφαιστειακή δράση συνοδευόταν κι από ξαφνικές ανυψώσεις του πυθμένα και αντίστοιχες ξαφνικές υποχωρήσεις της στάθμης του νερού. Μια τέτοια ξαφνική ανύψωση του εδάφους στις υπώρειες του Βέρμιου και αντίστοιχη απότομη υποχώρηση του νερού λόγω σεισμού ή ηφαιστειακής δράσης, πρέπει να ήταν η αιτία της εμφάνισης, παράλληλα στο Βέρμιο, μιας εκτεταμένης περιοχής άμμου, που δεν ήταν παρά η αποκάλυψη του πρώην θαλάσσιου πυθμένα. Συχνά βέβαια ήταν και τα φαινόμενα της αμπώτιδας και πλημμυρίδας¹⁰.

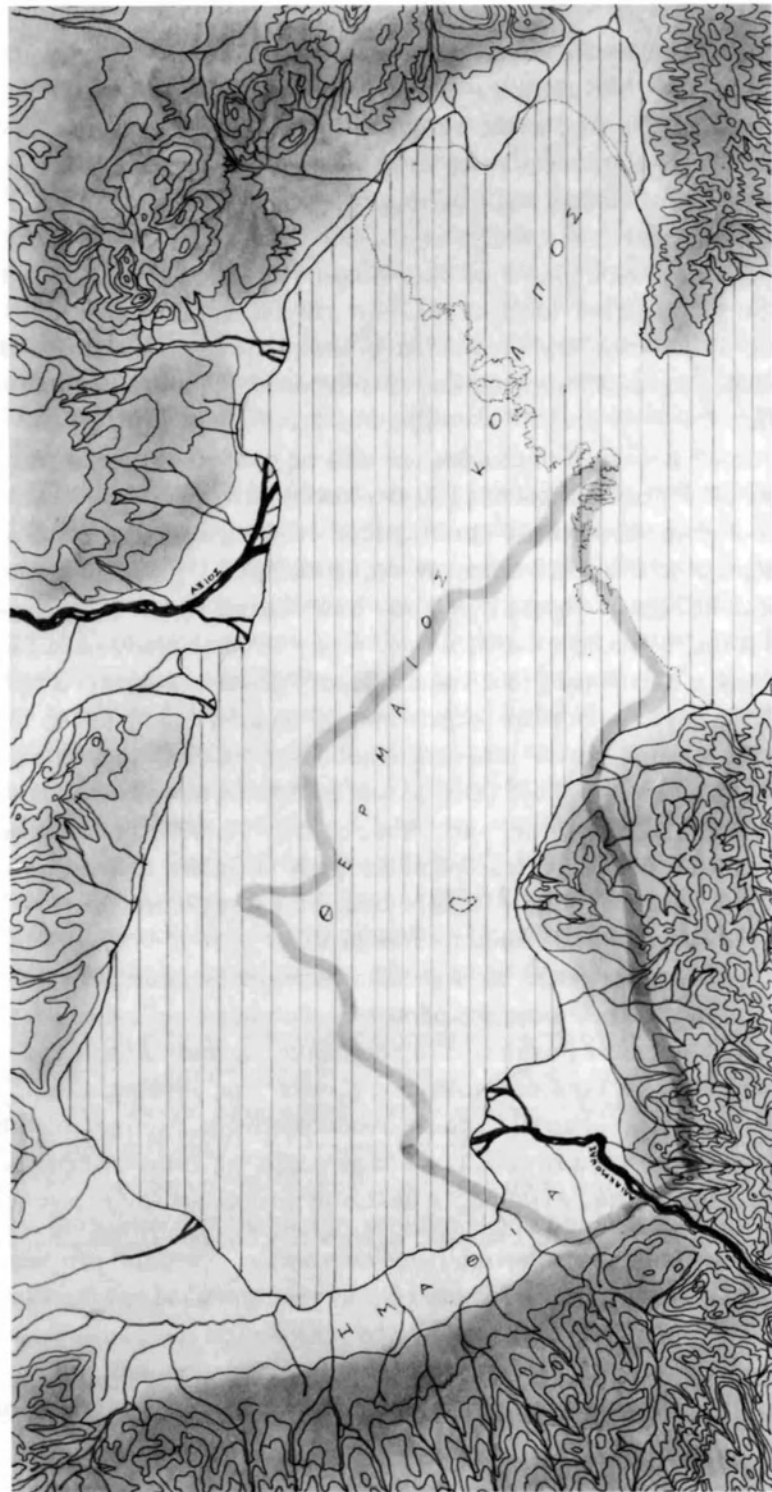
Ακόμη πρέπει να σημειωθεί πως από τις ανοδικές κινήσεις, που συνέβαιναν σ' όλη τη διάρκεια της Πλειστόκαινης εποχής, η Μακεδονία στο εσωτερικό της ανυψωνόταν και στις παράκτιες περιοχές της χαμηλώνε, με συνέπεια οι κλίσεις των ποταμών της να αυξηθούν πολύ. Αυτή η αύξηση της κλίσης είχε με τη σειρά της σαν αποτέλεσμα την αύξηση της ορμής και της διαβρωτικής ικανότητας των νερών των ποταμών, καθώς και την αύξηση της ικανότητάς τους να μεταφέρουν φερτά υλικά και να τα αποθέτουν σε μέρη όπου οι κλίσεις ήταν μικρές, δηλαδή στις εκβολές τους. Έτσι οι ποταμοί έτειναν ν' αποκαταστήσουν την «κλίση ισορροπίας» τους, ελαττώνοντας το απόλυτο ύψος με την διάβρωση των ορεινών όγκων και αυξάνοντας το μήκος της κοίτης τους με την εναπόθεση των φερτών υλικών στη θάλασσα. Η συμπεριφορά αυτή των ποταμών, δηλαδή η τάση για αποκατάσταση της κλίσης ισορροπίας, συνεχίστηκε και στην αλλούβιο περίοδο, συνεχίζεται δε ακόμη και σήμερα¹¹.

Οι κάθετες κινήσεις της αλλουβιακής περιόδου συνεχίστηκαν μέχρι το τέλος της διλλουβιακής περιόδου, με ρυθμό όμως ασθενέστερο. Οι ανοδικές κινήσεις συνεχίστηκαν στο εσωτερικό με αποτέλεσμα την ισχυρή διάβρωση από τα νερά των ποταμών, εξαιτίας της μεγάλης κλίσης που εξακολουθούσε να υπάρχει. Από τις ανοδικές κινήσεις του εσωτερικού χώρου, που έγιναν κατά την διλλούβιο περίοδο, με τις αντίστοιχες καθοδικές κινήσεις της βόρειας Αιγαϊδας, η θάλασσα κατέκλυσε τον χώρο της σημερινής πεδιάδας μέχρι τις υπώρειες σχεδόν των βουνών Πιέρια, Βέρμιο και Πάϊκο.

*

Σαν αρχικά γεωμορφολογικά δεδομένα λοιπόν της περιοχής μας δίνονται: το ορεινό συγκρότημα Βέρμιου-Πιέρων, ο αμμουδερός χώρος πα-

Χάρτης 2

ράλληλα στο Βέρμιο, ο ποταμός Αλιάκμονας να εκβάλλει ανάμεσα στα δυο βουνά και η θάλασσα, ο Θερμαϊκός κόλπος, που τότε καταλάμβανε την έκταση που καταλαμβάνει σήμερα η πεδιάδα. Η έρευνα αυτή λοιπόν δέχεται κατ' αρχήν την θεωρία που πρωτοδιατύπωσε ο Α. Struck για την διαμόρφωση του κάμπου της περιοχής¹².

Δυναμικότερο και αξιολογότερο ρόλο στη δημιουργία της πεδιάδας, που βλέπουμε σήμερα στην περιοχή, διαδραμάτισε ο ποταμός Αλιάκμονας, που εξέβαλε αρχικά στο ΝΔ άκρο του κόλπου, πολύ κοντά στις υπώρειες των βουνών Βέρμιου και Πιέρων (χάρτης 2). Μεταφέροντας ακατάπαυστα προσχωτικό υλικό, το εναπόθετε στον βυθό της ρηχής θάλασσας, προκαλώντας έτσι την σταδιακή ανύψωση του πυθμένα της και φυσικά την βαθμιαία δημιουργία νέων εδαφών.

Εδώ βρίσκουμε σκόπιμο να παραθέσουμε την ετυμολογία της λέξης «Αλιάκμων», γιατί η ονομασία του δηλώνει τον ξεχωριστό ρόλο που έπαιξε για την απομάκρυνση της θάλασσας. Η λέξη αποτελείται από το αλσ-αλός (η), που σημαίνει θάλασσα, αλάτι και σαν δεύτερο συνθετικό το άκμων-άκμονος (ο) (στερητικό α-κάμνω), που σημαίνει αμόνι, ακάματος, ακαταπόνητος, οπότε η ονομασία Αλιάκμονας σημαίνει «ακαταπόνητος στην μετακίνηση αλατιού-θάλασσας»¹³.

Στον ίδιο λόγο πρέπει να οφείλεται και το γεγονός ότι οι αρχαίοι κάτοικοι του τόπου τον θεωρούσαν και τον λάτρευαν σαν ομώνυμο ποτάμιο θεό, που τον μνημονεύει κι ο Ησίοδος¹⁴.

Φωτ. 1. Άποψη της σημερινής κοίτης του Αλιάκμονα στο σημείο του κόμβου Νησελίου.

Εκτός από τον Αλιάκμονα όμως (και τον Αξιό), υπήρχαν πάμπολλα μικρότερα ποτάμια και ρυάκια που χαμήλωναν συνεχώς κι αυτά το αρχικό ύψος των γύρω βουνών και συνολικά απέθεταν στην λεκάνη του Θερμαϊκού επίσης μεγάλες ποσότητες προσχωτικού υλικού συμμετέχοντας κι αυτά στην δημιουργία εύφορων εδαφών, αρχικά περιφερειακά των βουνών κι αργότερα ολοένα πιο βαθιά, σπρώχνοντας τη θάλασσα συνεχώς προς τα ενδότερα.

*

Οι πρώτες αναφορές σχετικά με την περιοχή ενισχύουν όσα ειπώθηκαν μέχρι τώρα. Η Μυθολογία, οι αναφορές του Όμηρου και του Ησίοδου, μας δείχνουν πως οι άνθρωποι εκείνης της εποχής γνώριζαν την περιοχή και ιδιαίτερη εντύπωση φαίνεται πως τους προκαλούσε εκείνο το τμήμα της που ήταν μια εκτεταμένη πεδιάδα άμμου κατά μήκος του Βέρμιου, γι' αυτό και την ονόμασαν «Ημαθία»¹⁵.

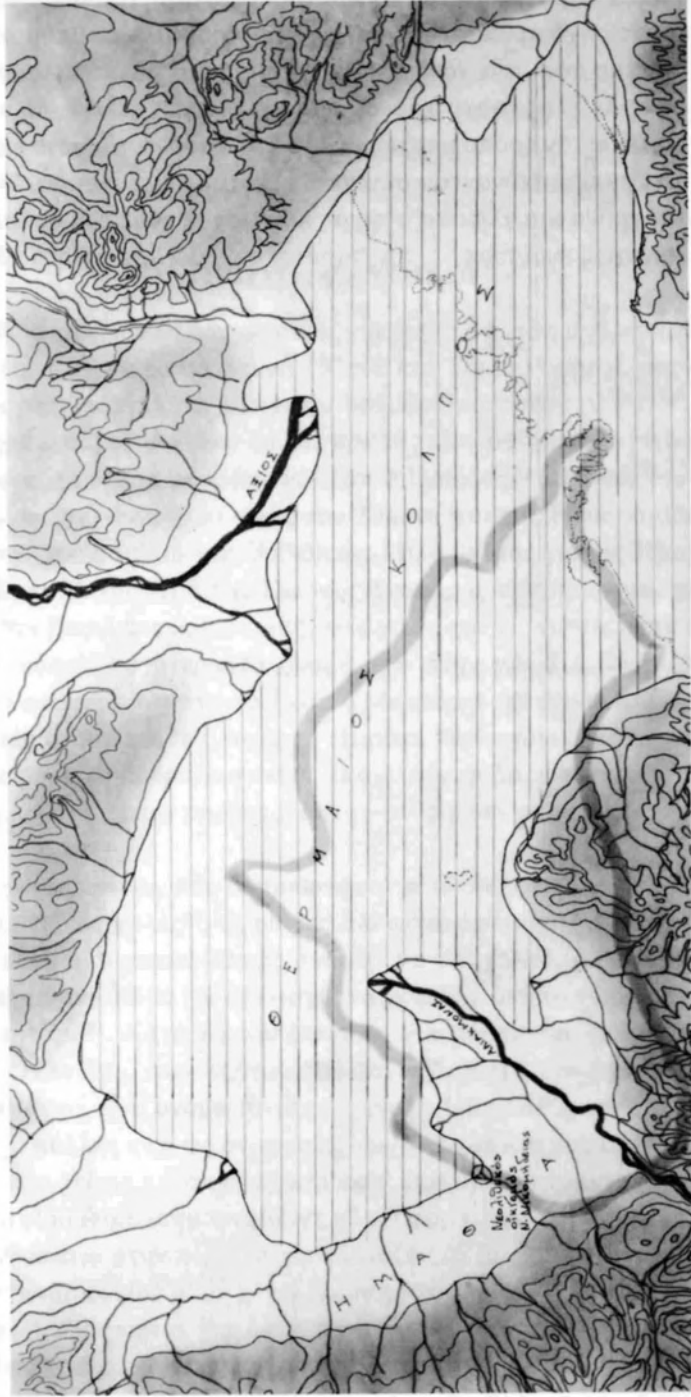
Κατά τους γλωσσολόγους¹⁶ η λέξη Ημαθία προέρχεται από το «άμαθος-ψάμαθος-σάμαθος», που σημαίνει περιοχή άμμου-αμμουδιά και φαίνεται πως αποδίδει πιστά την εικόνα του τόπου κατά την εποχή εκείνη, καθώς οι αμμουδερές εκτάσεις κάτω από το Βέρμιο πρέπει να ήταν το κυρίαρχο και επικρατέστερο χαρακτηριστικό της.

Μ'αυτή την ονομασία γνωρίζει επίσης κι ο Όμηρος την περιοχή. Την αναφέρει στην Ιλιάδα¹⁷ να συνορεύει με την Πιερία, και μετά απ' αυτήν (την περιοχή) μνημονεύει τις περιοχές των Θρακών. Αποκαλεί μάλιστα την Ημαθία «ερατεινήν», δηλαδή αξιαγάπητη-πασίχαρη, μιλώντας προφανώς για το τμήμα της Ημαθίας που περιλαμβάνει τις νοτιοανατολικές πλαγιές του όρους Βέρμιου. Αναφορικά στην Ημαθία γίνεται επίσης στον Ομηρικό Ύμνο του Απόλλωνα¹⁸ και στον Ομηρικό Ύμνο του Ερμή¹⁹, όπου γίνεται επανειλημμένη μνεία του εκτεταμένου αμμουδερού χώρου της περιοχής.

*

Το μέχρι τότε έντονο χαρακτηριστικό γνώρισμα της ευρύτερης περιοχής, σαν αμμουδερές πεδιάδας, αρχίζει να μεταβάλλεται με την πάροδο των χρόνων. Η ευεργετική επίδραση των ποταμών αφαλαττώνει συνέχεια το έδαφος, καθώς σε περιόδους μεγάλων πλημμυρών το παλιό αμμώδες έδαφος επιστρώνεται με πλούσια λάσπη, με συνέπεια να μετατρέπονται οι εκτάσεις αυτές σε γόνιμη γη. Σ' αυτό το διάστημα ο Αλιάκμονας πραγματοποιεί την προσχωματική διαμόρφωση του κάμπου συνεχώς, έχοντας βό-

Χάρτης 3

ρεια κατεύθυνση. Σ' αυτή την πορεία του το ποτάμι, αποθέτοντας συνέχεια λάσπη στον ρηχό πυθμένα της θάλασσας, προκαλούσε βαθμιαία την ανύψωσή του, με συνέπεια να δημιουργείται αρχικά βαλτοθάλασσα, που μεταβαλόταν σε έλος, αργότερα σε λασπότοπο και τελικά σε στέρεο έδαφος. Μ' αυτόν τον τρόπο υποχωρούσε η θάλασσα, μεγάλωνε η έκταση του εδάφους και επιμηκύνονταν συνέχεια η κοιτή του ποταμού, δημιουργώντας ταυτόχρονα μια γλώσσα στεριάς που εισχωρούσε στη θάλασσα και γινόταν συνεχώς ευρύτερη με την πάροδο των αιώνων (χάρτης 3).

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Οι συνθήκες έγιναν πλέον ευνοϊκές για εγκατάσταση ανθρώπων στην περιοχή αυτή. Κάτω από τα βουνά Πιέρια και Βέρμιο υπήρχε μια στενή λωρίδα εύφορης γης, που τη διέσχιζαν πολυάριθμα ποτάμια.

Από την Μυθολογία αντλούμε τις πρώτες πληροφορίες για την εδώ ύπαρξη και εγκατάσταση ανθρώπων. Έτσι ο Ησίοδος²⁰ μιλά για τον βασιλιά Ημαθίωνα, που θεωρείται γιός του Τίθωνα και της Ηούς κι αδελφός του Μέμνονα, του βασιλιά των Αιθιόπων. Μιλά επίσης για τις Ημαθίδες, κόρες του βασιλιά της Ημαθίας Πίερου. Αναφορές υπάρχουν και για τον Λυκάονα, σαν βασιλιά της Ημαθίας, ενώ γιός του Λυκάονα ήταν ο Μακεδών, που έδωσε αργότερα το όνομά του στην χώρα αυτή²¹. Άλλος μύθος²² πάλι αναφέρει ότι στη συνέχεια ο Μακεδών απέκτησε τον Άμαθο, από τον οποίο ονομάστηκε η περιοχή Ημαθία. Μολονότι όλες αυτές οι αναφορές θεωρούνται μυθοπλαστικές, αποτελούν σοβαρώτατη ένδειξη για την ύπαρξη οργανωμένων εγκαταστάσεων ανθρώπων στην περιοχή ή κοντά σ' αυτή.

Οι πρώτοι κάτοικοι, που δημιούργησαν εδώ οικήσεις, πρέπει να θεωρηθούν Πελασγικές φυλές²³, οι οποίες άλλωστε άφησαν ίχνη και σ' ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο. Όπως αναφέρει ο Αισχύλος, ο βασιλιάς των Αργείων Πελασγός, γιός του Παλαιχθονα, κατείχε όλη τη χώρα μέχρι τον Στρυμόνα ποταμό²⁴. Κατά δε τον Ησίοδο, ο πατέρας του Λυκάονα, του βασιλιά της Ημαθίας, ονομαζόταν Πελασγός²⁵. Κατά μια θεωρία οι Πελασγοί είναι αυτοί που ονόμασαν την περιοχή Ημαθία²⁶, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι πολλές από τις ονομασίες των πόλεων και περιοχών του χώρου αυτού είναι λέξεις πελασγικές και κατ' επέκταση αρχαιοελληνικές²⁷.

Ωστόσο οι πρώτες τεκμηριωμένες πληροφορίες για οργανωμένη εγκατάσταση ανθρώπων στην περιοχή που εξετάζουμε, μας δίνονται από τα ευρήματα των ανασκαφών στον χώρο έξω από το σημερινό χωριό της Νέας Νικομηδείας²³. Πρόκειται για έναν οργανωμένο συνοικισμό ανθρώπων, που χρονολογείται στην ώριμη φάση της αρχαιότερης Νεολιθικής εποχής

(από 7.000-6230 π.Χ.). Οι ανασκαφές φανέρωσαν ότι επρόκειτο για έναν αγροτικό βασικά λαό, που καλλιεργούσε αναμφισβήτητα τα δημητριακά και είχε εξημερώσει το πρόβατο, το βόδι και τον χοίρο²⁹. Ιδιαίτερη σημασία για τη δική μας έρευνα έχουν τα οστά ψαριών που βρέθηκαν, καθώς επίσης και τα ειδώλια βατράχων σμιλεμένα σε πέτρα³⁰. Οι βάτραχοι της γειτονικής βαλτοθάλασσας ή των κοντινών εκβολών των ποταμών ήταν φυσικό να επηρεάσουν τον καλλιτέχνη της εποχής εκείνης στην επιλογή των παραστατικών θεμάτων. Η δε επιτόπια έρευνα των αρχαιολόγων τους έκανε να συμπεράνουν, πως στον συνοικισμό αυτόν κατέληγε μυχός θαλάσσιου κόλπου³¹. Ο καθηγητής Χάμμοντ αναφερόμενος στην επικοινωνία ανάμεσα στον συνοικισμό της Ν. Νικομήδειας με τους άλλους νεολιθικούς οικισμούς της Θεσσαλίας, διατείνεται ότι πολλά αγαθά μεταφερόταν με πλοία στα λιμάνια του Θερμαϊκού κόλπου και σαν τέτοιο θεωρεί και την θέση του τότε οικισμού της Ν. Νικομήδειας³² (χάρτης 3). Σ' αυτό συνηγορεί και η άποψη του καθηγητού Ρωμαίου, ο οποίος υποστηρίζει πως τα κομμάτια οψιανού που βρέθηκαν στον οικισμό τα προμηθεύονταν οι λαοί εκείνοι από την Μήλο, οπότε προϋποτίθεται η δυνατότητα θαλάσσιας επικοινωνίας και για τον οικισμό της Ν. Νικομήδειας.

Το τέλος του οικισμού αυτού προσδιορίζεται στο 5.000-4.000 π.Χ. περίπου³³ και από τότε μέχρι τα μέσα της εποχής του χαλκού δεν έχουμε πληροφορίες για την ύπαρξη οργανωμένων εγκαταστάσεων ανθρώπων στον χώρο που ερευνούμε. Επίσης η ευρύτερη γεωγραφική θέση της περιοχής και οι κάτοικοί της λείπουν από τον ομηρικό κατάλογο απαριθμησης αυτών που έλαβαν μέρος στον Τρωϊκό Πόλεμο ή έστειλαν πλοία στο πλευρό των Ελλήνων ή των Τρώων. Πάντως η εγκατάσταση πληθυσμών στην περιοχή πρέπει να συνεχίστηκε αδιάλειπτα και θα πρέπει να δεχθούμε, πως η γονιμότητα του πεδινού χώρου, τα πολλά ποτάμια και η δυνατότητα της θαλάσσιας επικοινωνίας ήταν καθοριστικοί παράγοντες, ώστε να προσελκύουν συνεχώς την εγκατάσταση ανθρώπων σ' αυτήν.

Γεωγραφικά η όψη της πεδιάδας δεν έπαυε να αλλάζει σταδιακά, καθώς το έδαφος επεκτεινόταν συνεχώς χάρη στις προσχώσεις των ποταμών και κυρίως του Αλιάκμονα. Ο Αλιάκμονας, αληθινός Δημιουργός-Θεός της περιοχής, είχε σχηματίσει παράλληλα προς την ορεινή γραμμή των Πιερίων μια πλατιά λωρίδα στεριάς, ενώ το δέλτα των εκβολών του εισχωρούσε συνεχώς βαθύτερα μέσα στον αριστερό μυχό του Θερμαϊκού κόλπου, στενεύοντας το άνοιγμά του. Ταυτόχρονα ο Αξιός με τις προσχώσεις του δημιουργούσε νέα εδάφη στη βόρεια ακτή, συμβάλλοντας κι αυτός α-

ποφασιστικά στην ίδια διαδικασία (χάρτης 4). Αυτές οι μεταβολές στον Θερμαϊκό οδήγησαν προοδευτικά στο να κλείσει σημαντικά το στόμιο του αριστερού μυχού του πρώην τεράστιου κόλπου. Οι προσχώσεις δηλαδή του ποταμού Αλιάκμονα, που πλέον εξέβαλε ανατολικότερα, πλησίαζαν ολοένα και περισσότερο με τις απέναντι προσχώσεις του ποταμού Αξιού. Ωστόσο, ο θαλάσσιος διάυλος ανάμεσα στις δυο εκβολές παρέμεινε βαθύς και ευρύς και δεν ήταν εύκολο να κλείσει. Διευρύνοντας συνεχώς τις πεδινές εκτάσεις, τα δυο ποτάμια σχημάτιζαν μεγάλα δέλτα, ενώ όταν πλημμυρίζαν, άλλαζαν συχνά κοίτες. Έτσι ο Αλιάκμονας, που αρχικά εξέβαλε βόρεια, πήρε αργότερα, σε χρονική στιγμή που δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί ακριβώς, σαφή ΒΑ κατεύθυνση³⁴.

Η αλλαγή της κοίτης των ποταμών ερμηνεύεται στη γεωλογία ως εξής: τα νερά των ποταμών μεταφέρουν συνέχεια λάσπη και άμμο, ανακατεμένα με πετρώματα και ορυκτά που συμπαρασύρουν κατεβαίνοντας από τα βουνά. Το υλικό αυτό το αποθέτουν συνεχώς στον πυθμένα της κοίτης τους, όταν πια φτάσουν στην πεδιάδα. Έτσι, εξ αιτίας αυτής της συνεχούς επιστρώσεως, ανυψώνεται βαθμιαία ο πυθμένας της κοίτης των ποταμών, τα νερά πλημμυρίζουν τις όχθες, αλλάζουν κατεύθυνση και σχηματίζουν καινούργια κοίτη, αφήνοντας πολλές φορές ξερή την παλιά³⁵. Ταυτόχρονα, επιστρώνουν τα πλημμυρισμένα εδάφη με καινούργια λάσπη και νέο προσχωματικό υλικό. Οι πλημμύρες, που επαναλαμβάνονταν με μεγάλη συχνότητα, και δρούσαν αποφασιστικά για την αλλαγή της κοίτης των ποταμών, ήταν ιδιαίτερα καθοριστικές και για την γονιμότητα των εδαφών που δημιουργούσαν οι προσχώσεις τους.

ΒΟΤΤΙΑΙΟΙ – ΒΡΥΓΕΣ – ΙΛΛΥΡΙΟΙ

Γύρω στα 1400 π.Χ.³⁶ στις εκβολές του Αλιάκμονα – όπως και στην απέναντι ακτή δυτικά του Αξιού κύρια – εγκαθίσταται ένας καινούργιος λαός, που εγκαινιάζει την εποχή του Χαλκού στην περιοχή. Είναι οι Βοττιαίοι, λαός κρητομινωϊκής, κατά μια άποψη, καταγωγής³⁷, που, με αρχηγό τον Βότωνα, αποίκησαν την ακτή δυτικά του Αξιού ποταμού και την παραλιακή περιοχή των εκβολών του Αλιάκμονα³⁸. Το γεγονός ότι ο χώρος αυτός αποικίστηκε, αποτελεί αφ' ενός μια περίτρανη απόδειξη της αξιοεκμετάλλευτης ευφορίας του εδάφους του και αφ' ετέρου μια ένδειξη για την αδυναμία των ντόπιων κατοίκων ν' αντισταθούν σε κάτι τέτοιο.

Από τις αρχαίες πηγές μας παραδίδεται πως οι Κρήτες αυτοί προερχόμενοι από την Σικελία³⁹ κατέληξαν στην γη που ονόμασαν Βοττιαία⁴⁰ από το όνομα του αρχηγού τους Βότωνα. Ο Πλούταρχος θεωρεί τους αποίκους κράμα Αθηναίων και Κρητών, ενώ σαν απόδειξη της Αθηναϊκής προέλευσής τους, αναφέρει την συνήθεια των κοριτσιών της Βοττιαίας να ψάλλουν, όταν τελούσαν θυσίες, την επωδό «ίωμεν εις Αθήνας». Σε αποσπάσματα του Αριστοτέλη μάλιστα βρίσκουμε σαν εξήγηση της ανάμιξης Αθηναίων και Κρητών, κατά τον αποικισμό της Βοττιαίας, την αναφορά του ειδικού φόρου που πλήρωναν οι Αθηναίοι στους Κρήτες⁴¹.

Σ' αυτές τις μαρτυρίες στήριζε ο καθηγητής Σπ. Μαρινάτος την πεποίθησή του, ότι η αρχαιολογική σκαπάνη στο χώρο αυτό θα φέρει στο φως κρητομινωϊκές αρχαιότητες⁴², όμως κάτι τέτοιο δεν έχει συμβεί μέχρι τώρα κι έτσι η εγκατάσταση των Βοττιαίων παραμένει χωρίς την πειστικότητα που θα έδιναν τα τυχόν αρχαιολογικά ευρήματα.

Σχετικά με την επωνυμία της Βοττιαίας υποστηρίχτηκαν και άλλες απόψεις, προκειμένου να ανιχνευθεί παράλληλα και η ακριβής εθνικότητα των Βοττιαίων. Έτσι ο Ι. Βασματζίδης πιστεύει, πως η επωνυμία της χώρας είναι προελληνική-ινδοευρωπαϊκή, από την ίδια ρίζα με το ρήμα βοτέω = βόσκω και σημαίνει χώρα βοσκής⁴³. Ο ίδιος θεωρεί ότι οι άποικοι με κρητική και αθηναϊκή καταγωγή πήραν εδώ την επωνυμία Βοττιαίοι

και δεν είναι αυτοί που έδωσαν στη χώρα τ' όνομά τους. Άλλωστε – σύμφωνα πάντα με τον καθηγητή Βασματζίδη – οι άποικοι πρέπει να ήταν σχετικά λίγοι στον αριθμό, ώστε να μην είναι δυνατόν να διώξουν αυτούς που κατοικούσαν ήδη την χώρα και να την μετωνομάσουν, αλλά απλά εγκαταστάθηκαν συνοικώντας με τους εγχώριους.

Όμως τα παραπάνω περί της καταγωγής και εθνικότητας των Βοττιαίων έχουν αμφισβητηθεί και αρκετοί ιστορικοί τους θεωρούν σαν πελασγικό φύλλο, ενώ άλλοι σαν θρακικό⁴⁴.

*

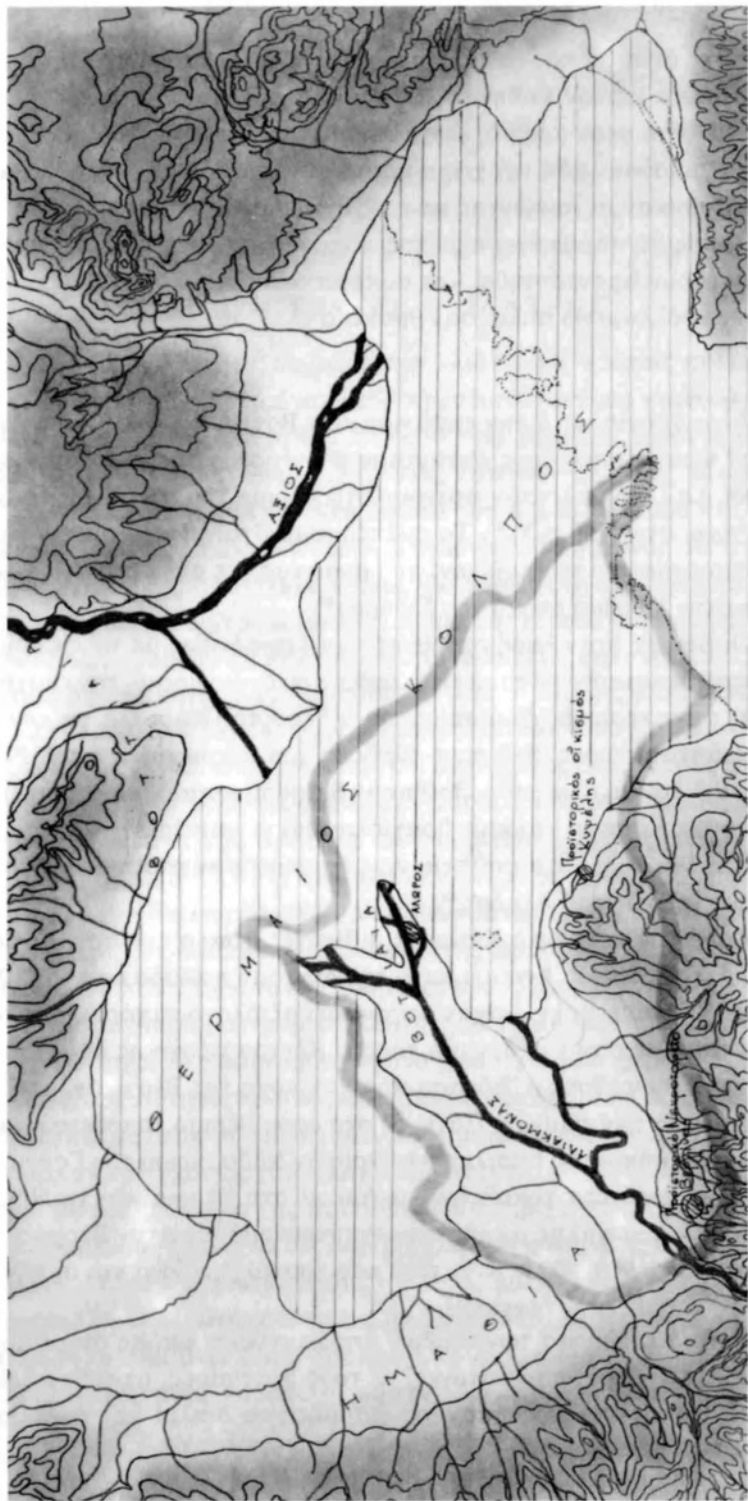
Λίγα χρόνια μετά την εμφάνιση των Βοττιαίων, νέος λαός εμφανίζεται, οι Φρύγες, που τους συναντάμε περισσότερο με το όνομα Βρύγες ή Βρύγοι. Οι Βρύγες λοιπόν φτάνουν στο Βέρμιο και τις υπώρειες των Πιερίων γύρω στα 1150 π.Χ.⁴⁵. Το συμπέρασμα βγαίνει από την χρονολόγηση του νεκροταφείου των τύμβων, που ανασκάφηκε στην Βεργίνα και που ανήκει στην Πρώιμη εποχή του Σιδήρου⁴⁶.

Οι Βρύγες ήταν λαός ομοεθνής των Τρωαδιδών, με τους οποίους βρισκονταν σε επικοινωνία και είναι αυτοί που εγκαινίασαν την εποχή του Σιδήρου στην περιοχή. Δούλευαν τον σίδηρο το ίδιο καλά με τον χαλκό. Στους αρχαιότερους από τους τύμβους του νεκροταφείου της Βεργίνας, που αποδίδονται σ' αυτούς, βρέθηκαν διάφορα μεταλλικά αντικείμενα, (οχτώσχημες πόρπες, χάλκινα βραχιόλια και γυναικεία στολίδια)⁴⁷. Από τα ανασκαφικά ευρήματα φαίνεται πως διατηρούσαν επαφή και με τους κατοίκους της νότιας Ελλάδας⁴⁸.

Κατά τον καθηγητή Χάμμοντ οι Βρύγες ήταν ο κυρίαρχος λαός στην περιοχή του βόρειου Αιγαίου κατά την σύντομη περίοδο από το 1120 ως το 1050 π.Χ. Φαίνεται πως είχαν οργανώσει αξιόλογο εμπόριο, απ' το οποίο κυρίως αντλούσαν την δύναμή τους⁴⁹. Κέντρα φρυγικής εγκαταστάσεως πρέπει να θεωρηθούν η Έδεσσα και η περιοχή της Βεργίνας, όπου και το νεκροταφείο των τύμβων. Πάνω δε στο όρος Βέρμιο τοποθετούνται και οι ονομαστοί κήποι του βασιλιά των Φρυγών Μίδα, γιου του Γοργία⁵⁰, τους οποίους ειδικότερα τοποθετούν ανάμεσα στη Βέροια και τη Νάουσα. Η περίοδος της μεγάλης ακμής των εγκατεστημένων στην Βεργίνα Βρυγών ήταν κατά το 900-800 π.Χ.⁵¹, τότε που χρονολογούνται και οι πλουσιότερες ταφές του νεκροταφείου⁵².

Από τα ευρήματα των τύμβων αποδεικνύεται ακόμη ότι οι Βρύγες είχαν καλές σχέσεις, σαν γείτονες, με τους Βοττιαίους, με τους οποίους συνεργαζόταν στενά. Βρέθηκαν για παράδειγμα διπλοί και τριδυμοί πελέ-

Χάρτης 4

κεις⁵³ σε τύμβους της Βεργίνας, έμβλημα μάλλον κάποιας θρησκευτικής λατρείας των Βοττιαίων, κατάλοιπο προφανώς της Κρητομινωϊκής τους καταγωγής⁵⁴. Αλλά και με τους ντόπιους ήρθαν σε επικοινωνία οι νέοι κάτοικοι της περιοχής, από τους οποίους μάλιστα πολλά διδάχτηκαν όσον αφορά την κεραμική στην οποία οι ντόπιοι είχαν μακρόχρονη και αξιόλογη παράδοση⁵⁵.

Αξιοσημείωτη είναι και η κατά τον 9ο αι. π.Χ. εμφάνιση του έθνους των Μακεδόνων, που φέρονται να είναι εγκατεστημένοι στα Βόρεια Πιέρια. Η εγκατάστασή τους αναφέρεται σαν ειρηνική, παραμένουν δηλαδή απλά γείτονες και συγκάτοικοι των Φρυγών⁵⁶ και των Βοττιαίων.

Από τα ευρήματα του νεκροταφείου των τύμβων διαπιστώνεται βαθιά αλλαγή γύρω στο 800 π.Χ. Έκδηλα εμφανίζονται τα σημεία παρακμής στον άλλοτε ακμάζοντα οικισμό. Την ίδια εποχή οι Βρύγες για άγνωστη μέχρι τώρα αιτία εγκατέλειψαν την περιοχή⁵⁷ και εισέβαλαν στην Μ. Ασία, όπου και εγκαθίδρυσαν καινούργιο ισχυρό κράτος, με πρωτεύουσα το Γόρδιο. Αν και είναι αρκετά ακατανόητη η αιτία που ανάγκασε τους Βρύγες να εγκαταλείψουν τους οικισμούς τους και να εγκατασταθούν στην Μ. Ασία, πιθανολογείται ότι πρέπει νάπαιξε κάποιο ρόλο η εξάπλωση των Ηπειρωτών-Ιλλυριών και αργότερα των Μακεδόνων⁵⁸.

*

Πράγματι από το 800 π.Χ. μέχρι το 650 π.Χ. οι Ιλλυριοί και Ηπειρώτες φαίνονται να κυριαρχούν στο δυτικό τμήμα της πεδιάδας, στην περιοχή που άλλοτε ήταν εγκατεστημένοι οι Βρύγες⁵⁹. Οι Ιλλυριοί πολεμιστές είναι βαριά οπλισμένοι και η στρατιωτική εισβολή τους προκάλεσε βαθιά αίσθηση στις περιοχές της Μακεδονίας. Οι εισβολείς χρησιμοποίησαν κι αυτοί το νεκροταφείο των τύμβων για να θάβουν τους νεκρούς τους, απ' όπου έχουμε και τις αρχαιολογικές αποδείξεις της κυριαρχίας τους στο χώρο αυτό. Στους τύμβους της εποχής αυτής τα κοσμήματα είναι φτωχά, λιγοστεύουν οι ταφές γυναικών, ενώ αντίθετα κάνουν την εμφάνισή τους νέα αντικείμενα, δρεπανόσχημα σιδερένια ξίφη, πέτρες ακονίσματος μαχαίριών και δόρατα, στους τάφους των πολεμιστών. Οι Ιλλυριοί κατείχαν την εποχή αυτή όλη την Μακεδονία εκτός από την Ν. Πιερία⁶⁰. Οι Βοττιαίοι θεωρούνται υποταγμένοι στους Ιλλυριούς, αν και αναφέρονται από τον Στράβωνα σαν πολυαριθμώτεροί τους⁶¹. Από τις υπάρχουσες πηγές παραμένει σκοτεινό το γιατί έφυγαν οι Ιλλυριοί από την περιοχή, αφού δεν αναφέρεται να διώχτηκαν από τους Μακεδόνες.

Παράλληλα προς τον οικισμό της Βεργίνας, σημειώνεται σαν προϊ-

στορικός οικισμός και η θέση του σημερινού χωριού Κυψέλη, σε χάρτη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Θεσσαλονίκης⁶². Σχετικά με τον οικισμό αυτόν όμως δεν έχουμε κανένα άλλο στοιχείο να παραθέσουμε.

Φωτ. 2. Σ' αυτόν τον λόφο νότια του χωριού Κυψέλη τοποθετείται ένας προϊστορικός οικισμός.

Εν τω μεταξύ οι χωματένιες γλώσσες των εκβολών του Αλιάκμονα, που εκτείνονταν ΒΑ³⁴ και του Αξιού, που εκτείνονταν νότια, προωθούνται ασταμάτητα και χωρίζουν στη μέση τον εκτεταμένο άλλοτε Θερμαϊκό κόλπο (χάρτης 4). Καθώς οι δυο εκβολές πλησίαζαν όλο και περισσότερο η μια την άλλη, ο αριστερός μυχός του κόλπου φραζόταν και μεταμορφωνόταν σιγά-σιγά σε λιμνοθάλασσα, ενώ ανάμεσα στις αντιμέτωπες εκβολές του Αλιάκμονα και Αξιού, δημιουργήθηκε μια ποταμοειδής διέξοδος, ο μετέπειτα ρους του Λουδία ή Λοιδία ή Λοιδίου ποταμού⁶³ (χάρτης 5).

Η γη της Βορτιαίας αυξάνει σε έκταση και σταθερά παραμένει «πολύμηλος»⁶⁴, δηλαδή πολύβοσκη, εξ αιτίας της βλάστησης των εύφορων εδαφών της.

Τα δυο ποτάμια, ο Αλιάκμονας και ο Αξιός, που πολύ εύστοχα ο Ι. Βογιατζίδης⁶⁵ τα θεωρεί σαν ουσιώδεις συντελεστές και της Μακεδονικής ιστορίας, σχημάτιζαν στις εκβολές τους τεράστια δέλτα και προσχώνανε αδιάκοπα τον κόλπο. Έτσι άρχισαν να σχηματίζονται τενάγη από το υλι-

κό που μετέφεραν οι ποταμοί. Τα τενάγη αυτά με την πάροδο του χρόνου μετατρέπονταν σε επίπεδη ξηρά, που εξείχε ελάχιστα από την επιφάνεια της θάλασσας και διασχιζόταν από διακλαδώσεις των ποταμιών. Σε πολλά σημεία σχηματιζόνταν λιμνοθάλασσες αβαθείς, λειψανα του τενάγους⁶⁶, που σιγά-σιγά μεταβαλόταν σε πολύτιμο έδαφος.

Οπωσδήποτε παράλληλο ρόλο στη διαμόρφωση της περιοχής και στο κλείσιμο του κόλπου διαδραμάτισε και η μεταφορική ενέργεια του θαλασσινού νερού. Από την γεωλογία είναι γνωστό πως η θάλασσα, ιδιαίτερα στις «χθαμαλές» (χαμηλές-επίπεδες) ακτές καταγίνεται να επιστρώνει το υλικό, που κατέρχεται από τις εκβολές των ποταμών, στις ακτές. Η άμμος λοιπόν και τα υπόλοιπα υλικά, που κατεβαίνουν δια μέσου των ποταμών στη θάλασσα, με την ενέργεια της θάλασσας, συσσωρεύονται στις ακτές από τα θαλάσσια κύματα και σχηματίζουν εκεί φυσικά προχώματα. Το φαινόμενο παρατηρείται ιδιαίτερα στην είσοδο αβαθών όρμων, οι οποίοι μεταβάλλονται έτσι σε λίμνες⁶⁷. Η εκβολή του ποταμού μετατρέπεται τότε σε δέλτα ή αποφράζεται με συνέπεια να πλημμυρίσει και να αλλάξει ο ποταμός κοιτή ή σημείο εκβολής.

ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ

Μνημονεύσαμε ήδη τους Μακεδόνες να είναι εγκαταστημένοι στα βόρεια Πιέρια, γειτονικά προς τους Βρύγες, που, όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος, «σύνοικοι ήσαν Μακεδόσι»⁵⁶. Ο ίδιος τους αναφέρει σαν ξεχωριστό έθνος⁶⁸ με Δωρική καταγωγή. Ήταν δηλαδή ένα από τα δωρικά φύλλα, που δεν ακολούθησε τον κύριο όγκο των Δωριέων στην κάθοδό τους προς την Ν. Ελλάδα, αλλά, αφού αποκόπηκαν απ' αυτόν, εγκαταστάθηκαν αρχικά στην άνω κοιλάδα του Αλιάκμονα⁶⁹, και αργότερα (1100-90 π.Χ.) μετακινήθηκαν κι εγκαταστάθηκαν βόρεια του Ολύμπου στα Πιέρια.

Πρέπει να τους φανταστούμε σαν λαό με ξεχωριστή σωματική διάπλαση και δύναμη, στην οποία φαίνεται πως χρωστάνε το όνομά τους. Ετυμολογικά δηλαδή, η λέξη «μακεδών» (από το «μακεδανός» και τη ρίζα μηκ-μακ-μακρός) σημαίνει μεγάλο ύψος, πανύψηλος (μάκος-μήκος)⁷⁰.

Οπωσδήποτε υπάρχουν και οι μυθολογικές ερμηνείες, που εξηγούν την προέλευση του ονόματος. Ο Κων. Πορφυρογέννητος⁷¹ μας λέει ότι σε άγνωστο ποίημα του Ησιόδου αναφερόταν πως η Μακεδονία πήρε τ' όνομά της από τον Μακεδόνα, τον γιό του Δία και της Θυΐας, θυγατέρας του Δευκαλίωνα, ενώ στον Ελλάνικο αναφέρεται ο Μακεδόνας σαν γιός του Αιόλου⁷². Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης⁷³ γράφει πως ο Μακεδών ήταν γιός του Όσιρη του θεού της Αιγύπτου. Ο Κλαύδιος Αιλιανός⁷⁴ υποστηρίζει την μυθική εκδοχή ότι ο Μακεδών ήταν γιός του Λυκάονα, που ήταν βασιλιάς της Ημαθίας και εγγονός του Πελασγού⁷⁵. Οι Μακεδόνες φέρουν ακόμη την επωνυμία Αργεάδες επειδή θεωρούνται απόγονοι του Αργέου, γιού του Μακεδόνα⁷⁶.

Διατυπώθηκε η θεωρία ότι η μετακίνηση των Μακεδόνων ήταν η αιτία που ανάγκασε τους Βρύγες να φύγουν από τον περιοχή στα τέλη του 9ου αιώνα, αλλά ο ισχυρισμός αυτός δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιος, επειδή οι Μακεδόνες από την εγκατάστασή τους στα Β. Πιέρια (1110-900 π.Χ.) μέχρι το 700 π.Χ. περίπου, δεν φαίνεται να επηρέασαν ή να παρενόχλησαν τους γειτονικούς τους λαούς⁷⁷. Κατά την διαμονή τους εκεί, μάλιστα, δια-

τηρούσαν καλή επικοινωνία με τους περισσότερο πολιτισμένους απ' αυτούς λαούς, δηλαδή – τους Πιερές (λαός Θρακικός), τους Ερετριείς άποικους της Μεθώνης – και τους τότε κατοίκους της περιοχής της Βεργίνας⁷⁸.

Γεγονός καθοριστικό για την μετέπειτα τρομακτική εξάπλωση του έθνους των Μακεδόνων ήταν η ανάληψη της εξουσίας από μια καινούργια δυναστεία, τους Τημενίδες, που ίδρυσαν το Μακεδονικό βασίλειο, γύρω στα 700 π.Χ. Κατά τον Ηρόδοτο⁷⁹ και τον Θουκυδίδη⁸⁰, αυτοί που αποτέλεσαν την καινούργια δυναστεία ήταν νοτιοελλαδίτες ομοεθνείς των Μακεδόνων, που καυχόταν για την καταγωγή τους από τους Τημενίδες του Πελοποννησιακού Άργους⁸¹. Η αναρίχηση των Τημενιδών στην ηγεσία των Μακεδόνων και η ταχύτατη επικράτηση του νέου λαού στην Βοττιαία, Ημαθία και Πιερία έγινε αφορμή για την δημιουργία μιας σειράς μύθων και παραδόσεων, που, παρ' όλα τα μυθοπλαστικά τους στοιχεία, θεωρούμε απαραίτητο να τους παραθέσουμε, επειδή είναι οι μόνοι που σώζουν την ανάμνηση όλων εκείνων των γεγονότων.

Σύμφωνα λοιπόν με τον Ηρόδοτο, τρεις αδελφοί από τους απογόνους του Ηρακλείδη Τήμενου, ο Γαυάνης, ο Αέροπος και ο Περδίκας εκδιώχθηκαν από το Άργος της Πελοποννήσου, πήγαν στους Ιλλυριούς κι από κει έφτασαν στην πόλη Λεβαία, όπου μήκαν στην υπηρεσία του βασιλιά της σαν βοσκοί. Η καχυποψία του βασιλιά όμως τους ανάγκασε να φύγουν από κει κυνηγημένοι από το ιππικό του. Πέρασαν ένα ποτάμι (πιθανώτατα τον Αλιάκμονα), που μετά πλημμύρισε τόσο πολύ, ώστε οι ιππείς δεν μπόρεσαν να τους ακολουθήσουν. Έτσι έφτασαν σ' ένα άλλο μέρος της Μακεδονίας, κοντά στους κήπους του Μίδα του Γορδίου, όπου και εγκαταστάθηκαν⁸².

Ο Θουκυδίδης φαίνεται να συμφωνεί με την αναφορά αυτή του Ηρόδοτου, διότι αναφέρει κι αυτός ότι: «...τήν μὲν παρά θάλασσαν νῦν Μακεδονίαν, Ἀλέξανδρος ὁ Περδίκκου πατήρ καί οἱ πρόγονοι αὐτοῦ, Τημενίδαι τό ἀρχαῖον ὄντες ἐξ Ἄργους, πρῶτον ἐκτίησαντο καί ἐβασίλευσαν...»⁸³.

Σύμφωνα μ' έναν άλλο μύθο ο απόγονος του Ηρακλή Κάρανος (Περδίκκας Α') από το Άργος Ορεστικό της Μακεδονίας οδηγήθηκε στην Βοττιαία από έναν Δελφικό Χρησμό⁸⁴, που έλεγε: «Στην πλουτοφόρα γη οι ένδοξοι Τημενίδες έχουν κυριαρχία, που τους την δίνει ο παντοδύναμος Δίας· αλλ' εμπρός τρέξε στην πολύβοσκη Βοττιαία κι όπου δεις κατσικές λευκοκέρατες, χιονόασπρες, νάχουν πέσει για ύπνο, σ' εκείνη την χώρα θυσίασε στους θεούς και χτίσε πόλη». Κατά τον παραπάνω Δελφικό χρησμό η Βοττιαία εκτεινόταν πολύ πιο βαθειά από τις εκβολές του Αλιάκμο-

Φωτ. 3. Ο αρχαιολογικός χώρος των Αιγών και στο βάθος η «θάλασσα» της ρουμλουκιώτικης πεδιάδας.

να, αφού σ' αυτήν συμπεριλαμβάνει και τις Αιγές δηλαδή την τοποθεσία της σημερινής Βεργίνας (παλιά χωριά Μπάρμπες-Κούτλες). Αντίθετα όμως ο μύθος που σώθηκε από τον Ιουστίνο θεωρεί τις Αιγές πόλη της Ημαθίας και όχι της Βοττιαίας. Συγκεκριμένα ο Ιουστίνος⁸⁵ αναφέρει ότι ο Κάρανος με πολύ πλήθος Ελλήνων ήρθε στην Μακεδονία, μετά από μυθικό χρησμό κι ακολουθώντας μια αγέλη κατσικιών έφτασε σε μια πόλη της Ημαθίας, που την κατέλαβε αιφνιδιάζοντας τους κατοίκους της και την μετωνόμασε σε Αιγές, χάρη στις κατσίκες που τον βοήθησαν.

Σύμφωνα με μια άλλη παραλλαγή του μύθου⁸⁶ ο αδελφός του βασιλιά Φεΐδωνα του Άργου της Πελοποννήσου Κάρανος, που ήταν επίσης έβδομος απόγονος του Τήμενου και ενδέκατος του Ηρακλή, επειδή ήθελε να έχει δικό του βασίλειο, πήρε μια μεγάλη στρατιά από μισθοφόρους⁸⁷ και ήρθε στην Μακεδονία, όπου σαν σύμμαχος του βασιλιά των Ορεστών πολέμησε εναντίον των Εορδανών. Με το τέλος του πολέμου πήρε από τον βασιλιά των Ορεστών την Μακεδονική βασιλεία, όπως είχαν συμφωνήσει. Για τον ίδιο περίπου μύθο ο Ευσέβιος συμπληρώνει πως το ξεκίνημα του Κάρανου από την Πελοπόννησο προς την Μακεδονία έγινε πριν την πρώτη Ολυμπιάδα⁸⁸.

Με τους Τημενίδες επικεφαλής λοιπόν, αρχίζει το 650 π.Χ. η συγκλονιστική εξάπλωση των Μακεδόνων, που κατέληξε στην εγκαθίδρυση ενός εκτεταμένου και ισχυρού βασιλείου⁸⁹. Κατά την εξάπλωσή τους πολέμησαν κι έδωξαν τους Πίερες από την Πιερία και τους Βοττιαίους από την Βοττιαία, κατέχοντας έτσι όλα τα δυτικά και νότια παράλια του Θερμαϊκού κόλπου. Οι μέχρι τότε κάτοικοι των εκβολών του Αλιάκμονα (και του Αξιού) Βοττιαίοι, διώχτηκαν⁹⁰ κι εγκαταστάθηκαν στην Χαλκιδική⁹¹, όμως η ονομασία «Βοττιαία» παρέμεινε στην περιοχή που άλλοτε κατείχαν⁹².

Οι Τημενίδες δεν επιδόθηκαν στον πόλεμο κατά των Πιέρων και των Βοττιαίων για να λεηλατήσουν ή να καταστρέψουν τις χώρες του, όπως συνέβαινε με τους πολέμους άλλων λαών, αλλά επειδή εκτίμησαν όσο έπρεπε την αξία της γης των εκβολών του Αλιάκμονα και των παράλιων του Θερμαϊκού, μετέβαλαν την χώρα που κατέκτησαν σε αποκλειστική αποικία του έθνους τους⁹³.

Οι Μακεδόνες αποτέλεσαν το πρώτο «έθνος» στην ευρωπαϊκή ιστορία. Δεν θεώρησαν ποτέ τους εαυτούς τους σαν πολίτες αυτής ή εκείνης της πόλης, όπως συνέβαινε στην υπόλοιπη Ελλάδα. Κοιτίδα τους στάθηκε η περιοχή κάτω από τις βόρειες παρυφές των Πιέρων και νότια από τον ποταμό Αλιάκμονα. Ήταν μια στενή πεδιάδα που την πλαισιώνει ο Θερμαϊός κόλπος στα βορειοανατολικά και την απομόνωσε ο τραχύς ορεινός όγκος του Βέρμιου και των Πιέρων από το εσωτερικό. Έμειναν εκεί ξεκομμένοι κι ασχολούνταν κυρίως με την γεωργία. Παράλληλα όμως εκτρέφανε στην πεδιάδα που κατείχαν πολλά άλογα, γι' αυτό κι απόκτησαν αργότερα ισχυρό ιππικό⁹⁴. Είναι δε εξακριβωμένο ότι η εμφάνιση ιππέων στην Μακεδονία (7ο π.Χ. αιώνα) και Θράκη είναι πρωϊμότερη από τον νοτιοελλαδικό χώρο⁹⁵. Επίσης και η αλιεία πρέπει να καταλάμβανε σημαντική θέση μεταξύ των βιοποριστικών ασχολιών των κατοίκων, αφού, στις κοντινές κι εκτεταμένες θαλάσσιες ακτές και στα πολυάριθμα ποτάμια που διέσχιζαν την πεδινή χώρα, μπορούσαν εύκολα να βρουν άφθονο ψάρι.

Τα ήθη τους ήταν περιεργα και πρωτόγονα. Η θρησκεία τους ήταν ελ-

ληνική, αλλά με πολλές θρακικές και φρυγικές επιδράσεις από τους γειτονικούς λαούς. Σαν θεό τους λατρεύανε επίσης τον Κάρανο που ήταν ο ιδρυτής του κράτους τους, και τον Ηρακλή που τον θεωρούσαν γενάρχη τους, όπως και οι υπόλοιποι Δωριείς⁹⁶.

Όταν λοιπόν στην θέση των Βοττιαίων που διώχτηκαν, κατοικούσαν πλέον την περιοχή μόνον οι Μακεδόνες, τα εύφορα εδάφη της Βοττιαίας αποτέλεσαν έπαθλο για τους εκλεκτούς της βασιλικής οικογένειας. Η γης μοιράστηκε και δόθηκε κατά πολύ μεγάλες εκτάσεις σε λίγους προσκείμενους του βασιλιά, καθώς και σε κείνους που διακρίθηκαν στη διάρκεια των πολέμων. Αυτοί θ' αποτελέσουν στην συνέχεια την τάξη των εταίρων, των φίλων δηλαδή του βασιλιά, την προνομιούχα τάξη, που θ' αποτελέσει την ανώτερη βαθμίδα του κοινωνικού διαφορισμού των Μακεδόνων⁹⁷. Κατά τον Θεόπομπο 800 εταίροι είχαν τόση χώρα σαν ιδιοκτησία τους, όση 10.000 Έλληνες, οπότε και ο αριθμός των εταίρων πιθανολογείται ότι ήταν εξαιρετικά μικρός, σε σχέση με όλους τους Μακεδόνες⁹⁸. Αντίθετα μ' αυτούς η μεγάλη μάζα των υπόλοιπων Μακεδόνων εργαζόταν στα κτήματα των εταίρων – χωρίς αυτό να σημαίνει πως ήταν κοινωνικά ανελεύθεροι – ενώ ελάχιστοι είχαν στην ιδιοκτησία τους ένα μικρό κομμάτι γης. Ο θεσμός της δουλείας πάντως δεν φαίνεται ότι υπήρχε στην μακεδονική κοινωνία.

Μ' αυτή την κατανομή της γης κάνει την εμφάνισή του ο φεουδαρισμός στην αρχαία Μακεδονία, που είχε τις ανάλογες συνέπειες στο σύστημα διακυβέρνησης του νεοσύστατου βασιλείου. Οι μεγαλογαιοκτήμονες εταίροι αποτελούσαν το πολεμικό και κρατικό συμβούλιο του βασιλιά, πολεμούσαν στο πλευρό του και στις περιόδους ειρήνης του πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους⁹⁹. Δημιούργησαν το μακεδονικό ιππικό – μοναδικό στρατό της χώρας αυτή την εποχή – του οποίου τις τάξεις επάνδρωναν αποκλειστικά¹⁰⁰.

Ένα άλλο επακόλουθο της εγκατάστασης των Μακεδόνων στην περιοχή αυτή ήταν και το ότι οι γεωγραφικοί όροι Βοττιαία, Ημαθία και Πιερία άρχισαν να μην ανταποκρίνονται εννοιολογικά και οριοθετικά στον χώρο που αρχικά ονομάτιζαν, επειδή και στις τρεις κατοικούσαν πλέον μόνο Μακεδόνες κι επομένως σήμαιναν το ίδιο πράγμα. Παράλληλα εμφανίστηκε ο όρος «Μακεδονίδα γή» που ονομάτιζε τον ίδιο χώρο των τριών περιοχών. Αυτό βέβαια σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει πως εξαφανίστηκαν οι παλιές επί μέρους ονομασίες¹⁰¹, απλά αρκετές φορές παρατηρείται εύκολη σύγχυση κατά την χρήση τους, αφού για την ίδια περιοχή άλλες φορές χρησιμοποιούν τον ένα όρο και άλλοτε τον άλλο.

Έτσι οι Μακεδόνες έγιναν κυρίαρχοι και μοναδικοί κάτοικοι αυτού του χώρου, ενώ μαζί τους άρχισε μια καινούργια περίοδος στην ιστορία της περιοχής. Με την εγκατάστασή τους στον χώρο αυτό άρχισε και η δημιουργία του μετέπειτα ενδόξου και αχανούς Μακεδονικού Βασιλείου και δεν μπορούμε παρά να χαρακτηρίσουμε τον χώρο της Ημαθίας - Βοττιαίας - Πιερίας σαν την πρώτη κοιτίδα ενός μετέπειτα μεγάλου πολιτισμού. Είναι δε γεγονός πως όσες αυξομειώσεις κι αν γνώρισε κατά καιρούς το Μακεδονικό κράτος, η καρδιά του ήταν πάντα ο χώρος αυτός που αποτέλεσε τον πυρήνα ενός επί αιώνες ακμάζοντος και εξαπλωμένου βασιλείου και τη βάση της ισχύος του.

Σαν πρώτη πόλη στην οποία πιστεύεται πως κατοίκησαν οι Μακεδόνες ήταν οι Αιγές, η θέση των οποίων ήταν για χρόνια αντικείμενο αναζητήσεων και ερευνών, ώσπου πρόσφατα τοποθετήθηκε οριστικά στην Βεργίνα (παλιά χωριά Μπάρμπες - Κούτρες), δηλαδή μέσα στα όρια της περιοχής που ερευνούμε. Από ειδικότερους έχουν ειπωθεί και γραφεί πολλά σχετικά με τις Αιγές γι' αυτό και δεν θα μας απασχολήσει περισσότερο αυτό το θέμα, αλλά σημειώνοντας τις Αιγές σαν μια πόλη που ανήκε στην περιοχή που ερευνούμε, θα προχωρήσουμε για τον εντοπισμό της δεύτερης, της Αλώρου.

Σύμφωνα μ' όλες τις πηγές, η Άλωρος αναφέρεται κατ' αρχήν σαν αρχαιότατη Μακεδονική πόλη, που βρισκόταν στην Βοττιαία, στις εκβολές του Αλιάκμονα. Πληροφορίες για την χτίση της δεν υπάρχουν, δεν σώθηκε γι' αυτήν ιδρυτικός μύθος και δεν αναφέρεται κανένα μυθολογικό έστω πρόσωπο σαν γενάρχης ή ιδρυτής της.

Ψάχνοντας όμως ετυμολογικά την λέξη ΑΛΩΡΟΣ, οδηγούμαστε σε διάφορες, αλλά ενδιαφέρουσες ερμηνείες της:

Έτσι η λέξη μπορεί να προέρχεται από το Α στερητικό και το ΛΩΡΙΣ, ώστε να σημαίνει την πόλη που δεν έχει λωρίδα, ερμηνεία που δημιουργεί αρχικά εννοιολογικό κενό. Η υπόθεση όμως ότι ο οικισμός εκείνος είχε αρχικά ιδρυθεί πάνω σε κάποιο από τα νησάκια που συχνά δημιουργούσε ο Αλιάκμονας με τις προσχώσεις του στο στόμιο της εκβολής του, αποκα-

θιστά εννοιολογικά την ερμηνεία, διότι σημαίνει πλέον την πόλη που είναι αποκομμένη απ' την στεριά του κάμπου, χωρίς νάχει γήϊνη λωρίδα επικοινωνίας μ' αυτήν.

Ακόμη μπορεί να περιέχονται στην λέξη σαν πρώτο συνθετικό το ΑΛς, ΑΛός (= θάλασσα, αλάτι) και σαν δεύτερο συνθετικό το ΟΡΟΣ, οπότε σημαίνει βουνό αλατιού ή θαλασσινό βουνό-βουνό (ύψωμα) στη θάλασσα. Σαν δεύτερο συνθετικό μπορούμε να θεωρήσουμε και το ΩΡΟΣ (= φύλακας, φρουρός), οπότε σημαίνει την πόλη που ήταν φρουρός-κύριος του αλατιού ή καλύτερα των αλυκών. Πρέπει να σημειωθεί δε ότι η λέξη «αλωρήται» σημαίνει τους φύλακες του αλατιού¹⁰². Σχετικά με την τελευταία εκδοχή αξίζει να συγκριθεί η λέξη με την ονομασία του ποταμού Αλιάκμονα, που σημαίνει ακούραστος μεταφορέας αλατιού¹⁰³; και να υπενθυμίσουμε την άμεση γεωγραφική συσχέτιση του ποταμού με την πόλη. Έτσι μπορούμε να θεωρήσουμε πως η ονομασία ΑΛΩΡΟΣ δηλώνει την πόλη που δεσπόζει στο σημείο όπου ο αλατομεταφορέας ποταμός συσσωρεύει το αλάτι (Αλιάκμων- Άλωρος).

Πολύ ενδιαφέρουσα όμως είναι και η πιθανότητα της σχέσης της ονομασίας ΑΛΩΡΟΣ με την λέξη «άλωρος», που σημαίνει «άρουρα καί γεωργία παρά θάλασσαν»¹⁰⁴. Τα προσχωσιγενή εδάφη γύρω από την Άλωρο ήταν πάντοτε κατ' εξοχήν κατάλληλα για γεωργική καλλιέργεια και ονομαστά για την ευφορία τους, παρά το γεγονός ότι βρισκόταν δίπλα στο θαλασσινό νερό, οπότε ίσως η ονομασία της πόλης να δηλώνει αυτήν ακριβώς την αντίθεση, σαν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της, ότι δηλαδή ήταν ο τόπος που παρά το ότι βρίσκεται μέσα ή κοντά στην θάλασσα, είναι εύφορος και άριστος για γεωργική καλλιέργεια.

Ο Βασματζίδης αναφέρει ότι η ονομασία «Άλωρος» είναι Πελασγική και την θεωρεί σαν βέβαιο σημάδι πελασγικής οικήσεως στην περιοχή αυτή²⁷.

Ωστόσο τίποτα δεν μας επιτρέπει να υποδείξουμε ποια απ' όλες ευσταθεί περισσότερο. Συνεχίζοντας όμως την αναδρομή στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο για την τοποθέτηση της αρχής της πόλης αυτής, θα σημειώσουμε και τις παρακάτω σκέψεις:

Όπως προείπαμε από το 1400 π.Χ. περίπου σημειώθηκε στην περιοχή των εκβολών του Αλιάκμονα η εγκατάσταση των Βοττιαίων, περιοχή στην οποία τοποθετούν όλοι την Άλωρο. Αυτό μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ότι η θέση της Αλώρου θάπρεπε να ήταν μια απ' τις πρώτες οικήσεις των Βοττιαίων. Αντίθετα η εγκατάσταση των Φρυγών περί το 1150 π.Χ. στους πρόποδες του Βέρμιου και των Πιερίων δεν φαίνεται νάχει σχέση με την ι-

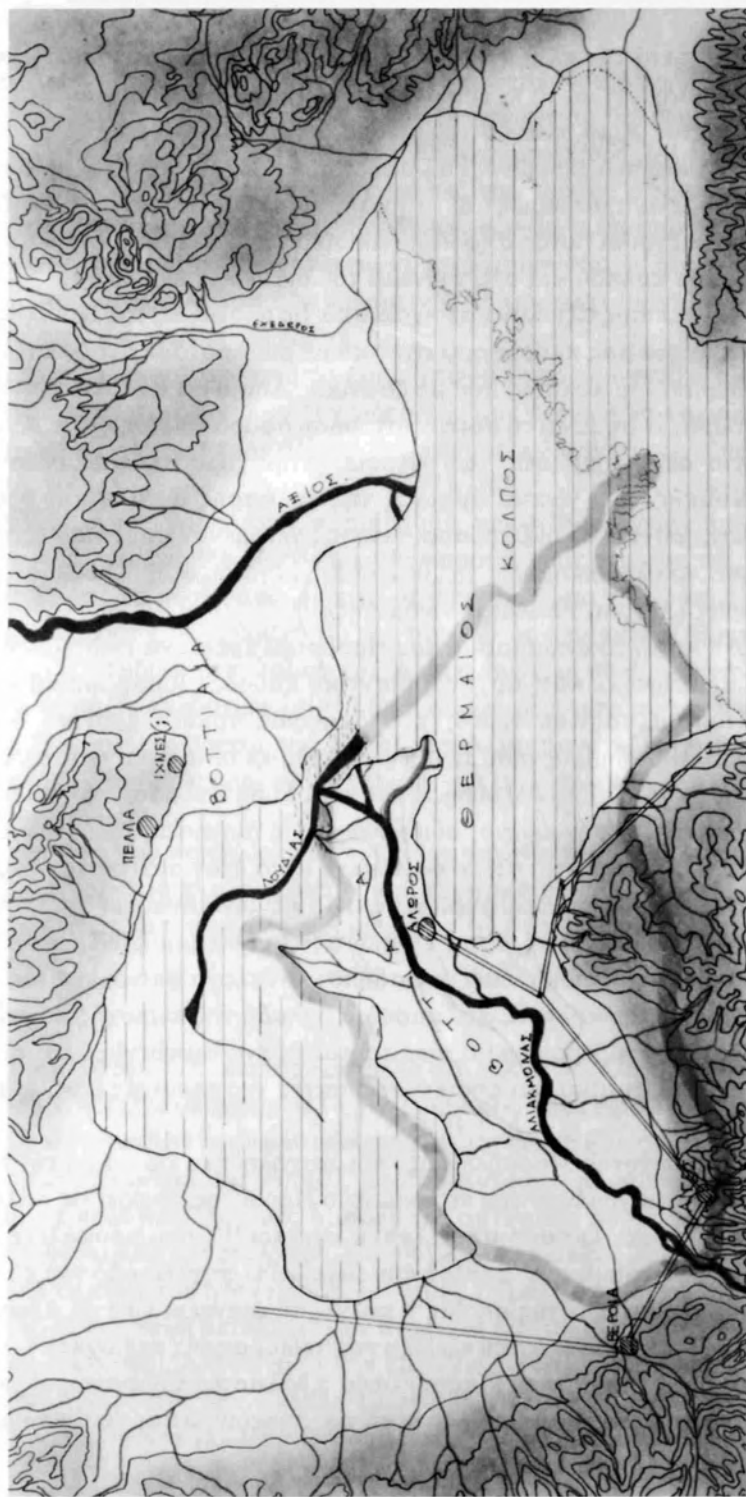
δρυση της Αλώρου. Οι Μακεδόνες, κατά την κάθοδό τους στην πεδιάδα, τον 9ο μέχρι 7ο αιώνα π.Χ., πρέπει να βρήκαν στην περιοχή αυτή την Άλωρο, γιατί οι Βοττιαίοι κατά την βίαιη απομάκρυνσή τους από τον χώρο αυτό εγκατέλειψαν κενές τις πόλεις τους στους νέους κατοίκους. Έτσι μπορούμε να θεωρήσουμε πως η Άλωρος από αρχικός Βοττιαϊκός οικισμός μετατράπηκε σε πόλισμα των Μακεδόνων κι εξακολούθησε να ανήκει γεωγραφικά στην περιοχή που συνέχιζε να ονομάζεται και Βοττιαία.

Μετά το γεγονός της εγκατάστασης των Μακεδόνων οι επόμενες ιστορικές αναφορές για την περιοχή είναι της εποχής των Περσικών πολέμων, όπως μας τις διέσωσε ο Ηρόδοτος, από τον οποίο, για πρώτη φορά, μπορούμε νάχουμε μια σαφή περιγραφή του χώρου της. Ο ίδιος είναι επίσης ο πρώτος ιστορικός που χρησιμοποιεί τον όρο «Μακεδονία» στα κείμενά του¹⁰⁵.

Ο Ηρόδοτος λοιπόν, περιγράφοντας τις παραλιακές πόλεις του Θερμαίου κόλπου, καταγράφει σαν παραλιακές την Θέρμη, την Σίνδο και την Χαλαίστρη¹⁰⁶, αλλά δεν κάνει λόγο για την Άλωρο, η οποία θα πρέπει να ήταν ακόμη μια ασήμαντη μακεδονική εγκατάσταση. Επίσης γίνεται αναφορά των Ιχνών και της Πέλλας, σαν πόλεις που βρίσκονται κοντά στην θάλασσα¹⁰⁷.

Η σημαντικότερη όμως πληροφορία από την εποχή αυτή είναι το ότι ο Λουδίας αναφέρεται ξεκάθαρα σαν ποταμός της Μακεδονίας. Την πληροφορία την οφείλουμε αρχικά στον Εκαταίο⁶³ (545-475 π.Χ.) ενώ στον Ηρόδοτο (484-410 π.Χ.) αναφέρεται ειδικότερα ότι ο Λουδίας και ο Αλιάκμονας ενώνονταν σε κοινή κοίτη κι εκβάλανε μαζί (...Λυδιέω τε ποταμού καί Ἄλιάκμονος... ἐς τούτῳ ῥέεθρον τό ὕδωρ συμμίσγοντες)¹⁰⁸ (χάρτης 5). Παρά το γεγονός όμως ότι ο στενός διαυλος, που είχε δημιουργηθεί ανάμεσα στις προσχώσεις του Αλιάκμονα και του Αξιού, αντιμετωπίζεται σαν ποταμός πλέον, το αποκλεισμένο δυτικό τμήμα του Θερμαίου κόλπου εξακολουθεί να αποκαλείται και να μοιάζει με θάλασσα, γιατί υπάρχει επίσης η ταυτόχρονη αναφορά του Ηρόδοτου σύμφωνα με την οποία η Πέλλα και οι Ἴχνες χαρακτηρίζονται σαν «παρά θάλασσαν... πόλεις». Έτσι, κατά τον Ηρόδοτο, ο Λουδίας είναι μεν ποταμός (ή μοιάζει με ποταμό), αλλά ενώνει με τα «ποταμίσια» (δηλ. γλυκά) νερά του δυο τμήματα θάλασσας!!! Κατά την άποψη αυτής της μελέτης ο Λουδίας δεν ήταν τίποτε περισσότερο από τον φυσικό αύλακα απορροής και αδειάσματος των υδάτων του δυτικού τμήματος του κόλπου στον κυρίως Θερμαίο κόλπο. Στην στενωπό δε του Λουδία παρετηρούντο δυο εναλασσόμενες κινήσεις ροής υδάτων: προς τα κάτω (ΝΑ) μεν κατά την αμπώτιδα και προς τα πά-

Χάρτης 5

νω (ΒΔ) κατά την πλημμυρίδα. Φαίνεται δε πως η προς τα κάτω ροή θα ήταν κυρίαρχη γι' αυτό κι έμοιαζε με ποταμό.

Για τον Αξιό αναφέρεται επίσης ότι ενώ στην αρχή χυνόταν κοντά στον Εχέδωρο (σημερινό Γαλλικό ποταμό)¹⁰⁹, αργότερα μετακινήθηκε προς τα δυτικά, ακριβώς απέναντι από τις εκβολές του Αλιάκμονα, για να συμβάλει έτσι κι αυτός αποφασιστικώτερα στο κλείσιμο του δυτικού τμήματος του κόλπου και στο στένεμα του διαύλου του Λουδία.

Ένα επίσης αξιόλογο στοιχείο από τις αναφορές του Ηρόδοτου, είναι κι εκείνο που μας πληροφορεί σχετικά με μια απότομη άνοδο της στάθμης του Θερμαϊκού κόλπου, που με ξαφνική πλημμύρα κατέπνιξε ανθρώπους και πλοία. Η σημαντική αυτή εξιστόρηση αφορά το έτος 479 π.Χ. και αναφέρεται σε επιχειρήσεις των Περσών στην χερσόνησο Κασσάνδρα της Χαλκιδικής: «... γίνεται άμπωτις τῆς θαλάσσης μεγάλη καί χρόνον ἐπί πολλόν, ἰδόντες δέ οἱ βάρβαροι τέναγος γενόμενον παρήισαν ἔς τήν Παλλήνην... ἐπήλθε πλημυρίς τῆς θαλάσσης μεγάλη, ὄση οὐδαμάκω, ὡς οἱ ἐπιχώριοι λέγουσι, πολλάκις γινομένης»¹¹⁰.

Απ' αυτό το απόσπασμα του Ηρόδοτου πρέπει να επισημανθούν τα εξής: σημειώθηκε κατ' αρχήν σημαντική κάθοδος (υποχώρηση) της στάθμης του θαλασσινού νερού, που διάρκεσε αρκετό χρονικό διάστημα, πράγμα που δημιούργησε τενάγη, δηλαδή εκτεταμένες εκτάσεις από λιμνάζοντα νερά. Επακολούθησε μια πλημμύρα θαλασσινού νερού, τέτοια, που δεν είχε προηγούμενο, σύμφωνα με τις διηγήσεις των ντόπιων, κατά τις οποίες διαφαίνεται ότι το φαινόμενο αυτό ήταν συχνό στον χώρο αυτό, αλλά σε μικρότερη κλίμακα. Βέβαια το κείμενο αναφέρεται στην χερσόνησο της Κασσάνδρας, όμως η άμπωτις και η πλημμυρίδα του Θερμαϊκού κόλπου θα είχε προκαλέσει οπωσδήποτε ανάλογα φαινόμενα και στις βόρειες ακτές του κόλπου, στα παράλια δηλαδή της περιοχής που εξετάζουμε. Πάντως επιβεβαιώνεται πως τα φαινόμενα αμψώτιδας και πλημμυρίδας στον Θερμαϊκό και φυσικά στις ακτές της περιοχής μας, ήταν συχνό φαινόμενο.

Ο καθηγητής Μαραβελάκις, που ασχολήθηκε ειδικά με την ερμηνεία αυτού του φαινομένου που περιγράφει ο Ηρόδοτος, θεωρεί τις παλιρροϊκές κινήσεις της θάλασσας αποτέλεσμα σεισμού¹¹¹, που προκάλεσε μια σεισμογόνος εστία μικρού βάθους που εμφωλεύει στην είσοδο του κόλπου της Θεσσαλονίκης και της οποίας η ενόχληση φαίνεται να έχει άμεση σχέση προς την γεωμορφολογική εξέλιξη της πεδιάδας της περιοχής¹¹². Σύμφωνα πάντα με τον καθηγητή Μαραβελάκι, η θάλασσα που εισχωρούσε στον αριστερό μυχό του κάμπου, στη θέση του σημερινού κάμπου, απόθετε συνε-

χώς ιζήματα θαλάσσιας ή θαλασσολιμναίας όψεως, που πρόσχωσαν σιγά-σιγά όλη την περιοχή, ενώ ταυτόχρονα γινόταν ανύψωση του εδάφους λόγω ανοδικών ηπειρογενετικών κινήσεων. Έτσι, συμπεραίνει, ότι τα φαινόμενα ισοστασίας¹¹³ επί της εξελισσόμενης πεδινής περιοχής προκάλεσαν ενοχλήσεις της σειсмоγόνου εστίας που βρίσκεται απέναντι από τις εκβολές του Αλιάκμονα-Αξιού, με συνέπεια να παρατηρούνται γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο φαινόμενα τοπικών σεισμών ή παλιρροϊκών κινήσεων της θάλασσας στον Θερμαϊκό κόλπο.

Επιμείναμε αρκετά στο σημείο αυτό, επειδή θεωρούμε πως η μαρτυρία του Ηρόδοτου αφορά άμεσα τον χώρο που μας ενδιαφέρει και φωτίζει ιδιαίτερα μερικά καθοριστικά σημεία της γεωμορφολογικής εξέλιξης της περιοχής.

Ξαναγυρίζοντας όμως στην απαρίθμηση των πληροφοριών που αντλούμε από τα κείμενα του Ηρόδοτου, θα παραθέσουμε τα όρια της Βοττιαίας, όπως μας τα περιγράφει ο μεγάλος ιστορικός και γεωγράφος: «...τόν Ἄξιον ποταμόν, ὃς οὐρίζει χώρην τήν Μυγδοινήν τε καί Βοττιαίδα...»¹¹⁴ και «...Λυδιέω τε ποταμοῦ καί Ἄλιάκμονος, οἱ οὐρίζουσι γῆν τήν Βοττιαίδα τε και Μακεδονίδα...»¹¹⁵. Έτσι σύμφωνα πάντα με τον διαχωρισμό του Ηρόδοτου η βόρεια της κοίτης του Αλιάκμονα και του Λουδία περιοχή ανήκε στην Βοττιαία, ενώ η νότια του Αλιάκμονα και του Λουδία στην «Μακεδονίδα γῆ».

Την περιοχή που περιγράφουμε πρέπει να την φανταστούμε νάχει στα χρόνια του Ηρόδοτου πλούσια βλάστηση και αρκετά θερμό κλίμα, αφού αναφέρεται πως εδώ υπήρχαν διάφορα άγρια ζώα όπως λιοντάρια και άγρια βόδια¹¹⁶.

*

Ήδη από το 510 π.Χ. περίπου μέχρι το 479 π.Χ. ο βασιλιάς Αμύντας ο Α' (540-498 π.Χ.) είχε υποχρεωθεί να γίνει υπήκοος των Περσών, οπότε το βασίλειο των Αργεαδών ήταν υποτελής ηγεμονία, χωρίς όμως να τεθεί κάτω από άμεση διοίκηση σατράπη¹¹⁷. Στο σημείο αυτό παραθέτουμε πρόσθετα και τα πολύτιμα για τους Μακεδόνες αυτής της εποχής στοιχεία, που μας δίνονται από μια επιγραφή, η οποία βρέθηκε στην Περσέπολη και καταγράφει τα έθνη που ήταν υπόδουλα στους Πέρσες στις αρχές του 5ου π.Χ. αιώνα. Η επιγραφή μεταξύ άλλων αναφέρει σαν υπόδουλους και τους Μακεδόνες, οι οποίοι, σύμφωνα με την χαρακτηριστική έκφραση της επιγραφής καταγράφονται σαν «Yauna Takabara», δηλαδή οι Ίωνες (Έλληνες) που φοράνε το καπέλλο¹¹⁸. Έτσι αφ' ενός έχουμε μια περίτρανη από-

δειξη για την ελληνική ταυτότητα του έθνους των Μακεδόνων, αλλά και μια ενδιαφέρουσα μαρτυρία για την ξεχωριστή συνήθεια των Μακεδόνων να έχουν συνέχεια καλυμμένο το κεφάλι τους με καπέλλο, την περιφημη μακεδονική καυσία¹¹⁹.

Η πρώτη περσική εκστρατεία, που έγινε τον καιρό που στις Αιγές βασιλεύε ο Αλέξανδρος ο Φιλέλληνας (498-454 π.Χ.), δεν απασχόλησε την περιοχή, γιατί μετά την αποτυχία του περσικού στόλου στον Άθω, ο πεζός στρατός σταμάτησε ακριβώς έξω από τα τότε όρια της Μακεδονίας¹²⁰.

Η εκστρατεία του Ξέρξη αντίθετα, το 480 π.Χ. ήταν επώδυνη για την περιοχή, αφού ο στρατός των Περσών πέρασε απ' αυτήν κατά την κάθοδό του προς την νότια Ελλάδα. Ο περσικός στόλος αγκυροβόλησε αρχικά στα βόρεια παράλια του Θερμαίου, από την Θέρμη μέχρι τον Αξιό. Όταν αργότερα έφτασε κι ο πεζός στρατός, στρατοπέδευσε στην παραλία από την Θέρμη μέχρι τον Λουδία και τον Αλιάκμονα ποταμό¹²¹. Στη συνέχεια ο στόλος του Ξέρξη μετακινήθηκε κι αγκυροβόλησε στην Πύδνα, ενώ ένα μεγάλο τμήμα του στρατού του προχώρησε παραλιακά και διέσχισε την περιοχή μας με κατεύθυνση την Πιερία¹²². Όπως απ' όλες τις γειτονικές περιοχές έτσι κι από εδώ ο Ξέρξης στρατολόγησε βίαια άνδρες για το στράτευμά του και τους πήρε μαζί του στην κάθοδό του εναντίον των πόλεων του νότου¹²³. Παράλληλα ο πλούσιος κάμπος πρέπει να λεηλατήθηκε άγρια για να τραφούν τα μυριάριθμα στατεύματα του Ξέρξη. Φαίνεται δε πως οι Μακεδόνες δεν ξέχασαν τα όσα τράβηξαν από την περσική εισβολή, γιαυτό, όταν τα υπολείμματα του ηττημένου στρατού του Ξέρξη έφτασαν υποχωρώντας στην Μακεδονία, δέχτηκαν στην σφοδρή επίθεση των Μακεδόνων, οι οποίοι με εκδικητική μανία διέλυσαν τις περσικές δυνάμεις¹²⁴.

Αμέσως μετά την απόσχιση του περσικού κινδύνου ο Αλέξανδρος ο Α΄ στράφηκε επιθετικά προς τις γειτονικές περιοχές. Οι Μακεδόνες μετά από σκληρούς αγώνες επεκτάθηκαν μέχρι τον Στρυμόνα ποταμό, αφού έδιωξαν βίαια τους Ήδωνες και τους Βισάλτες. Την ίδια τύχη είχαν οι Εορδοί και οι Άλμωπες¹²⁵, ενώ άλλα έθνη αναγκάστηκαν να γίνουν «σύμμαχα», υπήκοοι δηλαδή των Μακεδόνων¹²⁶. Μετά από αυτήν την προς βορρά κυρίως επέκταση της Μακεδονίας, συναντάμε τους γεωγραφικούς όρους Άνω και Κάτω Μακεδονία, ενώ η περιοχή μας ανήκε φυσικά στην Κάτω Μακεδονία, που πολλές φορές αναφέρεται και σαν «παρά θάλασσαν» Κάτω Μακεδονία.

Η νέα εδαφική επέκταση ανάγκασε τον Αλέξανδρο Α΄ να επινοήσει τρόπους ελέγχου, με τους οποίους θα πραγματοποιούταν η ουσιαστική ενσωμάτωση των περιοχών αυτών. Ο Αλέξανδρος λοιπόν καινοτομώντας προσπάθησε να διευρύνει την ήδη υπάρχουσα τάξη των εταίρων, ώστε να συμπεριλάβει και γεωργούς μικροκτηματίες. Αναφέραμε ήδη (σελ 32) ότι οι εταίροι κατείχαν μεγάλες εκτάσεις γης διατηρώντας μια μικρή εξάρτηση από τον βασιλιά. Αρχικά προέρχονταν από τα επισημότερα γένη του έθνους και αποτελούσαν το στενό περιβάλλον του βασιλιά (εταίροι-φίλοι)¹⁰⁰, καθώς επίσης και το πολεμικό του συμβούλιο. Απ' αυτούς ο βασιλιάς σχημάτισε την «έταιρική ίππο», το ιππικό του δηλαδή, που ήταν αρχικά ο μοναδικός στρατός του κράτους. Επειδή όμως η προσάρτηση των νέων εδαφών απαιτούσε δραστικές λύσεις, ο Αλέξανδρος διέυρνε την τάξη τους δημιουργώντας τους πεζέταιρους, το πεζικό, στο οποίο στρατολογήθηκαν Μακεδόνες γεωργοί, στους οποίους παραχωρήθηκαν κλήροι, μικρότεροι φυσικά των εταίρων. Οι πεζέταιροι αποτέλεσαν με την πάροδο του χρόνου μια αποτελεσματική δύναμη πεζικού για την Μακεδονία μέχρι τα χρόνια του Φίλιππου Β΄, ενώ συγχρόνως λειτουργούσαν σαν αντίβαρο στην αυξημένη δύναμη των εταίρων¹²⁷.

Ειδικά για την περιοχή που ερευνούμε πρέπει με έμφαση να σημειώσουμε, ότι επειδή η εύφορη πεδιάδα της περιλάμβανε τα καλύτερα αγρο-

κτήματα κι επειδή ήταν κοντά στην πρωτεύουσα του κράτους, θάπρεπε να είχε συγκεντρώσει ένα μεγάλο αριθμό εξεχόντων ευγενών και εταίρων, που ήταν οι ιδιοκτήτες της γης. Ακόμη πρέπει να αναφερθεί πως η πεδιάδα αυτή ήταν ο καταλληλότερος χώρος για την εκτροφή του ιππικού των εταίρων.

Για τον Αλέξανδρο τον Α' αναφέρεται ακόμη πως, για να πετύχει μάλλον την ουσιαστική ενσωμάτωση των νέων κτήσεων, ενθάρυνε την εγκατάσταση αποίκων από την νότια Ελλάδα. Χαρακτηριστικά γίνεται λόγος για τους Μυκηναίους, απ' τους οποίους οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν στην Μακεδονία, όταν το 478 π.Χ. καταστράφηκαν οι Μυκήνες από τους Αργείους¹²⁸.

Τις επόμενες πληροφορίες για την περιοχή τις συναντάμε στην εξιστόρηση του Πελοποννησιακού Πολέμου από τον Θουκυδίδη, ο οποίος περιγράφοντας μια πορεία των Αθηναίων¹²⁹ από την Πύδνα προς την Ποτειδαία (432 π.Χ.) αναφέρει τα εξής¹³⁰: «Προσκαθεζόμενοι δέ καί αὐτοί τήν Πύδναν ἐπολιόρκησαν μὲν, ἔπειτα δέ ξύμβασιν ποιησάμενοι καί ξυμμαχίαν αναγκαίαν πρὸς τόν Περδίκκαν... ἀπανίστανται ἐκ τῆς Μακεδονίας, καί ἀφικόμενοι ἐς Βέροιαν κάκειθεν ἐπὶ Στρέψαν¹³¹, καί πειράσαντες πρῶτον τοῦ χωρίου καί οὐχ ἔλόντες, ἐπορεύοντο κατὰ γῆν πρὸς τήν Ποτειδαίαν τρισχιλίους μὲν ὀπλίταις ἑαυτῶν... ἅμα δέ νῆες παρέπλεον ἑβδομηκοντα κατ' ὀλίγον δέ προϊόντες τριταῖοι ἀφίκοντο ἐς Γίγωνον...»¹³².

Το κείμενο αυτό του Θουκυδίδη απασχόλησε πολλούς ερευνητές¹³³, οι οποίοι επειδή δεν είχαν ξεκαθαρισμένη αντίληψη για την τοπογραφία της περιοχής κατά τους αρχαίους χρόνους ἔθεταν το ερώτημα, για ποῖο λόγο οι Αθηναῖοι, τους οποίους «κατήπειγεν» η Ποτειδαία, ἔκαναν ολόκληρο κύκλο μέσω Βέροιας, με συνέπεια μετά από τρεις μέρες να μην ἔχουν φτάσει ἀκόμη στον προορισμό τους και γιατί δεν προχώρησαν ἀπό τον συντομώτερο δρόμο, να διαβούν δηλαδή τις κοίτες του Αλιάκμονα και του Λουδία, ἀφού μάλιστα μοναδικός τους σκοπός ἦταν να φτάσουν γρήγορα στην Ποτειδαία κι ὄχι να κυριεύσουν κάποια ἄλλη πόλη στον δρόμο τους.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει αὐτή η μελέτη για την διαδρομή ἀπό Πύδνα προς Ποτειδαία δεν υπήρχε ἄλλος δρόμος, οὔτε δυνατότητα ἄλλης πορείας, παρά αὐτή μόνο την οποία ἀκολούθησαν οι Αθηναῖοι, μέσω Βέροιας δηλαδή και περιφερειακά της θάλασσας, που εἰσχωροῦσε, ὅπως ἦδη εἶπαμε, σχεδόν μέχρι τους πρόποδες των βουνών. Ενισχύοντας λοιπόν την ἀποψη που διατυπώσαμε ἤδη για την μορφολογία του Θερμαϊκοῦ κόλπου και με την ἀναφορά αὐτή του Θουκυδίδη, βλέπουμε ὅτι ἀκόμη κι αὐτὴν την εποχή το ἀνοιγμα του διαυλου-ποταμοῦ Λουδία ἦταν ἀρκετὰ πλατὺ και η κατάσταση του εδάφους γύρω ἀπὸ τις ἐκβολές ἀλλὰ και τις κοίτες του ἀπολύτως δύσβατη, λόγω των ἐκτεταμένων ἐκτάσεων τενάγους, ὥστε να γίνεται η περιοχή του τελείως ἀδιάβατη, οποιαδήποτε εποχή του ἔτους (χάρτες 5, 6).

Αντίθετα ο Δημ. Κανατσούλης¹³⁴ υποστηρίζει πως η περιοχή των εκβολών του Αλιάκμονα, του Λουδία και του Αξιού ήταν διαβατή την εποχή εκείνη, αλλά οι Αθηναίοι δεν ακολούθησαν την διαδρομή αυτή μόνο επειδή δεν το επέτρεψαν οι καιρικές συνθήκες. Λέει λοιπόν ότι οι Αθηναίοι έκαναν την διαδρομή εκείνη το Φθινόπωρο του 432 π.Χ., εποχή στην οποία οι συχνές βροχοπτώσεις δυσχέραιναν την απρόσκοπτη διάβαση των ποταμών κοντά στις εκβολές τους και μάλιστα σε μια περιοχή γεμάτη τέλματα και γι' αυτό προτίμησαν άλλον δρόμο, μακρύτερο μεν, αλλά περισσότερο βατό.

Ο Θουκυδίδης αναφέρει ξανά την περιοχή κατά την επίθεση του βασιλιά των Θρακών Σιτάλκη, ο οποίος, μετά από υποκίνηση των Αθηναίων, εισέβαλε τον χειμώνα του 429 π.Χ. στην Κάτω Μακεδονία καταστρέφοντας και ερημώνοντας τα κεντρικά διαμερίσματα του βασιλείου. Ευτυχώς οι κάτοικοι της περιοχής δεν υπέστησαν την καταστρεπτική επίθεση των Θρακών, γιατί, όπως αναφέρεται, ο Σιτάλκης δεν εισχώρησε στην Βοτταία και την Πιερία, που ήταν και τα κύρια κέντρα ανθρώπινου δυναμικού της Μακεδονίας¹³⁵.

Επίσης από την περιοχή πέρασε το 424 π.Χ. ο Σπαρτιατικός στρατός με τον Βρασίδα επικεφαλής, στην πορεία του από τον Δίον προς την Χαλκιδική¹³⁶.

Από τα χρόνια του Θουκυδίδη έχουμε την επιβεβαίωση ότι ο αριστερός μυχός του Θερμαίου Κόλπου διατηρούσε τα στοιχεία της θάλασσας, γιατί μιλώντας για έκταση από το εσωτερικό της Μακεδονίας μέχρι την Πέλλα, χρησιμοποιεί την απλή έκφραση, «...άνωθεν μέχρι Πέλλης καί θάλασσης»¹³⁷.

Η διαδοχή του Περδίκκα από τον Αρχέλαο (413-399 π.Χ.) ήταν αποφασιστικής σημασίας για την δυνάμωση της μακεδονικής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο. Η Μακεδονία αναδιοργανώθηκε διοικητικά, οικονομικά, στρατιωτικά και πολιτιστικά.

Στα πλαίσια της διοικητικής μεταρρύθμισης του Αρχέλαου πρέπει να ενταχθεί και η προσπάθειά του να περιορίσει την δύναμη των εταίρων¹³⁸, που αυτή την εποχή φαίνεται πως είχε αυξηθεί επικίνδυνα για την εξουσία του βασιλιά. Στον Αρχέλαο αποδίδεται η απομάκρυνση πολλών ευγενών από την ύπαιθρο (τον χώρο επιρροής τους) και την εγκατάστασή τους στις πόλεις, με το πρόσχημα της απονομής σ' αυτούς διαφόρων αξιωματών και τίτλων για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας.

Με την τακτική αυτή συνέβαλε στην ραγδαία ανάπτυξη των μακεδονικών πόλεων και την εμφάνιση του αστισμού στην Μακεδονία. Ταυτόχρονα παρουσιάστηκε το φαινόμενο να παίρνει και η ύπαιθρος, γύρω από την πόλη, το όνομα της πόλης. Έτσι πρέπει να θεωρήσουμε πως αυτή είναι η εποχή κατά την οποία αναπτύχθηκε και η Άλωρος σαν αστικό κέντρο¹³⁹, ενώ παράλληλα από τότε συναντάμε για πρώτη φορά την γύρω περιοχή της με το όνομα «Άλωρίτις». Νεώτεροι ερευνητές υποστήριξαν την άποψη ότι η Αλωρίτιδα ήταν μια από τις τρεις περιοχές στις οποίες ήταν διαιρεμένη η Βοττιαία, ενώ οι υπόλοιπες ήταν η Ιχνίτιδα, γύρω από την πόλη Ίχλαι και η Κυρρεστιδα, γύρω από την πόλη Κύρρο¹⁴⁰.

Στην διάρκεια της βασιλείας του Αρχέλαου μεταφέρθηκε επίσης η πρωτεύουσα του κράτους από τις Αιγές στην Πέλλα, δηλαδή έξω από την εποχή που ερευνούμε. Η μεταφορά της πρωτεύουσας εντάσσονταν στην γενικότερη προσπάθεια του Αρχέλαου για οικονομική και διοικητική αναδιοργάνωση του κράτους. Οπωσδήποτε όμως υπαγορεύτηκε κύρια από την ανάγκη να βρίσκεται η πρωτεύουσα σε απ' ευθείας επικοινωνία με την θάλασσα και η Πέλλα ενδεικνυόταν για κάτι τέτοιο. Βέβαια η Πέλλα δεν μπορούσε πλέον να θεωρηθεί παραθαλάσσια πόλη, γιατί ο αριστερός μυχός του κόλπου είχε πλέον αποκλεισθεί αισθητά ώστε να μετατρέπεται σε

λίμνη. Ήταν όμως μια πόλη δίπλα στην λιμνοθάλασσα, που διατηρούσε ακόμη θαυμάσια επικοινωνία με τον ανοικτό Θερμαίο κόλπο μέσω του πλωτού ποταμού Λουδία.

Με την μεταφορά της πρωτεύουσας από τις Αιγές στην Πέλλα η περιοχή έπαψε να φιλοξενεί το διοικητικό κέντρο του βασιλείου, αλλά εξακολουθούσε να αναγνωρίζεται σαν ιερός για τους Μακεδόνες τόπος, αφού οι Αιγές ήταν από ανέκαθεν η ιερή τους πόλη. Εδώ έπρεπε νάρθουν οι βασιλιάδες για να θυσιάσουν πριν ξεκινήσουν για πόλεμο, εδώ τελούσαν τους γάμους τους όταν ήθελαν να δώσουν μεγαλύτερη επισημότητα κι εδώ έπρεπε να θαφτούν οι νεκροί βασιλιάδες, εάν ήθελαν να μην χαθεί το μακεδονικό βασίλειο. Οι Αιγές και η περιοχή αυτή παρέμειναν πάντα στην συνείδηση των Μακεδόνων σαν το αρχέγονο κέντρο του έθνους τους.

Σημαντικά είναι τα έργα οδοποιίας που έγιναν αυτή την εποχή στην Μακεδονία και την περιοχή μας ειδικότερα. Καθαρά ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι ο Αρχέλαος «...όδους εὐθείας ἔτεμε...»¹⁴¹, ενώ το οδικό δίκτυο της εποχής του παρουσίαζε την εξής εικόνα¹⁴²: από τις Αιγές ξεκινούσε ένας δρόμος με νότια κατεύθυνση προς το Δίον, πάνω από τα Πιέρια. Ένας δεύτερος ξεκινώντας πάλι από τις Αιγές, με κατεύθυνση ανατολική έφτανε πιθανώτατα στην Άλωρο και μετά συνέχιζε νότια προς τις Πιερικές πόλεις. Πάλι από τις Αιγές ξεκινούσε ένας άλλος δρόμος, που μέσω Βέροιας έφτανε στην νέα πρωτεύουσα Πέλλα, απ' όπου συνέχιζε προς την Θέρμη.

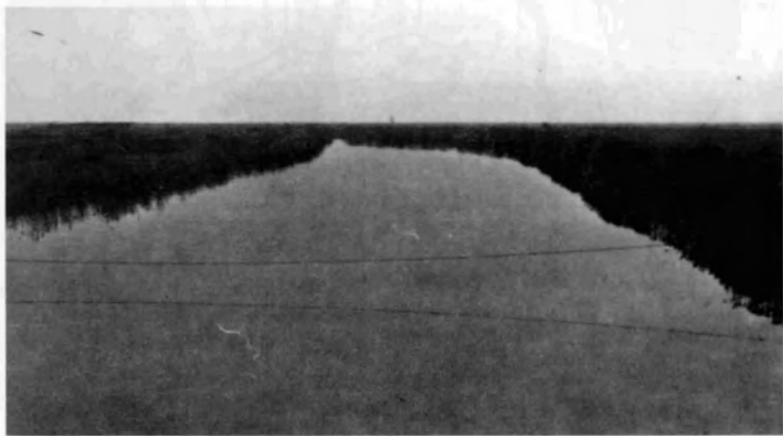
Η έμφαση με την οποία αντιμετώπισε ο Αρχέλαος την οχύρωση όλων των Μακεδονικών πόλεων, μας επιτρέπει να φανταστούμε και την Άλωρο σαν περιτειχισμένη πόλη¹⁴³. Ακόμη ο Αρχέλαος οργάνωσε καλά το πεζικό κι έτσι ο μακεδονικός στρατός διέθετε πλέον, εκτός από τους ιππείς, και αξιόμαχα πεζοπόρα τμήματα.

Ο Αρχέλαος, στα πλαίσια της προσπάθειάς του να ανεβάσει το πολιτιστικό επίπεδο στην Μακεδονία, κάλεσε στην Πέλλα και τον μεγάλο τραγικό Ευριπίδη. Ο Ευριπίδης έζησε αρκετά χρόνια στην αυλή του Αρχέλαου και φαίνεται πως γνώρισε καλά την περιοχή, που τον ενθουσίασε με την ομορφιά και την ευφορία της και την εξύμνησε στο έργο του «Βάκχες»: «...ἤξει / τε χορευσών ἅμα βακχεύ- / μασι, τόν τ' ὠκυρόαν / διαβάς Ἄξιόν εἰλισ- / σομένας Μαινάδας ἄξει, / Λυδίαν τε, τόν / τᾶς εὐδαιμονίας βροτοῖς / ὄλβοδοτάν πατέρα τε τόν ἔκλυον / εὖιππον χώραν ὕδασιν / καλλίστοισι λιπαίνειν»¹⁴⁴. Ονομάζει δηλαδή τον Λουδία πατέρα, χορηγὸ ευτυχίας και καλοτυχιζει τους κατοίκους της χώρας με τα ωραία ἄλογα, που λιπαίνεται με τα θαυμάσια νερά του Λουδία, αν και όλα αυτά πρέπει να θεωρηθούν υπερβολικά και εγκωμιαστικά.

Το σπουδαιότερο απ' αυτή την αναφορά είναι ότι ο Λουδίας, (που μας τον είχε περιγράψει ο Ηρόδοτος «να συμμίσγει» με τον Αλιάκμονα), έχει πλέον διαμορφώσει δική του αυτοτελή κοίτη κι έχει στενέψει τόσο, ώστε να αντιμετωπίζεται πλέον σαν κανονικός ποταμός, που διασχίζει και κάνει εύφορη μια ολόκληρη πεδιάδα. Είναι προφανές πως ο Αλιάκμονας έχει πάρει ΝΑ κλίση, γιατί δεν αναφέρεται πλέον νάχει σχέση με τον ρου του Λουδία.

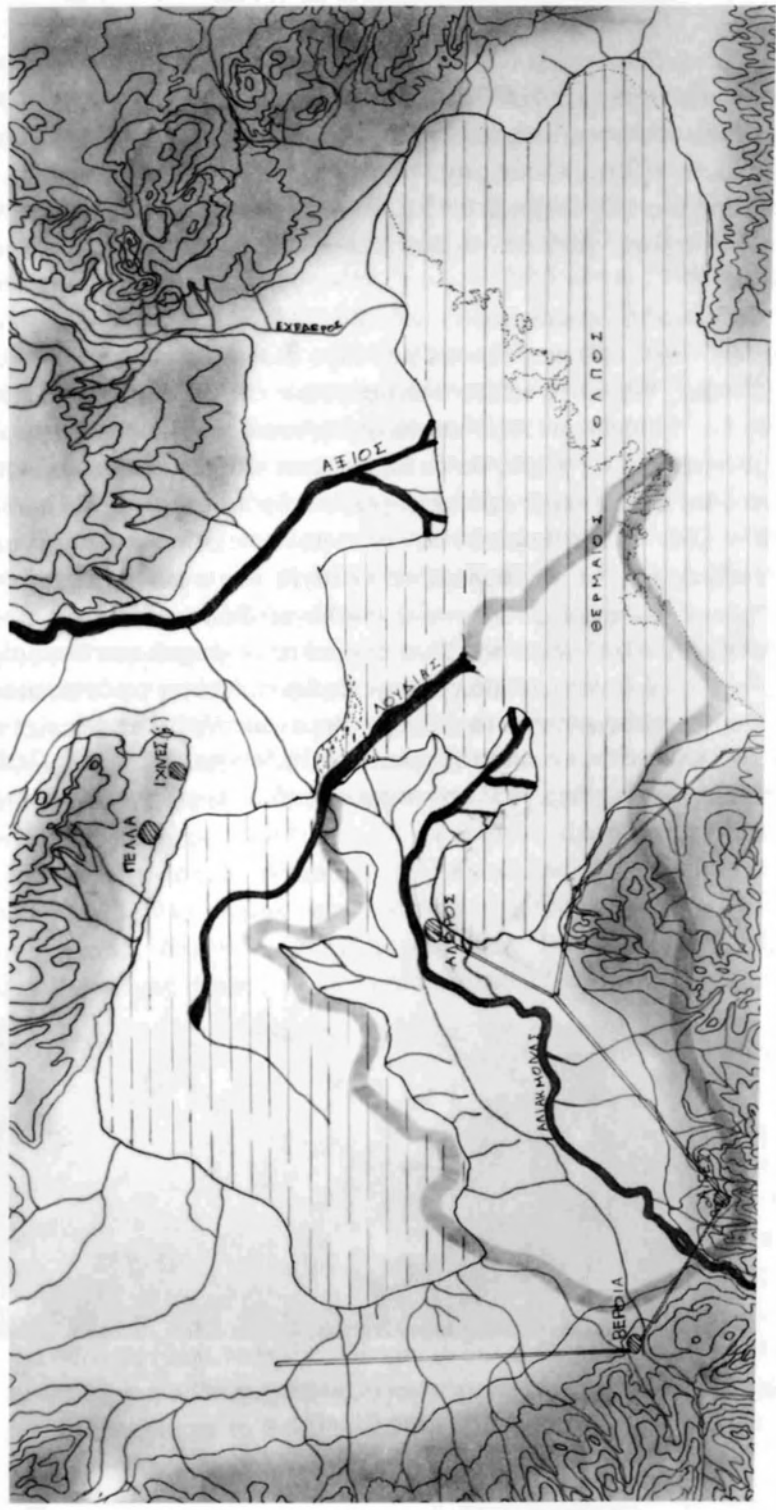
Ακόμη από την αναφορά «...διαβάς 'Αξιόν... ἄξει, Λυδιάν τε...» μπορούμε να δεχτούμε πως έχουμε μια νύξη περί της δυνατότητας διάβασης του Λουδία, γιατί στο κείμενο αναφέρεται, ότι ο Εϋϊος για να πάει στην Πιερία θα «διαβεί» τον Αξιό και θα «οδηγήσει» τις Μαινάδες στον Λουδία, τον χορηγό κ.τ.λ., χωρίς να διευκρινίζεται εάν η κατεύθυνσή τους προς τον Λουδία ήταν επειδή από κει πήγαινε ο δρόμος για την Πιερία ή επειδή απλά ήθελαν να επισκεφθούν την όμορφη περιοχή του ποταμού.

Παράλληλα με τις παραπάνω αλλαγές που αναφέραμε για τον Λουδία, πρέπει να σημειώσουμε πως ανάλογες διαφοροποιήσεις συνέβηκαν και στην λιμνοθάλασσα του άλλοτε αριστερού μυχού του Θερμαίου κόλπου, που σιγά-σιγά μεταβάλλονταν σε λίμνη. Λόγω του στενέματος του Λουδία, η επικοινωνία με τα ρεύματα της ανοικτής θάλασσας είχε περιοριστεί στο ελάχιστο, ενώ παράλληλα, επειδή δεχόταν το νερό πολυάριθμων ποταμών το νερό της αφαλατώνονταν σταδιακά και γινόταν γλυκό (χάρτης 6).

Φωτ. 4. Ο ακίνητος σχεδόν Λουδίας παραμένει και σήμερα ο βαθύτερος ποταμός της Ελλάδας.

Χάρτης 6

Παρ' όλη όμως την συνεχή προσχωτική ενέργεια των δυο μεγάλων ποταμών Αλιάκμονα και Αξιού, το άνοιγμα του Λουδία δεν ήταν εύκολο να κλείσει. Η διατήρηση του εύρους του οφείλεται αρχικά στο μεγάλο βάθος του, το οποίο δικαιολογείται απ' το ότι ο πυθμένας του ήταν παλιός θαλάσσιος άυλακας και το βαθύτερο σημείο του Θερμαϊκού κόλπου, που φυσικά ήταν δύσκολο να γεμίσει από φερτά υλικά και να ανυψωθεί (ακόμη και σήμερα ο Λουδίας είναι ο βαθύτερος ποταμός της Ελλάδας). Εκτός από το μεγάλο βάθος του όμως, πρέπει ναπαιξε κάποιo ρόλο και η συνεχής και περιοδική εισβολή του θαλασσινού νερού στην κοίτη του από το άνοιγμα της εκβολής του, που ήταν ιδιαίτερα ευρύ. Το φαινόμενο της αμπώτιδας και πλημμυρίδας, που διατηρείται μέχρι σήμερα, ήταν πολύ πιο έντονο τότε, κι όταν ανυψωνόταν η στάθμη της θάλασσας, το θαλασσινό νερό εισχωρούσε στην κοίτη του Λουδία, αναγκάζοντας το «γλυκό» νερό του ποταμού να σταματήσει την ροή του και να πλημμυρίσει την επίπεδη χώρα γύρω από τις όχθες του¹⁴⁵. Με το τράβηγμα του θαλασσινού νερού, η ροή του «γλυκού» νερού επανερχόταν στην κανονική της κατεύθυνση, αλλά ήδη ένα μεγάλο μέρος των φερτών υλικών είχαν αποθεθεί έξω από την κοίτη του ποταμού. Με δεδομένο δε το ότι το έδαφος γύρω απ' τον Λουδία (σαν δημιούργημα προσχώσεων) ήταν τελείως επίπεδο, το φαινόμενο της εισβολής του θαλασσινού νερού προκαλούσε την δημιουργία εκτεταμένων και μόνιμων ελών και τελμάτων στα οποία κατέληγε το προσχωτικό υλικό του ποταμού, ενώ ο κύριος ρους του ποταμού διαφυλάσσονταν ιδιαίτερα φαρδύς, πλωτός και βαθύς.

*

Στα επόμενα χρόνια μετά τον Αρχέλαο στον θρόνο της Μακεδονίας ανέβηκαν μια σειρά από βασιλιάδες, που έφεραν την χώρα σε απελπιστική κατάσταση. Στα χρόνια της βασιλείας του Αμύντα του Γ' μια επιδρομή Ιλλυριών κατέληξε σε τρίμηνη κατοχή της χώρας¹⁴⁶, από την οποία ο Αμύντας απαλλάχτηκε με την βοήθεια των Χαλκιδέων (Ολυνθίων). Στη συνέχεια οι Χαλκιδείς ήρθαν σε σύγκρουση με τον Αμύντα και κατέλαβαν την χώρα για τρία χρόνια, για να αποκατασταθεί τελικά η κυριαρχία του βασιλιά με την επέμβαση των Σπαρτιατών.

Απ' αυτή την εποχή έχουμε την πρώτη γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη και την θέση της Αλώρου, από τον περίπλου του Σκύλακα του Καρυανδέα¹⁴⁷. Εκεί αναφέρεται ανάμεσα σ' άλλα «...καί Ἀλιάκμων ποταμός, Ἄλωρίς πόλις· καί ποταμός Λυδίας, Πολάγιλις¹⁴⁸ καί βασιλείον ἐν αὐτῇ καί ἀνάπλους εἰς αὐτὴν ἀνά τόν Λυδῖαν· Ἄξιος ποταμός· Δῶρος ποταμός...» Η χρονολογία στην οποία έκανε ο Σκύλακας αυτόν τον περίπλου τοποθετείται ανάμεσα στο 380-360 π.Χ., πιθανόν γύρω στο 356 π.Χ. Από το κείμενό του μας παραδίδεται ότι η Ἄλωρος ήταν παραθαλάσσια, χτισμένη κοντά στον Αλιάκμονα. Ἄξιο προσοχής είναι το ότι στο κείμενο αναφέρεται πρώτα η εκβολή του ποταμού κι ύστερα η πόλη. Ορισμένοι συγγραφείς υποστήριξαν πως γράφηκε έτσι επειδή η πόλη ήταν χτισμένη στα βόρεια του ποταμού, ενώ άλλοι δέχονται την άποψη πως ο Σκύλακας πρόταξε την αναφορά των εκβολών όχι γιατί ήταν στη βόρεια όχθη του η πόλη, αλλά μόνο προκειμένου να τονίσει ιδιαίτερα τις εκβολές για τους ναυτικούς, προς τους οποίους απευθυνόταν ο περίπλους του. Λένε δηλαδή πως επειδή φαινόταν πρώτα οι σκουρόχρωμες εκβολές, τις πρόταξε για να τις προσέχουν οι ναυτικοί¹⁴⁹. Ὅμως η άποψη αυτής της μελέτης είναι πως επειδή η Ἄλωρος βρισκόταν σ' έναν μυχό του Θερμαίου κόλπου κι ο Αλιάκμονας είχε την εκβολή του και προσέχωνε στο στόμιο του μυχού αυτού, ήταν φυσικό, πηγαίνοντας κανείς με πλοίο για την Ἄλωρο, να περάσει και να δει πρώτα την εκβολή του ποταμού απέναντι και μετά να εισχωρήσει στον μυχό όπου βρισκόταν η πόλη κι επόμενα η περιγραφή του Σκύλακα είναι απόλυτα αληθινή αλλά και απλή (χάρτης 6). Ἐτσι δεν υπάρχει κανένας λόγος να βγαίνουν από το κείμενο του Σκύλακα συμπεράσματα για την βόρεια ή νότια θέση της Αλώρου σε σχέση με την κοίτη του Αλιάκμονα, (την οποία βέβαια αυτή η έρευνα την τοποθετεί στην νότια όχθη του).

*

Γύρω στο μισό του 4ου π.Χ. αιώνα η Ἄλωρος φαίνεται πως ακμάζει. Δίνει μάλιστα στον θρόνο του βασιλείου έναν άρχοντά της, που φέρει την προσωνομία «Ἄλωρίτης». Ο Πτολεμαῖος Αλωρίτης λοιπόν, γιός πιθανόν

του Αμύντα του Μικρού, σφετερίστηκε τον θρόνο και βασιλεύσε τρία χρόνια στην Μακεδονία (368-365 π.Χ.), αφού δολοφόνησε τον νόμιμο βασιλιά Αλέξανδρο Β' και υποστηρίχτηκε από την βασιλομήτορα Ευριδίκη, που ήταν ερωμένη του¹⁵⁰.

Όσον αφορά την προσωνυμία του, δεν μπορεί να μην παρατηρήσει κανείς ότι μοιάζει περισσότερο να δηλώνει την καταγωγή κάποιου από την περιοχή της Αλωρίτιδας, παρά από την πόλη Άλωρο, της οποίας ο κάτοικος ή ο απ' αυτήν καταγόμενος θα ονομαζόταν Αλωραίος (κατά το Πελλαιός) ή Αλωρεύς (κατά το Μιεζεύς). Η εμφάνιση του ονόματος του τόπου καταγωγής ή εγκατάστασης δίπλα στο κύριο όνομα ήταν κάτι που συνηθιζόταν στα χρόνια μετά τον Αρχέλαο, ανάμεσα στους ευγενείς Μακεδόνες¹⁵¹. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι οι ευγενείς αυτοί διατηρούσαν μια ξεχωριστή θέση και δύναμη μέσα στο βασίλειο κι ακόμη γίνεται ένδειξη για κάποια χαλαρότητα στην επιβολή της κεντρικής εξουσίας και τάση αποκέντρωσης των επαρχιών.

Ορισμένοι ιστορικοί¹⁵² υποστήριξαν πως η προσωνυμία Αλωρίτης δεν σημαίνει ότι ο Πτολεμαίος πήρε το όνομά του αυτό εξ αιτίας της καταγωγής του από την Αλωρίτιδα, αλλά επειδή εκεί είχε ένα τιμάριο που του το παραχώρησε ο Θηβαίος Πελοπίδας¹⁵³. Συγκεκριμένα ο Πελοπίδας είχε μεσολαβήσει στον εμφύλιο πόλεμο που ξέσπασε ανάμεσα στον Αλέξανδρο Β' και τον Πτολεμαίο κατά την έριδά τους για τον θρόνο, εκμεταλλευόμενος έτσι την ευκαιρία που του παρουσιάστηκε να επεκτείνει την επιρροή της Θήβας στην Μακεδονία¹⁵⁴. Η μεσολάβησή του φάνηκε πως συνέβαλε στην επικράτηση της ειρήνης για ένα μικρό χρονικό διάστημα τουλάχιστον, αφού υποστήριξε τον νόμιμο βασιλιά. Διατυπώθηκε λοιπόν η εκδοχή πως ο Πελοπίδας, στα πλαίσια της συμβιβαστικής διευθέτησης της έριδας, παραχώρησε στον Πτολεμαίο ένα μέρος της Βοττιαίας σαν ηγεμονία. Το τμήμα αυτό της Βοττιαίας ήταν η Αλωρίτιδα, από το όνομα της οποίας πήρε κι ο ιδιοκτήτης της την προσωνυμία Αλωρίτης.

Ποια από τις δυο εκδοχές είναι σωστή, δεν μπορεί κανείς να υποστηρίξει με βεβαιότητα. Γεγονός πάντως είναι ότι ο Πτολεμαίος Αλωρίτης φέρεται να είναι ιδιοκτήτης γης και κτημάτων στην περιοχή αυτή, προφανώς μεγάλης έκτασης, που χαρακτηρίζονται μάλιστα σαν «κάλλιστα καί εὐφορώτατα»¹⁵⁵, και που, λόγω της σύντομης έστω βασιλείας του (368-365 π.Χ.) ονομάστηκαν βασιλικά.

Με την άνοδο του Φιλίππου του Β' (360-336 π.Χ.) στον θρόνο της Μακεδονίας αρχίζει η ένδοξη εποχή του Μακεδονικού βασιλείου. Ο διπλωμάτης στρατηγός υπήρξε ο θεμελιωτής της μακεδονικής δύναμης και ο πρώτος εκφραστής της από χρόνια υπάρχουσας διάθεσης των Μακεδόνων να συμμετάσχουν ισότιμα ή και κυρίαρχα στα ελληνικά πράγματα. Με τους κατακτητικούς πολέμους που έκανε απέσπασε απ' τους Αθηναίους τις αποικισμένες ακτές της Μακεδονίας, διεύρηνε κι επέκτεινε τα όρια του βασιλείου, ώστε το μακεδονικό κράτος να εκτείνεται πλέον από την Οχρίδα μέχρι τον Νέστο κι από τις πηγές του Αξιού μέχρι τον Παγασητικό.

Ο γνήσιος μακεδονικός πληθυσμός της Μακεδονίδας γης στήριζε την ανάταση του κράτους κι επάνδρωνε αποκλειστικά όλες τις ηγετικές θέσεις¹⁵⁶ στην Διοίκηση και στον στρατό του βασιλείου. Έτσι το ιππικό αποτελείτο μόνο από τους ευγενείς του κάμπου της Ημαθίας-Βοττιαίας, δηλαδή της περιοχής που ερευνούμε, και από ευγενείς της Πιερίας, ενώ την μακεδονική φάλαγγα την πλαισιώναν μόνο οι Μακεδόνες της Άνω και Κάτω Μακεδονίας. Οι κάτοικοι της περιοχής συμμετείχαν και ψήφιζαν στην συναγωγή των Μακεδόνων, ενώ ο βασιλιάς είχε πάντα σαν βοηθούς του τους εταίρους, οι περισσότεροι από τους οποίους προέρχονταν από την περιοχή αυτή, γιατί όπως προείπαμε, εδώ υπήρχαν τα περισσότερα και πλουσιώτερα αγροκτήματα.

Για τον λαό της Μακεδονίας οι νίκες του Φιλίππου και η αναγνώριση της ισχύος του μακεδονικού βασιλείου σήμαιναν κυρίως την δικαίωση του μέχρι τότε καταπιεσμένου και περιφρονημένου από τις νότιες πόλεις εθνικισμού του. Απομονωμένοι για πολλά χρόνια γεωγραφικά, σημαντικά καθυστερημένοι πολιτιστικά από τους ομοεθνείς τους Έλληνες του νότου, προορισμένοι να γίνονται ασπίδα¹⁵⁷ στις κάθε λογής επιδρομές, έχοντας υποστεί την επί αιώνες συστηματική απομύζηση του πλούτου της χώρας τους από τις νοτιοελλαδίτικες αποικίες, απολάμβαναν επιπλέον και την πλήρη υποτίμηση των νοτιοελλαδιτών, που συχνά τους αντιμετώπιζαν σχεδόν σαν βάρβαρους¹⁵⁸. Ο Φίλιππος τους έδινε την ευκαιρία να αναδειχθούν σαν λαός, να εξαπλωθούν σαν κράτος και να επιβάλλουν το δικαίωμά τους νάχουν κι αυτοί λόγο στα Ελληνικά πράγματα.

Στον Φίλιππο οφείλεται και η δυναμική ανόρθωση των οικονομικών του κράτους εκείνη την εποχή. Το χρυσάφι των Μακεδόνων κατακτούσε λαούς, πλήρωνε μισθοφόρους, εξαγόραζε πολιτικούς και φυσικά εξαφάνιζε την μέχρι τότε φτώχεια των Μακεδόνων αγροτών. Επίσης η πεδιάδα της περιοχής μας πρέπει να αναπτύχθηκε χάρη στα αντιπλημμυρικά και αρδευτικά έργα που εισήγαγε ο Φίλιππος¹⁵⁹. Την ίδια εποχή πολλοί από τους ορεισίβιους Μακεδόνες φέρονται να εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην πεδιάδα, σε εφαρμογή συγκεκριμένης πολιτικής του Φίλιππου¹⁶⁰.

Αυτή την εποχή οριστικοποιήθηκε η μείωση της δύναμης των εταίρων και ενισχύθηκε η ισχύς του βασιλιά. Παράλληλα ο Φίλιππος δημιούργησε τον θεσμό των «βασιλικών παιδων», οργανώνοντας ένα σώμα από επιλεκτα παιδιά ευγενών, που τα προετοίμαζε για μελλοντικούς στρατηγούς και διοικητές του μακεδονικού κράτους. Τα παιδιά αυτά ήταν κάτω από τις διαταγές του και διαπαιδαγωγούνταν με πρότυπα καθαρά μοναρχικά. Επεδίωκε δηλαδή ο Φίλιππος να μετατρέψει την αριστοκρατία, που αντλούσε την δύναμή της από την ιδιοκτησία της γης, σε μια αυλική αριστοκρατία, που θα υπηρετούσε τα συμφέροντα του θρόνου¹⁶¹.

Στα χρόνια της βασιλείας του Φίλιππου ανάγεται και η πληροφορία από τον Αισχίνη, που μας βεβαιώνει για την διατήρηση του πλωτού του Λουδία και την δια μέσου του ποταμού επικοινωνία της Πέλλας με την θάλασσα. Συγκεκριμένα ο Αισχίνης αναφέρει πως για να πάει στην Πέλλα (στον Φίλιππο) έπρεπε να περάσει νύχτα τον Λουδία με μονόξυλο πλοίο¹⁶². Το ότι ο Αισχίνης χρησιμοποίησε μονόξυλο πλοίο, δεν πρέπει να ερμηνευθεί σαν αναγκαίο, επειδή δήθεν μόνο ένα τέτοιο πλεούμενο χωρούσε στην κοίτη του Λουδία, αλλά ήταν απαραίτητο να χρησιμοποιηθεί το μονόξυλο, επειδή ο Αισχίνης ανέβηκε στην Πέλλα νύχτα και κρυφά για εμπιστευτική αποστολή και η άφιξή του δεν έπρεπε να προκαλέσει την προσοχή του κόσμου (την οποία σίγουρα θα προκαλούσε η άφιξη ενός караβιού). Πάντως το εύρος του Λουδία είχε αρχίσει αισθητά να μειώνεται, γι' αυτό ο Φίλιππος πραγματοποίησε τεχνικά έργα διαπλατύνσεως της κοίτης του, ώστε να διατηρηθεί η πλωτή διόδος που θα επέτρεπε στην Πέλλα να ανταποκρίνεται στις ανάγκες ενός μεγάλου λιμανιού¹⁶³.

Ο σημαντικός αυτός βασιλιάς δολοφονήθηκε και θάφτηκε στις Αιγές. Πρόσφατα, η ανασκαφή του «μεγάλου τύμβου» στην Βεργίνα (παλιά χωριά Μπάρμπες-Κούτλες), από τον καθηγητή Μαν. Ανδρόνικο, έφερε στο φως τον τάφο του βασιλιά Φίλιππου Β', απ' την μελέτη των ευρημάτων του οποίου προκύπτουν νέα στοιχεία για την ζωή των Μακεδόνων στην περιοχή μας¹⁶⁴.

Η έστω και σύντομη βασιλεία του Αλέξανδρου του Γ' του Μεγάλου (336-323 π.Χ.) έφερε την Μακεδονία στο απώγειο της δόξας της. Ο Αλέξανδρος ήταν ο ηγεμόνας που έδωσε καινούργιες προοπτικές στην αναγνωρισμένη ήδη ισχύ των Μακεδόνων και πραγματώνοντας τις τολμηρότερες προσδοκίες τους κατέκτησε ένα πολύ μεγάλο μέρος του τότε γνωστού κόσμου, με συνέπεια να γίνει η «μακεδονίδα γη» η καρδιά της τεράστιας αυτοκρατορίας του που έφτανε ως τις Ινδίες.

Επειδή τα περισσότερα γεγονότα της βασιλείας του συνέβηκαν μακριά από την κοιτίδα του κράτους, η έρευνα αυτή δεν θα ασχοληθεί μ' αυτά. Υπάρχουν ωστόσο πληροφορίες από τις προετοιμασίες που έκανε στην Μακεδονία, πριν φύγει για την Ασία κι αυτές θα παραθέσουμε εδώ.

Αρχικά πρέπει να τονισθεί ότι στον στρατό του συμμετείχαν πολλοί από τους κατοίκους της περιοχής, ειδικώτερα δε στο ιππικό του. Ο Αρριανός μάλιστα αναφέρει κάποιον αξιωματούχο από την Άλωρο στον στρατό του Αλέξανδρου, τον Πάνταυχο Νικολάου Αλωρίτη, καθώς και τον Ηρακλείδη από την Βοττιαία σαν επικεφαλής ιππέων¹⁶⁵. Πριν ξεκινήσει για την Ασία, ο Αλέξανδρος ήρθε στην περιοχή μας, στις Αιγές, θυσίασε στον Δία, και τέλεσε αγώνες¹⁶⁶. Δεν ξαναγύρισε ποτέ στην μακεδονική γη. Όμως η αίγλη του μεγάλου στρατηλάτη δημιούργησε γύρω από το όνομά του θρύλο, που δεν εξαλείφτηκε ποτέ. Οι Μακεδόνες αναφέρονταν κι επικαλούνταν την καταγωγή τους από τον Μ. Αλέξανδρο, πράγμα που εκτός του ότι ανύψωνε την εθνική τους συνείδηση, συντελούσε και στο να διατηρούν την ομοιογένεια και συνοχή τους σαν λαός, που τον ένωνε μια λαμπρή ιστορία και κοινή προέλευση από την γενιά του μεγάλου στρατηλάτη¹⁶⁷. Ο θάνατός του άφησε την Μακεδονία μια απλή σατραπεία της αχανούς αυτοκρατορίας του¹⁶⁸. Από το γεγονός δε ότι τον νεκρό Αλέξανδρο δεν τον έφεραν πίσω στην περιοχή μας για να ταφεί στο νεκροταφείο των Αιγών, πολλοί ισχυρίζονται, ότι επαληθεύτηκε ο παλιός χρησμός (σελ. 46) κι ότι από τότε το μακεδονικό βασίλειο, παρά την επί ενάμισυ ακόμη αιώνα συνέχειά του, μετά τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου, άρχισε να αποσταθεροποιείται και τελικά χάθηκε¹⁶⁹.

Τα χρόνια που ακολούθησαν χαρακτηρίστηκαν από τους συνεχείς αγώνες των επιγόνων για την κατάληψη της εξουσίας.

Ένας από τους πιο ικανούς διαδόχους του Αλέξανδρου ήταν ο Δημήτριος ο Πολιορκητής. Από την εποχή της βασιλείας του έχουμε την πληροφορία ότι κατασκεύαζε στόλο «περί Πέλλαν»¹⁷⁰, πράγμα που σημαίνει πως ο Λουδίας παρέμενε φαρδύς και ευρύχωρος, ώστε να μπορούν να τον διαπλέουν τα εντυπωσιακά μεγάλα για την εποχή εκείνη πλοία του Δημήτριου¹⁷¹, που είχαν δεκαπέντε ή δεκαέξι σειρές κουπιών. Μ' αφορμή την πληροφορία για κατασκευή πλοίων στην λιμνοθάλασσα της Πέλλας, πρέπει να αναφέρουμε πως σημαντικό βιοποριστικό μέσο για τους κατοίκους της περιοχής μας θα πρέπει να ήταν και η επεξεργασία της φημισμένης μακεδονικής ναυπηγήσιμης ξυλίας, η οποία έφτανε εδώ μέσω του Αλιάκμονα¹⁷².

Κατά την διάρκεια της βασιλείας του Δημήτριου η χώρα δέχτηκε το 289 π.Χ. επιδρομή των Ηπειρωτών του Πύρρου, που λεηλατώντας έφτασαν μέχρι την Έδεσσα¹⁷³. Νικήθηκαν όμως τελικά από τον Δημήτριο κι έκλεισαν ειρήνη. Το 287 π.Χ. εισέβαλαν ξανά σε συνενόηση με τον διεκδικητή του θρόνου Λυσίμαχο. Όταν οι ενωμένοι αντίπαλοι του κατέλαβαν μετά από μάχη και την Βέροια¹⁷⁴, ο Δημήτριος ο Πολιορκητής αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τον θρόνο της Μακεδονίας.

Μετά τον Δημήτριο, κύριος της χώρας έγινε για λίγο ο Πύρρος, που διώχτηκε αργότερα από τον Λυσίμαχο. Τον Λυσίμαχο διαδέχτηκε το 280 π.Χ. ο Πτολεμαίος Κεραυνός. Την βασιλεία του την τάραξε η επιδρομή των Γαλατών-Κελτών, που με αρχηγό τον Βόλγιο εισέβαλαν το 279/80 π.Χ. και λεηλάτησαν άγρια την περιοχή, όπως κι όλη την χώρα. Τον θάνατο του Πτολεμαίου ακολούθησε πολιτικό χάος. Νέα επιδρομή Γαλατών σημειώθηκε, που με αρχηγό τον Βρέννο πέρασαν από εδώ κατευθυνόμενοι προς την Ν. Ελλάδα.

Κατά την βασιλεία του Αντίγονου Γονατά (274-239 π.Χ.) σημειώθηκε η τρίτη επιδρομή του Πύρρου, που το 274/3 π.Χ. ακολουθούμενος από μι-

σθοφόρους Γαλάτες εισέβαλε στην Μακεδονία κι έφτασε στις Αιγές, που τις κατέλαβε. Ο Αντίγονος διέφυγε με μερικούς ιππείς και κατάφερε να κρατήσει στην κυριαρχία του μερικές παραθαλάσσιες πόλεις¹⁷⁵. Ο Πύρρος εγκατέλειψε τις Αιγές στα χέρια των Γαλατών μισθοφόρων, που την λεηλάτησαν άγρια. Άνοιξαν τους βασιλικούς τάφους κι άρπαξαν ό,τι πολύτιμο εύρισκαν, επιδόθηκαν δε σε κάθε είδους καταστροφές και βιαιοπραγίες σε βάρος των κατοίκων της¹⁷⁶.

Το 272 π.Χ. ο Αντίγονος ανακατέλαβε τα χαμένα εδάφη, όμως το κράτος δεν βρήκε ησυχία, γιατί καινούργιοι επιδρομείς, όπως οι Δάρδανοι το 233 π.Χ. και οι Ιλλυριοί το 222 π.Χ. το εξασθένησαν με συνεχείς πολέμους.

Ο Φίλιππος ο Ε΄ είχε παράλληλα να αντιμετωπίσει και τους Ρωμαίους, που είχαν βάλει σκοπό την κατάκτηση της Μακεδονίας. Έκανε λοιπόν μυστικές προετοιμασίες για την επερχόμενη σύγκρουση. Ο Περόεας ήταν ο τελευταίος Μακεδόνας βασιλιάς. Στη δική του αναποφασιστικότητα οφείλεται η τελική επικράτηση των Ρωμαίων. Οι Ρωμαίοι, που αναμίχθηκαν στα ελληνικά πράγματα μετά από συμμαχία που είχαν συνάψει με νοτιοελληνικές πόλεις κατά των Μακεδόνων, βρέθηκαν τελικά αντιμέτωποι με τους Μακεδόνες στην Πύδνα, όπου νικώντας τους απογόνους του Μ. Αλέξανδρου κατέλυσαν το μακεδονικό βασίλειο¹⁷⁷. Παρά την τελική τους ήττα, αναγνωρίζεται γενικά πως οι Μακεδόνες ήταν οι μόνοι που, ακολουθώντας τις παλιές ελληνικές παραδόσεις, αντιστάθηκαν μ' όλες τους τις δυνάμεις απέναντι στον ρωμαϊκό επεκτατισμό¹⁷⁸.

Έτσι στις 23 Ιουνίου του 168 π.Χ. τα ρωμαϊκά στρατεύματα οδηγούμενα από τον Αιμίλιο Παύλο κι ακολουθώντας το δρόμο που οδηγούσε, πάνω από τα Πιέρια, στις Αιγές¹⁷⁹, εισέβαλαν στον κάμπο. Οι πόλεις Αιγές και Άλωρος παραδόθηκαν αμαχητί στον ρωμαϊκό στρατό, που στη συνέχεια βάδισε να καταλάβει την Βέροια και την Πέλλα.

Όταν η πεδιάδα έπεσε στα χέρια των Ρωμαίων, έπαψε να χτυπά η καρδιά του Μακεδονικού κράτους, ενώ η Μακεδονία από τότε αναγνωριζόταν απλά σαν γεωγραφικό ή διοικητικό διαμέρισμα μόνο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ – ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

1. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, ΑΕ, 1970, Αθήναι, τόμος Α', σελ. 10.
2. «Η γεωλογία και μορφολογία της πεδιάδας Θεσσαλονίκης», εφημερίδα «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» της 8-5-81, σελ. 18.
3. Η γεωλογία και μορφολογία της πεδιάδας Θεσσαλονίκης, ό.π., Ι. Μελέντη, Β. Παπαζάχου. Η σεισμικότητα του Ελληνικού χώρου, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 26 κ.έπ.
4. Η γεωλογία της πεδιάδας Θεσσαλονίκης, ό.π.
5. Φ. Κουμπούλη. «Κινδυνεύει ο Θερμαϊκός», εφημερίδα ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ της 29-3-81.
6. Philippon Alfr. La Tektonique de L'Egeide, Annales de geografie.
7. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π. σελ. 12, 13.
8. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π. σελ. 12.
9. Μ. Μαραβελάκις. Μακροσεισμική σπουδή σεισμών Κατερίνης, Ε.Μ. Σ., Θεσ/νίκη 1941, σελ. 5 κ.έ.
10. Ηροδότου Ιστορία VIII, 129 «...γίνεται άμπατις τής θαλάσσης μεγάλη... έπηλθε πλημμυρίς τής θαλάσσης... οί έπιχώριοι λέγουσι... πολλάκις γινομένης...» (βλ. και σελ. 13).
11. Η Γεωλογία και μορφολογία της πεδιάδας Θεσσαλονίκης, ό.π., – Φ. Κουμπούλη «Κινδυνεύει ο Θερμαϊκός» ό.π., – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1982, σελ. 26.
12. A. Struck, Makedonische Fahrten II, Die Makedonischen Niederlande, Serajevo, 1908, σελ. 95 κ.έπ., – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελλην. Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π. σελ. 25.
13. Π. Γιαννακόπουλου, Ετυμολογικόν Λεξικόν της αρχαίας Ελληνικής γλώσσης, εκδ. Νικόδημος, Αθήναι. – Γ. Χιονίδης, Μακεδ. Ημερολόγιο 1965, 1965. Σχέδιασμα δια την ετυμολογίαν και την ιστορίαν του ποταμού Αλιάκμονος, σελ. 10.

14. Ελευθερουδάκη, Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, έκδοσις δευτέρα, τομ. Α', Αθήναι 1962, στη λ. Αλιάκμων. Ησιόδου Θεογονία, στ. 337 κ.έπ. «Τηθύς δ' Ὠκεανῶ-Ποταμούς τέκε διηήεντας,/... Νέσσον τε Ῥόδιον θ' Ἀλιάκμονα θ' Ἐπτάπορον τε...».
15. OTTO ABEL, Η μέχρι Φιλίππου αρχαία ιστορία της Μακεδονίας, Μετ. Μ. Δήμιτσα, Εκδ. Λειψίας 1860, σελ. 30. – Μόνο το ΝΔ άκρο της Ημαθίας ανήκει στην περιοχή που ερευνούμε.
16. Κατά τον Αγαπ. Τσοπανάκη αρχικός τύπος είναι ο Αιολικός «άμαθια». Παράλληλοι και ταυτόσημοι τύποι είναι το «άμαθος-ψάμαθος», που σημαίνουν χώρα άμμου. (Αγαπ. Γ. Τσοπανάκη, Γλωσσικά Μακεδονίας, Αρχαία Μακεδονία, Ανακοινώσεις κατά το πρώτον διεθνές συμπόσιον εν Θεσ/νίκη ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1970, σελ. 347, του ιδίου «Διαλεκτικά Μακεδονίας», Μακεδονικά 1961-63, τομ. 5ος, Θεσ/νίκη 1963, σελ. 449). Ο Γ. Χατζηδάκις αντιμετωπίζει τη λέξη σαν ελληνική, προερχόμενη από το «άμαθος» αντί «σάμαθος» με τροπή του αρκτικού σε δασεία. Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η συσχέτιση με την Ιλλυρική λέξη «ΜΑΤΙ», που σημαίνει αμμώδη πεδιάδα, ΜΑΤΙ (Α)-ΜΑΘΙΑ-(Η) ΜΑΘΙΑ (βλ. σελ. 25, όπου γίνεται λόγος για εγκατάσταση Ιλλυριών στην περιοχή κατά τον 7ο αι. π.Χ.).
17. Ομήρου Ιλιάδα Ξ στ. 225-229, «Ἥρη δ' ἀΐξασα λίπεν ῥίον Οὐλύμπιο / Πιερίην δ' ἐπιβᾶσα καί Ἥμαθὴν ἐρατεινήν / σεύατ' ἐφ' ἵποπόλων Ὀρηκῶν δρεα νιφόντα...».
18. (Ομήρου) «Ὑμνος του Απόλλωνα» στ. 216 «Πιερίην μὲν πρώτων ἀπ' Οὐλύμπιο κατῆλθες / Λέκτον τ' ἡμαθόντα παρέστιχες... / Ο στίχος εδώ δεν είναι βέβαιος. Πιθανόν να ήταν ἡμαθόντα / ἡμαθίην τε». Βλ. Αγαπ. Τσοπανάκη, Γλωσσικά Μακεδονίας, όπ., σελ. 334 κ.έπ.
19. (Ομήρου) «Ὑμνος του Ερμή» στ. 75 «ἦλαυνε διά ψαμαθῶδεα χῶρον...», στ. 79 «σάνδαλα δ' αὐτίκα ῥιψὶν ἐπί ψαμάθοις ἀλίησιν...», στ. 320 «διά ψαμάθοιο βάδιζε...», στ. 347 «...διά ψαμαθῶδεα χῶρον...», στ. 350 «...διά ψαμαθῶδεα χῶρον...», στ. 352 «...ἐπεὶ ψαμάθοιο μέγαν στίβον ἐξεπέρησεν...».
20. Ησιόδου Θεογονία, στ. 984 κ.επ. «Τιθωνῶ δ' Ἠώς τέκε Μέμνονα χαλκοκορυστήν Αἰθιόπων βασιλῆά καί Ἥμαθίωνα ἀνακτα». Μελετιίου Γεωγραφία, τομ. 2 σελ. 456, εκδ. Βενετίας 1807, «...Ἥμαθία, ἀπό Ἥμαθίου τοῦ βασιλέως...».
21. Αιλιανού «Περὶ Ζῶων» (De Natura Animalium), Βιβλ. Χ. παρ. XLVIII, εκδ. Παρισίων. «...Λυκάονι τῷ βασιλεῖ τῆς Ἥμαθίας γίνεται παῖς, ὄνομα Μακεδῶν, ἐξ οὗ καί ἡ χώρα κέκληται...».
22. OTTO ABEL. Η μέχρι Φιλίππου αρχαία ιστορία της Μακεδονίας, Μετ. Μ.Γ. Δήμιτσα, Εκδ. Λειψίας 1860, σελ. 29.
23. Ι.Γ. Βασματζίδης. Η Μακεδονία και οι Μακεδόνες προ της των Δωριέων καθόδου, εν Μονάχω 1867, σελ. 19. OTTO ABEL ό.π. σελ. 30. – Μ.Γ. Δήμιτσας, Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας, Αθήνησι 1874 τομ. Β' σελ. 12.

24. Αισχύλου Ικέτιδες, στ. 250 κ.επ. «...τοῦ γηγενοῦς γάρ εἰμ' ἐγὼ Παλίχθονος / Ἴ- νις Πελασγός, τήσδε γῆς ἀρχηγέτης / ἔμοῦ δ' ἄνακτος εὐλόγως ἐπώνυμον / γέ- νος Πελασγῶν τήνδε καρποῦται χῶραν...».
25. Ησίοδος, Απόσπ. Ηοιών 21 (44), «...ύιές ἐξεγένοντο Λυκάονος ἀντιθέοιο, δν ποτε τίκτε Πελασγός».
26. OTTO ABEL ὁ.π. σελ. 30.
27. Ι.Γ. Βασματζίδης ὁ.π. σελ. 21, «Αταλάντη, Εἰδομένη, Γορτυνία, Ευρωπός, Ἴρμισσα, Ἴχθυαι, Ἴλορος, Χαλάδρα, Ἀλία καὶ ἄλλα, βέβαια ὄντα σημεῖα τους ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ την τε ἄνω καὶ κάτω Μακεδονίαν οἰκῆσαντας Πελασγοῦς εἶ- ναι το γένος...». καὶ σελ. 22.
28. Η Ν. Νικομήδεια δὲν συμπεριλαμβάνεται στα χωριά της περιοχῆς του Ρουμ- λουκιοῦ, ὅμως η θέση της εἶναι πολὺ κοντὰ στα ὅρια των Ρουμλουκιώτικων χωριῶν καὶ εἶναι φυσικὸ το να ασχοληθοῦμε με τον σχεδὸν εφαιπτόμενο, στα ΒΔ ὅρια της περιοχῆς που ερευνούμε, χῶρο της. – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 χρόνια Ἑλλην. Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ, ὁ.π. σελ. 31 κ.ἐπ.
29. Βρέθηκαν 2000 ἀπανθρακωμένοι σπόροι δημητριακῶν καὶ 2500 οστά (Ἱστορία του Ἑλλην. ἔθνους, ὁ.π. σελ.57-60) καὶ Απ. Τζαφερόπουλου, Τουριστικὸς ὁδη- γὸς Ημαθίας, Θεσ/νίκη 1969, σελ. 128.
30. Μακεδονικά 1975, τομ. 15, Φ. Πέτσα, Χρονικά Αρχαιολογικά, σελ. 290. – Ἱ- στορία του Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, ὁ.π. σελ. 57-60.
31. Το σημεῖο του ἄλλοτε θαλάσσιου μυχοῦ συνέχισε να εἶναι εμφανές μέχρι καὶ τα νεώτερα χρόνια, σαν μυχὸς βέβαια της Λίμνης των Γιαννιτσῶν, που κατέλη- γε μπροστὰ στο χῶρο της Ν. Νικομήδειας. Ἐπίσης Ν.Γ.Λ. HAMMOND ὁ.π. σελ. 219.
32. Ν.Γ.Λ. Hammond, a History of Macedonia, Vol. I, Historical geography and Prehi- story, oxford, at the Clarendon Press 1972, σελ. 227.
33. Ν.Γ.Λ. Hammond ὁ.π. σελ. 219.
34. Ι. Βογιατζίδης, Εἰσαγωγή εἰς την ἱστορία της Θεσσαλονίκης, Μακεδονικά 1940, τόμος 1ος, σελ. 416.
35. Κων/νος Μητσόπουλος. Στοιχεῖα Γεωλογίας, τόμ. Α', Αθήναι 1893, σελ. 556 κ.επ.
36. Ν.Γ.Λ. HAMMOND ὁ.π. σελ. 296 – Μ. Δήμιτσας ὁ.π. σελ. 228, ὅπου υποστη- ρίζει ὅτι οἱ Βοττιαῖοι ἀποίκησαν την περιοχή μετὰ τον Τρωικὸ Πόλεμο (κατα- στροφή Τροίας 1184 π.Χ.).
37. Στράβωνος Γεωγραφικά, VII, 11 «...οἱ μὲν ἐκ Κρήτης ὡς φάσι, τὸ γένος ὄντες, ἡγεμόνα ἔχοντες Βόττωνα» καὶ VII, 11α «Τὸ δὲ ἔθνικόν τοῦ Βόττεια... καλεῖται δὲ ἀπὸ Βόττωνος Κρητὸς ἢ πόλις».

38. Ηροδότου Ιστορία VII, 127 «...μέχρι Λυδιδεώ τε ποταμοῦ καὶ Ἀλιάκμονος, οἱ οὐρίζουσι γῆν τὴν Βοττιαίδα τε καὶ Μακεδονίδα». – Ο Μ. Δήμιτσας μας παραδίδει τὴν ἐξάπλωση τῶν Κρητῶν πολὺ ευρύτερη, να φτάνει δηλ. μέχρι Εἰδομένης, Γορτυνίας, Στόβων (Παιονικὲς πόλεις). Σαν πληροφορία ὁμως παραμένει ανεξακριβωτῆ (Μ. Δήμιτσας ὁ.π. σελ. 229 κ.ἐπ.).
39. Στράβωνος Γεωγραφικά VI, 3.2.C 279 «...καὶ ἐδέξαντο αὐτοὺς οἱ τε βάρβαροι καὶ οἱ Κρήτες οἱ προκατασχόντες τὸν τόπον. Τούτους δ' εἶναι φασὶ τοὺς μετὰ Μίνω πλεύσαντες εἰς Σικελίαν καὶ μετὰ τὴν ἐκεῖνου τελευτὴν... περιελθόντες τὸν Ἀδρίαν μέχρι Μακεδονίας Βοττιαίους προσαγορευθῆναι...».
40. Στράβωνος Γεωγραφικά ὁ.π., VI, 3-5 C 282 «...οὐ συμμεῖναι δέ φασιν αὐτοὺς (τοὺς Κρήτες), ἀλλὰ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Βοττιαίαν...». – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ἑλλην. Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ, ὁ.π. σελ. 48.
41. FRAGMENTA HISTORICORUM GRAECORUM, ἐκδ. Παρισίων. Τομ. II, σελ. 153. Ἀριστ. FRAGM. 157, Πλουτάρχου Θησεὺς C. 16, 3: «Ἀριστοτέλης δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ Βοττιαίων Πολιτεία δηλὸς ἐστὶν οὐ νομίζων ἀναιρεῖσθαι τοὺς παῖδας ὑπὸ τοῦ Μίνω, ἀλλὰ θητεύοντας ἐν τῇ Κρήτῃ καταγηράσκειν· καὶ ποτε Κρήτας εὐχὴν παλαιάν ἀποδιδόντας, ἀνθρώπων ἀπαρχὴν εἰς Δελφούς ἀποστέλλειν· τοῖς δὲ πεμπομένοις ἀναμιχθέντας ἐκγόνους ἐκεῖνων συνεξελεθεῖν· ὡς δὲ οὐκ ἦσαν ἱκανοὶ τρέφειν ἑαυτοὺς αὐτόθι, πρῶτον μὲν εἰς Ἰταλίαν διαπερᾶσθαι, κάκεῖ κατοικεῖν περὶ τὴν Ἰαπυγίαν· ἐκεῖθεν δὲ αὐθις εἰς Θράκην κομισθῆναι, καὶ κληθῆναι Βοττιαίους· διὸ τὰς κόρας τῶν Βοττιαίων θυσίαν τινὰ τελοῦσας ἐπάδειν, Ἰωμεν εἰς Ἀθήνας».
- IDEM QU. GR. p. 298, F: «Τί δήποτε ταῖς κόραις τῶν Βοττιαίων ἔθος ἦν λέγειν χορευούσαις· Ἰωμεν εἰς Ἀθήνας»: Κρήτας φασὶν εὐξάμενους ἀνθρώπων ἀπαρχὴν εἰς Δελφούς ἀποστεῖλαι, τοὺς δὲ πεμφέντας, ὡς ἐώρων οὐδεμίαν οὐσαν εὐπορίαν, αὐτόθεν εἰς ἀποικίαν ὀρμησαί· καὶ πρῶτον μὲν ἐν Ἰαπυγία κατοικῆσαι, ἔπειτα τῆς Θράκης τοῦτον τὸν τρόπον κατασχεῖν, ἀναμειγμένων αὐτοῖς Ἀθηναίων. Ἔοικε γάρ μὴ διαφθεῖρειν ὁ Μίνως οὓς ἐπεμπον Ἀθηναῖοι κατὰ τὸν δασμὸν ἠϊθέους, ἀλλὰ κατέχειν παρ' ἑαυτῷ λατρεύοντας. Ἐξ ἐκεῖνων οὖν τινὲς γεγονότες καὶ νομιζόμενοι Κρήτες, εἰς Δελφούς συναπεστάλησαν. Ὅθεν αἱ θυγατέρες τῶν Βοττιαίων ἀπομνημονεύουσαι τοῦ γένους, ἦδον ἐν ταῖς ἑορταῖς· Ἰωμεν εἰς Ἀθήνας.
42. Σπ. Μαρινάτου, *Mycenaen Elements Within the Royal Houses of Macedonia* (σελ. 45-52), «*Αρχαία Μακεδονία*», Ανακοινώσεις κατὰ τὸ πρῶτον Διεθνὲς Συμπόσιον ἐν Θεσ/νίκη, 26-29 Αυγούστου 1968, Θεσσαλονίκη 1970. Ἐκδοσις Ἐταιρίας Μακεδ. Σπουδῶν, IMXA.
43. Ἰωάν. Γ. Βασματζίδης ὁ.π. σελ. 20 «καὶ ἀπὸ τοῦ πάνυ παλαιοῦ ταύτην ἔχειν τὴν ἐπωνυμίαν τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ βοτῆω, Βοττιαν ἢ Βοττιαίαν (χώραν, γῆν) κληθεῖσαν, οἷον νομὸν, νομαίαν (χθόνα), διὰ τὸ πολλὰς ἔχειν νομάς, τοὺς δε οἰκούντας ἀπὸ ταύτης προσαγορευθῆναι Βοττιαίους· οἷον βοτῆρας, βοσκούς, νομεῖς.

44. Μ. Δήμιτσας, ό.π. σελ. 222.
45. N.G.L. HAMMOND ό.π. σελ. 408, – OTTO ABEL ό.π. σελ. 48 σημειώνει ότι το φρυγικό έθνος μετανάστευσε μετά τον Τρωϊκό πόλεμο από την Ασία στην Ευρώπη, – Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα 1, το νεκροταφείο των τύμβων, βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχ. Εταιρίας, αρ. 62, εν Αθήναις 1969, σελ. 285. – Μακεδονικά 1975, τομ. 15ος, Φ. Πέτσα Χρον. Αρχαιολ. σελ. 280 κ.επ. – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελλην. Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π. σελ. 48.
46. Μακεδονικά 1966-67, τομ. 7ος, σελ. 324 κ.επ. Φ. Πέτσα, Χρονικά Αρχαιολογικά. Συγκεκριμένα ο τύμβος CΔ του νεκροταφείου έχει χρονολογηθεί γύρω στο 1140-1120 π.Χ. – N.G.L. HAMMOND ό.π. σελ. 408. – Μ. Ανδρόνικος ό.π. σελ. 66 κ.επ.
47. Μακεδονικά 1966-67, τομ. 7ος, Φ. Πέτσα, Χρονικά Αρχαιολογικά, σελ. 324. – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελλην. Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π. σελ. 43. κ.επ.
48. Μ. Ανδρόνικος, ό.π. σελ. 282.
49. N.G.L. HAMMOND, ό.π. σελ. 408-411.
50. Ηροδότου Ιστορία, VIII, 138 «... τῶν κήπων τῶν λεγομένων εἶναι Μίδεω τοῦ Γορδῖεω... ὑπέρ δέ τῶν κήπων, ὄρος κεῖται Βέρμιον οὖνομα...».
51. N.G.L. HAMMOND, ό.π. σελ. 410 – Μ. Ανδρόνικος ό.π. σελ. 280.
52. Τα ευρήματα των ανασκαφών στους τύμβους της Βεργίνας (κεραμικά κτλ.) χρονολογούνται από τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο μέσα στον 9ο αι. π.Χ. και δεν αποκλείεται ν' ανήκουν μερικά απ' αυτά και στον 10ο αι. π.Χ. Μ. Ανδρόνικος, ό.π. σελ. 182.
53. Μ. Ανδρόνικος, ό.π. σελ. 257.
54. N.G.L. HAMMOND, ό.π. σελ. 367 κ.επ. και σελ. 410 – Μ. Ανδρόνικος ό.π. σελ. 251, 280.
55. Μ. Ανδρόνικος, ό.π. σελ. 282, 285.
56. Ηροδότου Ιστορία, VII, 73 «Βρίγες χρόνον ὅσον Εὐρωπῆϊοι ἔόντες σύνοικοι ἦσαν Μακεδόσι...».
57. Μερικοί παρέμειναν σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας κι αναφέρονται μάλιστα από τον Ηρόδοτο (Ηροδότου Ιστορία VI, 45) να επιτίθενται στον στρατό του Μαρδονίου κατά την πρώτη Περσική εκστρατεία.
58. Ιουστίνος 7,1 «ἔξελαύνει τόν Μίδαν ἐκ τῆς Ἡμαθίας ὁ Κάρανος...» – OTTO ABEL, ό.π. σελ. 148 αναφέρει ότι οι Μακεδόνες είχαν το αξίωμα ν' απελαύνουν τους κατοίκους των κατακτημένων και είναι βέβαιο πως από τότε ένα μεγάλο μέρος της γης έγινε κτήμα των κατακτητών.
59. N.G.L. HAMMOND ό.π. σελ. 420-422.

60. N.G.L. HAMMOND ό.π. σελ. 423-425.
61. Στράβωνος Γεωγραφικά, APIT. VAT. C 329 FR, II «...κατεΐχον δέ τήν χώραν ταύτην Ἡπειρωτῶν τινές καί Ἰλλυριῶν, τό δέ πλείστον Βοττιαῖοι...»
62. Φ.Μ. Πέτσα Χρονικά Αρχαιολογικά 1968-1970, Μακεδονικά 1975, τομ. 15ος, σελ. 272, Παρένθ. πίνακ. 12, υπόμν. 7-P2.
63. Εκαταίος FR. GR. HIST. IA, αριθμ. 145 «Λοιδίας... ὅτι δέ τῆς Μακεδονίας ἔστι ποταμός, ἄλλοι τε ἱστοροῦσι καί Ἐκαταῖος ἐν Περιόδῳ γῆς...» Ο Εκαταίος ἐ-
ζησε το 545-475 π.Χ.
64. Δελφ. Χρησμός, ΕΧΑΤΑ VATICANA, Διόδ. Σικελιώτης, 7ον Βιβλ. πολύμη-
λος = πολύβοσκη.
65. Ι. Βογιατζίδης, Εισαγωγή εις την ιστοριαν της Θεσσαλονίκης, Μακεδονικά 1ος
τομ. σελ. 400 κ.επ.
66. Κ. Μητσόπουλος, ό.π. σελ. 557.
67. Κ. Μητσόπουλος, ό.π. σελ. 557.
68. Ηροδ. Ιστ. I, 56 «Μακεδνόν καλεόμενον... Δωρικόν ἐκλήθη», επίσης VIII, 43
«Δωρικόν τε καί Μακεδνόν ἔθνος...» – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελλην. Ι-
στορίας και Πολιτισμοῦ, ό.π. σελ. 47.
69. Αππιανού Συρ. 63 «Ἄργος δέ τό ἐν Ὀρεστεΐα ὄθεν οἱ Ἄργεάδαι
Μακεδόνες...» – (Ο. ABEL, ό.π. σελ. 110, υποσ. 2).
70. Ο. ABEL, ό.π. σελ. 113.
71. Κων. Πορφυρογέννητος, περί θεμάτων, II 22.
72. Ὅπως καταγράφει ο Κ. Πορφυρογέννητος (βλ. ό.π.) ο Ελλάνικος αναφέρει:
«...καί Μακεδόνος Αἰόλου οὗ νῦν Μακεδόνες καλοῦνται, μόνοι μετά Μυσῶν
τότε οἰκοῦντες».
73. Διόδ. Σικελιώτης I, 18.20.
74. Κλαύδιος Αιλιανός, περί Ζῶων, βιβλ. X, XLVIII «...Λυκάονι τῷ βασιλεῖ τῆς
Ἡμαθίας γίνεται παῖς, ὄνομα Μακεδών, ἐξ οὗ καί ἡ χώρα κέκληται...».
75. Ησιόδου, Απόσπασμα Ηοιῶν 21 (44) «...υἱέες ἐξεγένοντο Λυκάονος ἀντιθέοιο,
ὄν ποτε τίκτε Πελασγός.».
76. Στέφανος Βυζάντιος στη λ. Ἄργεοῦ, «...Ἄργεοῦ τοῦ Μακεδόνος, ἀφ' οὗ Ἄρ-
γεάδαι...» N.G.L. HAMMOND ό.π. σελ. 431.
77. Ι.Γ. Βασματζίδης, ό.π. σελ. 55.
78. Η Μεθώνη αποικίσθηκε από Ερετριείς περί το 730 π.Χ. N.G.L. HAMMOND
ό.π. σελ. 432.

79. Ηροδ. Ιστ. VIII, 137, 1 «...ἐξ Ἄργεος ἔφυγον ἐς Ἴλλυριούς τῶν Τημένου ἀπογόνων...». Ο Τήμενος ἦταν ο τέταρτος διάδοχος του Ηρακλή, πρώτου μυθικού βασιλιά των Αργεαδῶν Μακεδόνων.
80. Θουκυδ. II, 99, 3 «Τὴν δὲ παρά θάλασσαν νῦν Μακεδονίαν Ἄλέξανδρος ὁ Περδίκκου πατὴρ καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ, Τημενίδαι, τό ἀρχαῖον ὄντες ἐξ Ἄργους, πρῶτον ἐκτίσαντο...» ἐπίσης V, 80, 2 «...καὶ ἀνέπεισαν (οἱ Ἀθηναῖοι) Περδίκκαν ξυνομόσαι σφίσιν... ἦν δὲ καὶ αὐτὸς τό ἀρχαῖον ἐξ Ἄργους...».
81. Ο. ABEL ὁ.π. σελ. 115.
82. Ηροδοτ. Ιστορ. VIII, 137, 138 «...ἐξ Ἄργεος ἔφυγον ἐς Ἴλλυριούς τῶν Τημένου ἀπογόνων τρεῖς ἀδελφοί, Γαυάνης τε καὶ Ἀέροπος καὶ Περδίκκης, ἐκ δὲ Ἴλλυριῶν ὑπερβαλόντες ἐς τὴν ἄνω Μακεδονίην ἀπίκοντο ἐς Λεβαίην πόλιν, ἐνθαῦτα δὲ ἐθήτευον ἐπὶ μισθῷ παρά τῷ βασιλεῖ, ὁ μὲν ἵππους νέμων, ὁ δὲ βοῦς, ὁ δὲ νεώτατος αὐτῶν Περδίκκης τὰ λεπτά τῶν προβάτων... ὁ δὲ (βασιλεύς)... ὀξυνθεὶς πέμπει ἐπ' αὐτοὺς ἰππέας ἀπολέοντας. Ποταμὸς δὲ ἐστὶ ἐν τῇ χώρῃ ταύτῃ, τῷ θύουσι οἱ τοιοῦτων τῶν ἀνδρῶν ἅπ' Ἄργεος ἀπόγονοι (ὡς) σωτήρι οὗτος ἐπεὶ τε διεβήσαν οἱ Τημενίδαι, μέγας οὕτως ἐρρῆθη ὥστε τοὺς ἰππέας μὴ οἴους τε γενέσθαι διαβῆναι. Οἱ δὲ ἀπικόμενοι ἐς ἄλλην γῆν τῆς Μακεδονίης οἴκησαν πέλας τῶν κήπων τῶν λεγομένων εἶναι Μίδεω τοῦ Γορδίου... ὑπὲρ δὲ τῶν κήπων ὄρος κεῖται Βέρμιον οὖνομα... ἐνθεῦτεν δὲ ὀρμώμενοι ὡς ταύτην ἔσχον, καταστρέφοντο καὶ τὴν ἄλλην Μακεδονίην».
83. Θουκ. II, 99 – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ἑλλην. Ιστορίας και Πολιτισμοῦ, ὁ.π. σελ. 64.
84. (3) Δελφικός Χρησμός, EXATA VATIKANA, 7ον Βιβλίον, 16, Διόδωρος Σικελιώτης. «Ἔστι κράτος ἀγκυοῖς Τημενίδαισι γαίης πλουτοφόρου δίδωσι γάρ αἰγίοχος Ζεὺς· ἀλλ' ἴθ' ἐπιγόμενος Βοττηΐδα πρὸς πολύμηλον· ἔνθα δ' ἂν ἀργικέρωτα ἴδης χιονόνδεας αἶγας εὐνηθέντας ὑπὼ κείνη χθονός ἐν διαπέδοισι θθεθεοῖς μακάρεσι καὶ ἄστου κτίζε πόληος». Ἐπίσης στον Σχολιαστή του CLEM. ALEX. PROT. 2, 11 αναφέρεται μια μικρὴ παραλλαγή αὐτοῦ τοῦ μύθου. Σύμφωνα μ' αὐτὴ ὅταν ὁ Κάρανος ὁ γιὸς τοῦ Πεάνθη αποφάσισε ν' ἀφήσει τὸ Ἄργος καὶ νὰ ἰδρῦση ἀποικία στὴν Μακεδονία, πῆγε στους Δελφούς καὶ πῆρε αὐτὸν τὸν Χρησμό: «φράζεο Διὲ Καρανέ, νόφ δ' ἐμόν ἔνθεο μῦθον· ἐκπρολιπῶν Ἄργος τε καὶ Ἑλλάδα καλλιγύναικα χῶρει πρὸς πηγὰς Ἀλιάκμονος· ἔνθα δ' ἂν αἶγας βοσκομένας ἐσιδῆς πρῶτον τότε τοὶ χρεῶν ἐστὶν ζηλωτὸν ναίειν αὐτὸν γεναὲν τε πρόπασαν».
85. Ιουστ. 7.1.7.
86. Γεώργιος Σύγκελλος, Χρονογραφία, Μακεδόνων βασιλεῖς, «Κάρανος ὁ Ἄργεῖος Φεῖδωνος ἀδελφός τοῦ τότε βασιλέως Ἄργους· ἴδιαν κτήσασθαι χώραν σπεύδων, δύναμιν λαβὼν παρά Φεῖδωνος τοῦ ἀδελφοῦ ἐκ τῆς Ἄργους καὶ τῆς ἄλλης Πελοποννήσου τοῖς κατὰ Μακεδονίαν τόποις ἐπῆλθε. Συμμαχήσας δὲ καὶ τῶν Ὀρεστῶν βασιλεῖ κατὰ τῶν πλησιοχώρων Ἑορδανῶν λεγομένων,

της κατακτηθείσης χώρας τό ἡμισυ προσλαβεῖν διά τήν συμμαχίαν, παρέλαβε τήν Μακεδονικήν βασιλείαν, ἦν καθεξῆς οἱ ἀπ' αὐτοῦ διεδέχοντο, ἦν δέ ὁ Κάρανος ἑνδέκατος ἀπό Ἑρακλέους, ἑβδομος δέ ἀπό Τημένου τοῦ μετὰ τῶν ἄλλων Ἑρακλειδῶν κατελθόντος εἰς Πελοπόννησον».

87. Ο. ABEL ὁ.π. σελ. 108.
88. Ευσέβιος Χρον. σελ. 169.
89. N.G.L. HAMMOND ὁ.π. σελ. 432-433.
90. (4) Ηροδ. Ιστ. VIII 127 «...Βοττιαῖοι οἱ ἐκ τοῦ Θερμαίου κόλπου ἐξαναστάντες ὑπό Μακεδόνων.».
91. Θουκυδ. II, 99, 3,4. «...καί ἐβασίλευσαν ἀναστήσαντες μάχη ἐκ μὲν Πιερίας Πίερας... ἐκ δέ τῆς Βοττίας καλουμένης Βοττιαίους, οἱ νῦν ὁμοροὶ Χαλκιδέων οἰκοῦσιν· τῆς δέ Παιονίας παρά τόν Ἄξιόν ποταμόν στενήν τινα καθήκουσαν ἄνωθεν μέχρι Πέλλης καί θαλάσσης ἐκτήσαντο...».
92. Μ. Δήμιτσας ὁ.π. σελ. 222, ἐπίσης Ο. ABEL ὁ.π. σελ. 149.
93. Ι. Βογιατζίδης, ὁ.π. σελ. 405.
94. Μ. Στασινοπούλου, περιοδικό Ταχυδρόμος Αθήνα 1981, σελ. 24.
95. Δ. Κανατσούλης, ὁ.π. σελ. 70, 71. Λάζαρος Χατζηλαζαρίδης, εφημερίδα «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ», 5-1-82, σελ. 8.
96. Δ. Κανατσούλης, ὁ.π. σελ. 119, καὶ Ο. ABEL ὁ.π. σελ. 117, υπ. 2. – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ἑλλην. Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ, ὁ.π. σελ. 59 κ.ἐπ.
97. Πλουτάρχου Αἰμίλιος Παῦλος 8, «...οἱ πρῶτοι Μακεδόνων...».
98. Ο. ABEL ὁ.π. σελ. 148, Θεόπομπος βιβλ. 49 παρ' Αθην. 4, 62, 6. σελ. 167.
99. Φίλιππος Βασιλεὺς Μακεδόνων, ἐκδοτικὴ Αθηνῶν, Α.Ε., Αθήνα 1980, σελ. 11.
100. Δ. Κανατσούλης, ὁ.π. σελ. 80, υποσ. 3.
101. Μ. Δήμιτσας, ὁ.π. σελ. 222 – Ο. ABEL σελ. 149 – N.G.L. HAMMOND ὁ.π. σελ. 153.
102. LIDELL-SCOTT, GREEK-ENGLISH LEXICON, ἐκδ. Οξφόρδης, στη λ. «ἀλωρήται».
103. Οφείλω νὰ δηλώσω πὼς ἡ ἀρχικὴ σκέψη γιὰ τὸν συσχετισμὸ ἀνάμεσα στὶς ονομασίες Ἀλιάκμων καὶ Ἄλωρος ἀνήκει στὸν διακεκριμένον ἱστορικό-συγγραφέα Γ. Χιονίδη, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ γιὰ τὴν πολὺτιμη βοήθεια πὺ μου πρόσφερε σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα.
104. LIDDELL-SCOTT ὁ.π. στη λ. «ἀλορόα».
105. Φίλιππος Βασιλεὺς Μακεδόνων, ὁ.π. σελ. 15, υποσ. 24.

106. Ηροδ. Ιστορία VII, 123 «...Θέρμην καί Σίνδον τε πόλιν καί Χαλέστρην ἐπί τόν Ἄξιον ποταμόν...».
107. Ηροδότου Ιστορία VII, 123 «...τῆς ἔχουσι τό παρά θάλασσαν στεινόν χωρίον πόλιες Ἰχναί τε καί Πέλλα...».
108. Ηροδότου Ιστορία VII, 127.
109. Ηροδ. Ιστ. VII, 124 «...ποταμόν Ἐχειδωρον... ἐξίει παρά τό ἔλος τό ἐπ' Ἄξιῳ ποταμῷ...».
110. Ηροδ. Ιστ. VIII, 129.
111. Συμφωνεῖ και ο Κων. Μητσόπουλος, Στοιχεία Γεωλογίας, σελ. 433, 434, που θεωρεῖ το φαινόμενο που περιγράφει ο Ηρόδοτος σαν ένα ἀπό τα πολλά παραδείγματα ὅπου υποθαλάσσιοι σεισμοί ἀποκαλύπτουν μεγάλες ἐκτάσεις βυθού, οι ὁποῖες μετὰ ἀπό λίγο κατακλύζονται με ὀρμή ἀπό την «μετεωρούμενη» θάλασσα.
112. Μ. Μαραβελάκις, ὀ.π. σελ. 5 κ.ἐπ.
113. Τα φαινόμενα ἰσοστασίας ἐρμηνεύονται ὡς ἐξῆς: κατὰ τους σεισμούς ἀποχωρεῖ πρῶτα ἡ θάλασσα ἐξ αἰτίας τῆς ἐξαρσης που παρατηρεῖται στη στεριά και στον παρακείμενο βυθό. Καθὼς ἡ στεριά ἐπανερχεται στην προηγούμενη θέση τῆς, ἐπανερχεται με ὀρμή και το θαλασσινὸ νερὸ (Μητσόπουλος Κων. Στοιχ. Γεωλογίας σελ. 433). Υπάρχει παράλληλα και ἡ θεωρία που ἀνέπτυξε ο Δαρβίνος, ὅτι κατ' ἀρχὴν ἀποχωρεῖ ὀλόκληρη ἡ μάζα του θαλασσινοῦ νεροῦ ἀπό την παραλία για να ἐπανεέλθει ἐν συνεχείᾳ με δυνατὰ και μεγάλα κύμματα (C. DARVIN, GES. WERKE I, 364, Μητσόπουλος Στ. Γεωλογίας σελ. 433).
114. Ηροδ. Ιστ. VII, 123.
115. Ηροδ. Ιστ. VII, 127.
116. Ηροδ. Ιστ. VII, 125 «...πορευομένῳ δέ ταῦτη λέοντες οἱ ἐπεθήκαντο τῆσι σιτοφόροισι καμήλοισι». Ηροδ. Ιστ. VII, 126 «...εἰσὶ δέ κατὰ ταῦτα τὰ χωρία καί λέοντες πολλοὶ καί βόες ἄγριοι, τῶν τὰ κέρεια ὑπερμεγάθεα...».
117. Φίλιππος Βασιλεὺς Μακεδόνων, ὀ.π. σελ. 11 – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ἑλλην. Ιστορίας και Πολιτισμοῦ, ὀ.π. σελ. 67 κ.ἐπ.
118. N.G.L. HAMMOND, διάλεξη στην Ε.Μ.Σ. τῆς 14-10-81 με θέμα: «Τα προβλήματα και τα ἐπιτεύγματα των μεγάλων Μακεδόνων Φιλίππου και Ἀλεξάνδρου», Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη Ε.Μ.Σ., Θεσ/νίκη 1982, σελ. 7 – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ἑλλην. Ιστορίας και Πολιτισμοῦ, ὀ.π. σελ. 49.
119. Καταπληκτικὰ ὅμοια ὅμως ἦταν και ἡ συνήθεια των γυναικῶν του Ρουμλουκιού να φέρουνε τον κεφαλόδεσμο κάθε μέρα, ἀπ' το πρωὶ μέχρι το βράδυ, ἀκόμη κι ὅταν ἀσχολοῦνταν με τις πιο σκληρὲς ἐργασίες. π.χ. τον θερισμό.
120. Ηροδ. Ιστ. VII, 9α «...καί μοι μέχρι Μακεδονίης ἐλάσαντι...» και VII 9β «...ἐμέο ἐλάσαντος μέχρι Μακεδονίης (γῆς)...».

121. Ηροδ. Ιστ. VII, 123 «...πλέον δέ άπίκετο ές τε τήν προειρημένην Θέρμην και Σίνδον τε πόλιν και Χαλέστρην επί τόν Ἄξιον ποταμόν...», επίσης VII, 124 «Ἄ μέν δή ναυτικός στρατός αὐτοῦ περί Ἄξιον ποταμόν και πόλιν Θέρμην και τάς μεταξύ πόλιας τούτων περιμένων βασιλέα έστρατοπεδεύετο...» και VII, 127, «Ἔς δέ ές τήν Θέρμην άπίκετο ὁ Ξέρξης, ίδρυσε αὐτοῦ τήν στρατιήν. έπέσχε δέ ὁ στρατός αὐτοῦ στρατοπεδευόμενος τήν παρά θάλασσαν χώραν τοςήνδε, άρξάμενος άπό Θέρμης πόλιος και τής Μυγδονίης μέχρι Λυδιέω τε ποταμοῦ και Ἄλιάκμονος...».
122. Ηροδ. Ιστ. VII, 121, 127, 128, 131, 173. – Δ. Κανατσούλης ὁ.π. σελ. 65, 66. – Παπαθανασίου Θωμά. Το Μεσαιωνικόν Φρούριον των Σερβίων, Θεσ/νίκη 1939.
123. Ηροδ. Ιστ. VII, 185 «...πεζοῦ δέ τόν Θρήικες παρείχοντο και Παίονες και Ἐορδοί και Βοττιαῖοι και τό Χαλκιδικόν γένος και Βρύγοι και Πίερες και Μακεδόνες και Περραιβοί...».
124. Δημοσθένης, κατά Αριστοκράτους 200 (απ' όπου και περί Συντάξεως 24), «...τέλειον άτύχημα...».
125. Θουκυδ. Ιστ. 2, 99, 4.5.6. «...και πέραν Ἄξιου μέχρι Στρυμόνος τήν Μυγδονίαν καλουμένην Ἡδῶνας έξελάσαντες νέμονται. άνέστησαν δέ και εκ τής νῦν Ἐορδαίας καλουμένης Ἐορδούς, ὡν οἱ μέν πολλοί έφθάρησαν, βραχύ δέ τι αὐτῶν περί Φύσκαν κατώκηται, και εκ Ἄλμωπίας Ἄλμωπας. Ἐκράτησαν δέ και τῶν άλλων έθνῶν οἱ Μακεδόνες οὔτοι οἱ και νῦν έτι έχουσι, τόν τε Ἄνθεμοῦντα και Γρηστωνίαν και Βισαλίαν και Μακεδόνων αὐτῶν πολλήν. Τό δέ ζῦμπαν Μακεδονία καλεῖται...».
126. Θουκυδ. Ιστ. 2, 99, 2. «...τῶν γάρ Μακεδόνων εισί και Λυγκησταί και Ἐλιμιῶται και άλλα έθνη, επάνωθεν, ἃ ζῦμμαχα μέν έστι τούτοις και ὑπήκοα, βασιλείας δ' έχει καθ' αὐτά».
127. Φίλιππος Βασιλεύς Μακεδόνων, ὁ.π. σελ. 15. Διατυπώθηκε και η άποψη ότι η πεζέταιροι δημιουργήθηκαν επί Αλεξάνδρου Β' (Μακεδονία 4000 Ελλην. Ιστορίας και Πολιτισμοῦ, ὁ.π. σελ. 86).
128. Πausan. 7, 26. 6 «...του δήμου πλέον μέν ημισυ εκ Μακεδονίαν καταφεύγουσι παρά Ἄλέξανδρον». Η τακτική αυτή φαίνεται να εφαρμόστηκε κι από άλλους Μακεδόνες βασιλιάδες, γιατί το 446 π.Χ., όταν οι Αθηναίοι κατέλαβαν την Ιστιαία, οι κάτοικοί της μετανάστευσαν στην Μακεδονία. Μια γενιά αργότερα δε, το 423 π.Χ., ο Θουκυδίδης μιλάει για οπλίτες του στρατοῦ του Περδίκκα «τῶν ένοικούντων Ἑλλήνων...» (Θουκυδ. 4, 124, 1).
129. Δ. Κανατσούλης, ὁ.π. σελ. 65.
130. Θουκυδ. Ιστ. I, 61, 3. 4.

131. Αρχικά εθεωρείτο ότι το κείμενο ήταν «επιστρέψαντες», όμως η διόρθωση «ἐπί Στρέψαν» έχει εισαχθῆ σ' όλες τις νεώτερες εκδόσεις (Δ. Κανατσούλης, ὁ.π. σελ. 26, υποσ. 4). Η αρχαία πόλη Στρέψα τοποθετείται στα Β.Δ. της Θέρμης.
132. Η Γίγωνος ήταν πόλη στο Θερμαϊκό στις ακτές τις Χαλκιδικής, μεταξύ Θέρμης και Ποτειδαιας (στην σημερινή Επανωμή πιθανόν).
133. Βλ. και Edson Charles, *Strepsa*, TH. 1. 61. 4, Reprinted for private circulation from classical philology, vol. L, No 3, July 1955, Printed in U.S.A.
134. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά μελετήματα. Η τοπογραφία του Θερμαϊκού κόλπου στον 5ον αιώνα π.Χ., Θεσ/νίκη 1955.
135. Θουκυδ. Ιστ. 2, 100, 4 «...ἔπειτα δέ καί ἐς τήν ἄλλην Μακεδονίαν προυχώρει τήν ἐν ἀριστερᾷ Πέλλης καί Κύρρου. Ἔσω δέ τούτων ἐς τήν Βοττιαίαν καί Πιερίαν οὐκ ἀφίκοντο...» – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ἑλλην. Ἱστορίας καί Πολιτισμοῦ, ὁ.π. σελ. 72.
136. Δ.Κανατσούλης. Η Μακεδονία ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀνόδου τοῦ Φιλίππου Β', Θεσ/νίκη 1976, σελ. 65.
137. Θουκυδίδου Ἱστορία, βιβλ. 2. 99. 4.
138. Ο τίτλος «ἐταῖρος» ἐμφανίζεται γιά πρώτη φορά σε γραπτό κείμενο, κατά μια μαρτυρία τοῦ Κλ. Αἰλιανοῦ, τήν εποχή τοῦ Ἀρχελαοῦ, «...Ἀρχελαος βασιλεύς ἐστίασιν παρεσκεύασεν πολυτελῆ τοῖς ἐταῖροις...».
139. Δ. Κανατσούλης, ὁ.π. σελ. 25.
140. Μ. Δήμιτσας, ὁ.π. σελ. 225 – DESDEVISES p. 343.
141. Θουκυδ. Ιστ. II, 100.
142. Δ. Κανατσούλης, ὁ.π., σελ. 64-67, 73, 91.
143. Θουκυδ. Ιστ. II, 100, «...τά τείχη... τά νῦν ὄντα ἐν τῇ χώρᾳ ὠκοδόμησεν... καί τάλλα διεκόσμησε», ἐπίσης Δ. Κανατσούλης, ὁ.π. τομ. II, σελ. 64.
144. Ευριπίδου Βάκχαι, στ. 565 κ.ἐπ. – Μ. Δήμιτσας, ὁ.π. Χωρογραφία Ὑδρογραφία, σελ. 155.
145. Κων. Μητσόπουλος, ὁ.π. σελ. 567.
146. Διόδωρος Σικελιώτης, XIV 92, 3. 4, XV 19, 3, XVI 2, 2, ἐπίσης Ἰσοκράτης VI, 46., ἀκόμη Ξενοφώντος ἐλληνικά V, 2, 13 καί Μ. Δήμιτσας, ὁ.π. σελ. 52.
147. Ps. SKYLAX 66, Δ. Κανατσούλης ὁ.π. 28 – N.G.L. HAMMOND ὁ.π. σελ. 147, 132.
148. Ἐχει ἀποδοθεῖ «Πέλλα πόλις». Ἐπίσης ἔχει υποστηριχθεῖ καί η ἐρμηνεία «πόλις Αἰγαί».

149. Μ. Δήμιτσας ό.π. Χωρογραφία – Υδατογραφία σελ. 153 «...ο ποταμός ούτος (ο Αλιάκμων) του οποίου τα ύδατα εν καιρώ πολυομβρίας έχουσι χρώμα ερυθρούν ένεκα του ερυθρού αργίλου, ευρισκομένου εν τη κοίτη...».
150. Διόδωρος Σικελιώτης XV, 71 «...έπί δέ τούτων Πτολεμαίος ό 'Αλωρίτης ό 'Αμύντου υίός έδολοφόνησεν 'Αλέξανδρον τόν άδελφόν και έβασίλευσε τής Μακεδονίας έτη τρία...», επίσης XV, 77. 5 «"Αμα δέ τούτοις πραττομένοις κατά τήν Μακεδονίαν Πτολεμαίος μέν ό 'Αλωρίτης έδολοφονήθη υπό τ' άδελφού Περδίκκα, βασιλεύσας έτη τρία...» και XVI, 2, 4 «...τούτον δέ (τόν 'Αλέξανδρον) Πτολεμαίος ό 'Αλωρίτης δολοφονήσας παρέλαβε τήν βασιλείαν· και τούτον όμοίως Περδίκκας έπανελόμενος έβασίλευσεν...» – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελλην. Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π. σελ. 77.
151. Δ. Κανατσούλης, ό.π. σελ. 24.
152. Δ. Κανατσούλης, ό.π. σελ. 24 (FLATHE, SCAEFER).
153. Ο. ABEL ό.π. σελ. 229, 221.
154. Πλουτάρχου Πελοπίδας, XXVI, 3 «...αυτός (ό Πελοπίδας) είς Μακεδονίαν άπηρε, Πτολεμαίου μέν 'Αλεξάνδρω τῷ βασιλεύοντι τῶν Μακεδόνων πολεμοῦντος, άμφοτέρων δέ μεταπεμπομένων έκείνον ώς διαλλακτὴν και δικαστήν και σύμμαχον και βοηθόν του δοκοῦντος άδικεΐσθαι γενησόμενον...».
155. Μ. Δήμιτσας, ό.π. τομ Β', σελ. 855.
156. Αχ. Ανθεμίδης, Στρατιωτικαί ακαδημίαι εν Μακεδονία, Μακεδονικά (1973), τομ. 13ος, σελ. 117 επ. – Ν.Γ.Λ. HAMMOND, ό.π. σελ. 9 – ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελλην. Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π. σελ. 54 κ.έπ.
157. Πολυβίου Historial, Εκδ. Λειψίας 1893, τομ. 3 βιβλ. 9, 35 «Τίνος και ηλικίας δεΐ τιμῆς άξιούσθαι Μακεδόνας, οί τόν πλείω του βίου χρόνον ου παύονται διαγωνιζόμενοι προς τούς βαρβάρους υπέρ των 'Ελλήνων άσφαλείας; "Οτι γάρ άεί ποτ' άν εν μεγάλοις ην κινδύνους τά κατά τούς "Ελληνας, ει μη Μακεδόνας είχομεν πρόφραγμα...».
158. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελλην. Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π. σελ. 49 κ.έπ.
159. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελλην. Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π. σελ. 78.
160. Αρριανός, Ανάβαση VII 9, 2 «...κατήγαγε δέ έκ των όρων ές τά πεδία...».
161. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελλην. Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π. σελ. 83 – Αχ. Ανθεμίδης, Στρατιωτικαί ακαδημίαι εν Μακεδονία, Μακεδονικά (1973), τομ. 13ος, σελ. 117 επ.
162. Αισχίνης II, 124. «Εΐσπλεΐν μέ φησιν εν μονοξύλω πλοΐω κατά τόν Λοιδίαν ποταμόν τής νυκτός ώς Φίλιππον...».
163. Δ. Κανατσούλης, ό.π. σελ. 62 κ.έπ. και σελ. 92.

164. Ανδρόνικος Μαν., Βεργίνα. Οι Βασιλικοί Τάφοι, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1984.
165. Αρριανού Ινδικά 18, 6, επίσης Δ. Κανατσούλης ό.π. σελ. 22. και Αρριανός 1,2.5.
166. Αρριανού Αλεξάνδρου Ανάβαση, I, 11 «...καί τῷ τε Δί τῷ Ὀλυμπίῳ τήν θυσίαν τήν ἀπ' Ἀρχελάου ἔτι καθεστῶσαν ἔθυσε καί τόν ἀγῶνα ἐν Αἰγαίς διεθήκε τά Ὀλύμπια· οἱ δέ καί ταῖς Μούσαις λέγουσιν ὅτι ἀγῶνα ἐποίησεν». Βλέπε και Διόδωρο Σικελιώτη Β. 17, κεφ. 16.
167. Μέχρι σήμερα στο Ρουμλούκι (αλλά και σ'άλλες περιοχές της Μακεδονίας) υπάρχουν ένα σωρό θρύλοι και παραδόσεις που αποδίδουν κάθε τι αρχαίο στον Μ. Αλέξανδρο.
168. Δ. Κανατσούλης, Ιστορία της Μακεδονίας μέχρι του Μεγάλου Κωνσταντίνου, Θεσ/νίκη 1964, σελ. 34.
169. Μ. Δήμιτσας, ό.π. σελ. 22.
170. Πλουτάρχου Δημήτριος XLIII, 3 «...στόλον δέ νεῶν ἅμα πεντακοσίων καταβαλλόμενος τάς μέν ἐν Πειραιεῖ τρόπεις ἔθετο, τάς δέν ἐν Κορίνθῳ, τάς δέ ἐν Χαλκίδι, τάς δέ περί Πέλλαν...».
171. Πλουτάρχου Δημήτριος XLIII, 4 «...ἐκκληττομένων ἀπάντων οὐ τά πλήθη μόνον, ἀλλά καί τά μεγέθη τῶν ἔργων· οὐδεῖς γάρ εἶδεν ἀνθρώπων οὔτε πεντεκαϊδεκῆρη ναῦν πρότερον οὔτε ἐκκαϊδεκῆρη...».
172. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ἑλλην. Ιστορίας και Πολιτισμοῦ, ό.π. σελ. 78.
173. Πλουτάρχου Πύρρος Χ, 1-2 «...ἐνέβαλε μέν ἐξαίφνης εἰς Μακεδονίαν ὡς ἐπιδρομήν τινα καί λεηλασίαν ποιησόμενος, παρ' ὀλίγον δέ ἤλθε πάντων ὁμοῦ κρατῆσαι καί λαβεῖν ἀμαχεῖ τήν βασιλείαν, ἐλάσας ἄχρι Ἐδέσσης μηδενός ἀμυνομένου...».
174. Πλουτάρχου Πύρρος XI, 1 «Πύρρος δέ τούτοις ἅμα συνεξαναστάς ἐπί Βέροϊαν ἤλαυνε...» επίσης XI, 3 «...τάχει δέ χρησάμενος καί διαδραμῶν τά μεταξὺ καταλαμβάνει τήν Βέροϊαν...».
175. Πλουτάρχου Πύρρος XXVI, 5 «...κάκεινος μέν ὑποφεύγων ἅμα τῶν ἰπέων ὀλίγοις τῶν παραλίων τινάς πόλεων κατέσχευε...».
176. Πλουτάρχου Πύρρος XXVI, 6-7 «...τῶν δέ Αἰγαίων κρατήσας τά τε ἄλλα χαλεπῶς ἐχρήσατο τοῖς ἀνθρώποις καί φρουράν Γαλατικὴν ἐν τῇ πόλει κατέλιπε τῶν μετ' αὐτοῦ στρατευομένων· οἱ δέ Γαλάται γένος ἀπληστότατον χρημάτων ὄντες ἐπέθεντο τῶν βασιλέων αὐτόθι κεκηδευμένων τούς τάφους ὀρύττειν, καί τά μέν χρήματα διήρπασαν, τά δ' ὅστα πρὸς ὕβριν διέρριψαν», επίσης Διόδωρος Σικελ. XXII, 12.

177. Στράβων 7, FR. 22, EP. ED. «...ἐν μὲν οὖν τῷ πρό τῆς Πύδνης πεδίῳ Ῥωμαῖοι Περσεά καταπολεμήσαντες καθεῖλον τὴν τῶν Μακεδόνων βασιλείαν...».
178. Ἱστορία Ἑλλην. Ἐθνους, ὁ.π. τομ. Ε. σελ. 31.
179. Λίβιος 44.43.1 «...Ad Pieriam Silvam via Militari... Fugit...», ἐπίσης N.G.L. HAMMOND, a History of Macedonia, vol. I, Historical Geograpy and Prehistory, Oxford, at the Clarendon Press, σελ. 138.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑ

Μέσα σε τρεις μέρες από την καθοριστική μάχη της Πύδνας (22-6-168 π.Χ.) έπεσε και η υπόλοιπη Μακεδονία στα χέρια των Ρωμαίων. Το μακεδονικό κράτος καταλύθηκε και στη θέση του δημιουργήθηκε πλέον η ομώνυμη ρωμαϊκή επαρχία. Επειδή όμως ήταν η ισχυρότερη από τις ελληνικές επαρχίες, κατατμήθηκε από τους Ρωμαίους σε τέσσερις διοικητικές-φορολογικές περιφέρειες, τις μερίδες, με σκοπό να απομονωθεί πολιτικά και στρατιωτικά¹. Με τον διαχωρισμό εκείνο η περιοχή που ερευνούμε ανήκε στην τρίτη μερίδα, που περιλάμβανε την παλιά Κάτω Μακεδονία (Ημαθία, Βοττιαία, Πιερία, Αμφαξιτίδα, Αλμωπία και την δυτικά του Αξιού Παιονία) με πρωτεύουσα την Πέλλα².

Οι Ρωμαίοι συγκάλεσαν συνέδριο αντιπροσώπων των Μακεδονικών πόλεων στην Αμφίπολη (167 π.Χ.), όπου ο νικητής Αιμ. Παύλος ανακοίνωσε ότι οι πόλεις θα παρέμεναν «ελεύθερες» και θα διατηρούσαν την αυτονομία τους ως προς την εσωτερική τους διοίκηση³. Επιβλήθηκε ακόμη ενιαίος φόρος από 500 τάλαντα το χρόνο, που αντιστοιχούσε στο μισό των φόρων που κατάβαλε κάθε πόλη στους Μακεδόνες βασιλιάδες⁴. Ουσιαστικά όμως οι Ρωμαίοι απομυζούσαν πολύ περισσότερα απ' τις περιοχές της Μακεδονίας, γιατί δήμευσαν σχεδόν όλες τις πλουτοπαραγωγικές πηγές τους. Ειδικότερα για την περιοχή που εξετάζουμε, αναφέρεται η δήμευση των βασιλικών αγροκτημάτων (Ager Regii), μεταξύ άλλων και αυτών της Αλώρου, που χαρακτηρίζονταν μάλιστα σαν «κάλλιστα καί ευφορότατα»⁵ και τα οποία αποτέλεσαν μέρος των δημόσιων κτημάτων της Ρώμης (Ager Publicus Populi Romani). Αργότερα, μετά το 158 π.Χ. μέρος από τα κτήματα αυτά εκχωρήθηκαν σε Ρωμαίους που εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην περιοχή καθώς και σε άλλους υπήκοους του Ρωμαϊκού κράτους⁶.

Κατά το έτος 148 π.Χ. σημειώθηκε επαναστατικό κίνημα στην Μακεδονία κατά των Ρωμαίων, με επικεφαλής τον Ανδρίσκο ή Ψευδοφιλιππο, που κατάφερε να απελευθερώσει ολόκληρη την Μακεδονία υποστηριζόμενος κύρια από τα κατώτερα λαϊκά στρώματα των Μακεδόνων, ενώ οι εύποροι ήταν εναντίον του. Το κίνημα αυτό το κατέστειλε τελικά ο Κόϊντος Καικίλιος Μέτελλος⁷. Μ' αφορμή την παραπάνω ενέργεια των Μακεδό-

ων οι Ρωμαίοι μετέτρεψαν την χώρα σε Ρωμαϊκή Επαρχία (Provincia) και ο πραιτωρ Κ.Κ. Μέτελλος ορίστηκε ο πρώτος διοικητής της⁸. Προστέθηκαν καινούργιοι φόροι και έγινε συστηματικώτερη εκμετάλλευση των έμμεσων προσόδων. Για τα κτήματα της Αλώρου υπάρχει η πληροφορία ότι ο Κ.Κ. Μέτελλος τα ξαναπήρε και τα νοίκιασε «τοῖς τιμηταῖς»⁹.

Οι περισσότερες Μακεδονικές πόλεις χαρακτηρίστηκαν «υπήκοες» εκτός από ελάχιστες που μείναν «ελεύθερες». Η Ἄλωρος ήταν υπήκοος πόλης (Civitas Stipendiaria)¹⁰, είχε εσωτερική αυτονομία, αλλά ήταν τμήμα της ρωμαϊκής επαρχίας. Η υπήκοος περιοχή από το 147 π.Χ. μέχρι και το 15 μ.Χ. ήταν συγκλητική, εξαρτημένη δηλαδή από την Ρωμαϊκή σύγκλητο¹¹ και διοικουμένη από ανθύπατο. Πάντως αυτή την εποχή οι πόλεις της περιοχής μας, Αιγές και Ἄλωρος, δεν θεωρούνται εξέχουσες, γιατί στην περιήγηση του Σκύμνου (2ος π.Χ. αἰών) αναφέρεται ότι «ἐν τῇ μεσογειῷ» υπήρχαν πολλές πόλεις από τις οποίες εκείνη την εποχή ξεχώριζαν η Πέλλα και η Βέροια, ενώ στην παραλία του Θερμαϊκού ξεχώριζαν η Θεσσαλονίκη και η Πύδνα. Ακόμη από το γεγονός ότι η Πέλλα μνημονεύεται σαν πόλη που βρίσκεται «ἐν τῇ μεσογειῷ» μας δηλώνεται η μεταβολή που έχει πλέον συντελεστεί και αφορά την λίμνη που αντικατέστησε την άλλοτε υπάρχουσα θάλασσα, οπότε πλέον η Πέλλα δεν έχει καμιά σχέση με τον παλιό χαρακτηρισμό της σαν παραθαλάσσια πόλη¹².

*

Νέο απελευθερωτικό κίνημα των Μακεδόνων εμφανίστηκε το 142 π.Χ. με τον Αλέξανδρο «Ψευδοπερσέα», μετά την καταστολή του οποίου κατεδαφίστηκαν κατά διαταγή των Ρωμαίων τα τείχη όλων των Μακεδονικών πόλεων¹³, προφανώς δε των Αιγών και της Αλώρου, για να μην είναι οχυρές οι πόλεις κι επαναστατούν.

Κατά τον Μιθριδατικό πόλεμο από την περιοχή πέρασαν τον χειμώνα του 87/6 π.Χ. ισχυρές δυνάμεις του βασιλιά του Πόντου οδηγούμενες από τον γιό του Μιθριδάτη Αριάραθο (Αρκαθία), έδωξαν τους Ρωμαίους κι αφού στρατολόγησαν νέους, συνέχισαν προς τον Νότο. Η Μιθριδατική κυριαρχία κράτησε μέχρι το 85 π.Χ. και στη διάρκειά της τοποθετήθηκαν σ' όλη την Μακεδονία σατράπες-τοπάρχες¹⁴.

Κατά την διαμάχη μεταξύ της Τριανδρίας (Ιουλίου Καίσαρα, Πομπηίου, Κράσσου) και των Δημοκρατικών (Βρούτου και Κάσσιου) το 60 π.Χ., οι πόλεις της περιοχής πρέπει να συγκαταλέγονταν μεταξύ αυτών που, επειδή τάχθηκαν υπέρ της νικήτριας Τριανδρίας, κηρύχτηκαν ελεύθερες (Civitas Liberta)¹⁵.

Υστερα από λίγο όμως προκλήθηκε η ρήξη ανάμεσα στον Ιούλιο Καισάρα και τον Πομπήϊο (49 π.Χ.). Τότε, όταν ο Πομπήϊος μετέφερε το στρατηγείο του από την Θεσσαλονίκη στην Βέροια, η περιοχή έγινε τόπος συγκεντρώσεως ρωμαϊκών λεγεώνων. Στο ΝΔ άκρο της πεδιάδας και μάλλον κοντά στον Αλιάκμονα έξω απ' τη Βέροια, στρατοπέδευσαν οι χιλιάδες ιππείς και το πεζικό του, που εκπαιδεύονταν και εκτελούσαν στρατιωτικά γυμνάσια με την προσωπική συμμετοχή και επιτήρηση του Πομπήϊου¹⁶. Αργότερα αυτά τα στρατεύματα άφησαν την πεδιάδα και κατευθύνθηκαν προς τον άνω ρου του Αλιάκμονα. Την άνοιξη του 48 π.Χ. έφτασαν στην πεδιάδα της περιοχής δύο λεγεώνες και πολλά επικουρικά στρατεύματα υπό τον Κ. Μέτελο Σκιπίωνα, πεθερό του Πομπήϊου, που παρέμειναν αρκετό καιρό στρατοπεδευμένες στον κάτω ρου του Αλιάκμονα ποταμού¹⁷.

Στην διάρκεια των παραπάνω στρατοπεδεύσεων των ρωμαϊκών λεγεώνων, έγιναν απ' τους κατακτητές βίαιες στρατολογήσεις νέων, επιτάξεις, υποχρεωτική συμμετοχή των κατοίκων στον εφοδιασμό και την συντήρηση των συγκεντρωμένων εχθρικών δυνάμεων, λεηλασίες, αρπαγές και καταστροφές, μ' άλλα λόγια συστηματική αφαιμάξη της περιοχής¹⁸.

Ενδεικτικό για το ότι οι Ρωμαίοι αντιμετώπιζαν την Μακεδονία και την περιοχή σαν αμετάκλητα δική τους επαρχία, είναι και η κατασκευή ενός εκτεταμένου οδικού δικτύου στην πεδιάδα. Οι ρωμαϊκοί δρόμοι κατασκευάστηκαν προφανώς πάνω στην παλιά χάραξη των μακεδονικών οδών του Αρχελάου. Η Εγνατία οδός έφτανε στην Έδεσσα, περνούσε από την Πέλλα και συνέχιζε προς την Θεσσαλονίκη. Η Βέροια συνδέθηκε με την Εγνατία με δρόμο που προχωρούσε παράλληλα στην Λουδία λίμνη. Νότια από την Βέροια ο δρόμος διερχόταν τον Αλιάκμονα και τον ποταμό Ασκόρδο, όπου διακλαδιζόταν, απ' τη μια προς την Άλωρο-Πύδνα-Δίον κι απ' την άλλη πάλι προς το Δίον αλλά πάνω από τα Πιέρια. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε πως οι φημισμένοι για το πρακτικό τους πνεύμα και τις ξεχωριστές οικοδομικές τους ικανότητες Ρωμαίοι, δεν είχαν φτιάξει ακόμη γέφυρα στον Λουδία και δρόμο πάνω απ' αυτόν τον ποταμό, ώστε να συντομεύσουν τις αποστάσεις για την σύνδεση της Θεσσαλονίκης με την Βέροια και το Δίον αντίστοιχα, επειδή προφανώς ο ποταμός εκείνη την εποχή παρέμενε δυσκολοδιάβατος.

Λεπτομέρειες για το οδικό δίκτυο των Ρωμαίων μας δίνει το *Itinerarium Antoninum* (211-17 π.Χ.¹⁹, ένας κατάλογος αποστάσεων δηλαδή και σταθμών του ρωμαϊκού οδικού δικτύου, από τον οποίο μπορούμε να πιθανολογήσουμε και τις θέσεις των πόλεων και σταθμών που αναφέρονται σ' αυτόν. Έτσι μας δίνονται οι παρακάτω αποστάσεις:

Θεσσαλονίκη-Πέλλα: XXVII = 39,70 χλμ.

Πέλλα-Βέροια: XXX = 44,4 χλμ.

Βέροια-Ακέρδος (ποταμός Ασκόρδος, κοντά στα σημερινά Παλατίτσια): XXI = 17,7 χλμ.

Ακέρδος-Αρούλος (= Άλωρος): XV = 22,2 χλμ.

Αρούλος-Μπάντα (BADA = ρωμαϊκή Πύδνα, σημερινά Αλώνια Πιερίας): XX = 29,6 χλμ., με συνέχεια προς το Δίον.

Επίσης Δίον-Πουνταία (Pudaea-Pudata): XVIII = 28 χλμ.

Πουνταία-Βέροια: XVII = 25 χλμ., δηλαδή συνολική απόσταση 53 χιλιο-

μέτρων από Διον μέχρι Βέροια, που καλύπτεται μόνον εάν ακολουθηθεί ο σημερινός δρόμος Διον-Ελαφίνα-Βέροια πάνω από τα Πιέρια.

Από την απαρίθμηση των σταθμών βλέπουμε ότι η Βέροια μόνο μέσω Πέλλας συνδεόταν με την Θεσσαλονίκη, ενώ η δυνατότητα σύνδεσής της μ' έναν συντομώτερο και ευθύτερο δρόμο μέσω της περιοχής μας δεν υπήρχε ακόμη λόγω του αγεφύρωτου του Λουδία. Βέβαια σε χάρτη του Χάμοντ βλέπουμε σημειωμένο έναν δρόμο που ενώνει την Βέροια με την Θεσσαλονίκη μέσω της περιοχής μας, αλλά στο κείμενο του βιβλίου του δεν μας δίνει στοιχεία για την ύπαρξή του ή για την εποχή χάραξής του²⁰.

Ακόμη από την σειρά των πόλεων που αναφέρονται στο *Itinerarium* παρατηρούμε την παράλειψη της αναφοράς των Αιγών, ενώ στην θέση της σημειώνεται ένας απλός σταθμός στον ποταμό Ασκόρδο (*Acerdos*). Επίσης παρατηρούμε πως αντί των ονομάτων των πόλεων Άλωρος και Πύδνα, αναφέρονται οι παραποιημένες ονομασίες *Agulos* (συναντάμε και το *Oloros* αργότερα) και *Bada* ή *Bata*. Ίσως θεωρηθεί αυθαίρετο το συμπέρασμα, αλλά πιστεύω πως οι φθαρμένες ονομασίες και η εξαφάνιση των Αιγών, που όπως είναι γνωστό ήταν η ιερή και αρχέγονος πόλη των Μακεδόνων, αποτελούν δείγμα της εξοντωτικής τακτικής των Ρωμαίων, για ν' αποκόψουν τους δεσμούς που σύνδεαν τους κατοίκους της περιοχής με την προηγούμενη ιστορία τους.

Αυτόν τον καιρό η γεωμορφολογική διαμόρφωση της περιοχής μπαίνει στην τελική της φάση. Αρκετές πληροφορίες, για να κατορθώσουμε να περιγράψουμε την νέα κατάσταση που έχει δημιουργηθεί, μας δίνουν ο Στράβωνας (64/63 π.Χ.-24 μ.Χ.) και ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος (23-79 μ.Χ.). Σύμφωνα με τις μαρτυρίες τους, ο ποταμός Αλιάκμονας έχει μετακινηθεί οριστικά πια προς τα ΝΑ και χύνεται στον Θερμαϊκό κόλπο, εγκαταλείποντας τις παλιότερες κοιίτες του, που εξέβαλαν βόρεια²¹. Αν θυμηθούμε την προηγούμενη πληροφορία του Ηρόδοτου (σελ. 36), που μας έδινε τον Αλιάκμονα να μην εκβάλλει στον Θερμαϊκό κόλπο, αλλά μέσα στον τότε διαυλο του Λουδία, η αναφορά του Στράβωνα, σε συνδυασμό και με την προηγούμενη του Ευριπίδη (σελ. 46) ότι εκβάλλει μόνος του στον Θερμαϊκό κόλπο, αποδεικνύει την σαφή μετατόπισή του προς τα νότια (χάρτης 7).

Στην θέση του άλλοτε αριστερού μυχού του Θερμαϊκού κόλπου, τώρα υπάρχει πλέον μόνο η Λουδία λίμνη, από την οποία ξεκινάει ο ποταμός Λουδίας («Πέλλα... έχει δ' ἄκραν ἐν λίμνῃ τῇ καλουμένη Λουδία· ἐκ αὐτῆς ὁ Λουδίας ἐκδίδωσι ποταμός...» και «...τὴν Πέλλαν... έχει δέ λίμνην πρό αὐτῆς, ἐξ ἧς ὁ Λουδίας ποταμός ρεῖ...»). Και γι' αυτό το σημείο πρέπει να ανατρέξουμε στην προηγούμενη μαρτυρία του Ηρόδοτου²³, που ανέφερε την Πέλλα σαν «παρά θάλασσαν» πόλη, ώστε να κατανοήσουμε την τεράστια μεταβολή που συντελέστηκε μέσα σε μισό αιώνα περίπου.

Ο Λουδίας εξακολουθούσε να είναι ευρύχωρος και η πλωτή του οδός των 120 σταδίων (= 24 χλμ.)²⁴ ένωσε την Πέλλα με την ανοιχτή θάλασσα²⁵. Ο ποταμός δηλαδή είχε σχηματιστεί σε δική του αυτοτελή κοιίτη και διατηρούσε την ξεχωριστή του ευρύτητα, επειδή διατηρούσε αρκετό βάθος, κατάλοιπο της προηγούμενης μορφής του σαν θαλάσσιου διαυλου. Όμως οι μακροχρόνιες προσχωτικές ενέργειες των δυο μεγάλων ποταμών Αλιάκμονα και Αξιού, δημιούργησαν σιγά σιγά τις προϋποθέσεις, ώστε οι αδιάβατες ακόμη όχθες του Λουδία να πλησιάσουν σε δυο σημεία (περίπου στις σημερινές θέσεις Πλατύ- Ἄδενδρο και Κλειδί - Μάλαρα) τόσο η μια την άλλη ώστε να γίνεται εφικτή πια η δυνατότητα διάζευξης του ποταμού στα σημεία αυτά, και κύρια στο πρώτο σημείο.

Το παράξενο βέβαια είναι, ότι το ένα από τα σημεία στενώσεως του Λουδία, βρισκόταν πολύ κοντά στην θάλασσα και μάλιστα πολύ κοντά στο στόμιο της εκβολής του. Αυτό όμως εξηγείται, αν λάβουμε υπ' όψη μας την μεταφορική ενέργεια του θαλασσινού νερού, που όπως είπαμε ήδη (σελ. 27) συσσωρεύει με τον κυμματισμό του το προσχωματικό υλικό και την άμμο των ποταμών Αλιάκμονα, Λουδία και Αξιού, έτσι ώστε να σχηματίζονται στις χαμηλές και αβαθείς ακτές φυσικά προχώματα κατά μήκος της παραλίας των εκβολών τους. Δεδομένου επίσης ότι η ροή του ποταμού Λουδία ήταν και είναι ασθενής, λόγω της μηδαμινής του κλίσης σε σχέση με την επιφάνεια της θάλασσας, ο Λουδίας δεν μπορούσε να παρασύρει το συσσωρευμένο υλικό και τα προχώματα αυτά διατηρούνταν με συνέπεια να συγκρατούν πιο εύκολα το προσχωματικό υλικό του ποταμού, στενεύοντας ολοένα το στόμιο της εκβολής του.

Αυτή την εποχή πρέπει να σημειωθεί και η οριστική μεταβολή της σύστασης του νερού της Λουδία λίμνης από αλμυρό σε γλυκό. Η πληθώρα των ποταμών που χύνονταν απ' όλες τις κατευθύνσεις στην λεκάνη της και ο παράλληλος αποκλεισμός της επικοινωνίας της με την ανοικτή θάλασσα, είναι λόγοι αρκετοί για να ερμηνεύσουμε το φαινόμενο αυτό. Μεταξύ των ποταμών που αφαλμυρίζαν την λίμνη, ρητά αναφέρεται από τον Στράβωνα και ένας βραχίονας του Αξιού²⁶.

Από τα κείμενα του Στράβωνα μας παραδίδονται επίσης αξιόλογα στοιχεία για την θέση της Αλώρου. Αναφέρει συγκεκριμένα τα εξής²⁷: «...μέση δ' οὔσα ἡ Μεθώνη τῆς μὲν Πύδνης ὄσον τετταράκοντα σταδίων ἀπέχει, τῆς Ἰαλώρου δέ ἑβδομήκοντα ἔστι δ' ἡ Ἰαλωρος τό μυχαιτάτον τοῦ Θερμαίου κόλπου... τὴν μὲν οὖν Ἰαλωρον Βοτταϊκὴν νομίζουσι, τὴν δέ Πύδναν Πιερικὴν» και «...πόλις Πύδνα, ἣ νῦν Κίτρον καλεῖται· εἶτα Μεθώνη καὶ Ἰαλωρος πόλεις· εἶτα Ἐρίγων καὶ Λουδίας ποταμοί... ἀπέχει δ' ἡ Μεθώνη τῆς μὲν Πύδνης στάδια τετταράκοντα, τῆς Ἰαλώρου δέ ἑβδομήκοντα στάδια, ἣ μὲν οὖν Πύδνα Πιερικὴ ἔστι πόλις· ἣ δέ Ἰαλωρος Βοτταϊκὴ», ἀπὸ τα ἀποσπάσματα αὐτὰ του Στράβωνα μας παραδίδεται ἡ Ἰαλωρος σαν πόλη παραθαλάσσια, μετὰ την Πύδνα και την Μεθώνη κι ὅτι ἀπέχει ἀπ' την Μεθώνη 70 στάδια (14,5 χλμ).

Ἄν τῶρα συνδυάσουμε τις ἀποστάσεις που μας δίνονται ἀπὸ το *Itinerarium Antoninum* (σελ. 76), μ' αὐτές που μας δίνει ο Στράβωνας, μπορούμε, χρησιμοποιώντας τις ἀποστάσεις:

Μεθώνη- Ἰαλωρος = 70 στάδια = 14 χλμ.

Ἀκέρδος- Ἀρούλος = XV = 22,2 χλμ. και

Ἀρούλος- Πύδνα = XX = 29,6 χλμ.

σε συνδυασμό και με την ἀπόσταση Πέλλα- παραλία του Θερμαίου κόλπου (μέσω του πλωτοῦ Λουδία) = 120 στάδια = 24 χλμ. να προσπαθήσουμε να ἀνιχνεύσουμε το στίγμα της Αλώρου.

Για το ζήτημα αὐτὸ ἤδη πολλοὶ ερευνητές ἔχουν ἤδη διατυπώσει διάφορες ἀπόψεις. Ἐτσι ο M. De Coulonche και ο Desdevises την τοποθετοῦν στο Κλειδί. Ο Leake και ο Forbiger στην *Real Encyclop.* την τοποθετοῦν στα ερείπια!!! που βρίσκονταν κοντὰ στο Καψοχώρι, ο πρῶτος μάλιστα σε χάρτη του ἀναφέρει Αlogus στο ἴδιο σημεῖο που γράφει Jedha (Γηδὰ προφανῶς, σημερινὴ Ἀλεξάνδρεια), ἐνῶ στην Γεωγραφία του τελευταίου τοποθετεῖται στην Παλαιὰ Χώρα. Ο Δήμιτσας συμφωνεῖ με την ἀπόψη της Pauly Encyclop. κατὰ την ὁποία ἡ Ἰαλωρος βρισκόταν πάνω σε δέλτα του ποταμοῦ Λουδία. Ο Kierpert την τοποθετεῖ στην ἐκβολή του Ἀλιάκμονα, ἐνῶ κατὰ τον Spruner Menke Atlas Antiq, τοποθετεῖται βόρεια της Μεθώνης στην

δεξιά όχθη του Αλιάκμονα²⁸. Ο Struck τοποθετεί την Άλωρο κοντά στα χωριά Αλάμπορο μεγάλο και μικρό (σημερινά Κυδωνιά και Πρασινάδα)²⁹, ενώ παρατηρεί πως στην Παλαιοχώρα δεν βρήκε αρχαία υπολείμματα (προφανώς αυτά που μνημονεύει ο Leake). Ο N.G.L. Hammond με την σειρά του, μετά από υπολογισμούς καταλήγει να τοποθετεί την Άλωρο στο χωριό Τρίκαλα³⁰. Οι υπολογισμοί του τελευταίου είναι πράγματι πολύ αξιόλογοι γιαυτό αξίζει να τους παραθέσω.

Για τον προσδιορισμό λοιπόν της θέσης της Αλώρου ο Χάμμοντ χρησιμοποιεί τα παρακάτω στοιχεία:

α) Χρησιμοποιώντας τις αποστάσεις του Στράβωνα ξεκινά από την Πύδνα και μετά 40 στάδια, δηλ. 8 χλμ., προσδιορίζει στον χάρτη την θέση της Μεθώνης στο λιμάνι της σημερινής Νέας Αγαθούπολης. Απο κει εφαρμόζει τα 70 στάδια, δηλ. 14 χλμ., ενώ παράλληλα οριοθετεί την θέση της εκβολής του Λουδία σε 120 στάδια, δηλ. 24 χλμ. από την Πέλλα.

β) Συνδυάζει στα παραπάνω τις αποστάσεις του Itinerarium Antoninum: τοποθετεί αρχικά τον σταθμό Ακέρδος στο ποτάμι δίπλα στα Παλατίτσια και στην συνέχεια εφαρμόζει στον χάρτη τις παρακάτω αποστάσεις:

Ακέρδος-Αρούλος (Άλωρος) XV = 22,2 χλμ.

Αρούλος (Άλωρος)-Μπάντα (Bada = ρωμαϊκή Πύδνα, σημερινά Αλώνια) XX = 29,6 χλμ. (η οποία πρέπει να εφαρμοστεί στον χάρτη ακολουθώντας την διαδρομή Αλώνια-διασταύρωση Μακρύγιαλου-Άλωρος), οπότε οι αποστάσεις τέμνονται και συμπίπτουν έξω από τα Τρίκαλα ειδικότερα δε, κατά την εφαρμογή που έκανα κι εγώ, στην αγροτική περιοχή του παλιού χωριού Τσατάλι. Έτσι καταλήγει ότι η Άλωρος πρέπει να βρίσκεται έξω απ' το σημερινό χωριό Τρίκαλα Ημαθίας, οπότε συμπερασματικά προκύπτει πως στα τελευταία π.Χ. έτη το «μυχαίτατον του Θερμαίου Κόλπου» έφθανε σε βάθος (μόνον;) 6,5 χλμ. περίπου.

Προκειμένου να διατυπώσω και την δική μου άποψη για την θέση της Αλώρου, θέλω να πω αρχικά, πως δεν έχω κανένα λόγο να αρνηθώ την ορθότητα των υπολογισμών του Χάμμοντ, έχω όμως να κάνω ορισμένες παρατηρήσεις απ' τις οποίες προκύπτει και η άποψή μου για το παραπάνω ζήτημα:

α) Κατά την γνώμη μου δύσκολα μπορεί να παραγνωρισθεί η μαρτυρία του Leake, ο οποίος επειδή ακριβώς είδε ερείπια στην Παλαιοχώρα κοντά στο Καψοχώρι, εξέφρασε την άποψη ότι εκεί ήταν η αρχαία πόλη Άλωρος (εκτός κι αν τα ερείπια εκείνα ήταν κάποιας άλλης πόλης). Μάλιστα την μαρτυρία του την σέβεται κι ο Χάμμοντ, αλλά κάνει το λάθος να

συγγέει την Παλαιόχωρα Κορυφής, στην οποία αναφέρεται σαν θέση προσεγγίζουσα την περιοχή Τρικάλων, ενώ ο Leake μιλάει για το Παλαιοχώρι ή πιθανώτερο για την αγροτική τοποθεσία της Αλεξάνδρειας «Παλιόχωρα», γιατί σε χάρτη του σημειώνει «Alogus» στο ίδιο σημείο με το όνομα Jedha (Γηδά προφανώς), ενώ στη θέση του σημερινού χωριού Παλιοχώρι αναγράφει «Παλαιοχώρα».

β) Ας μη ξεχνάμε δε πως το τοπωνύμιο «Παλαιοχώρα» σημαίνει παλιά πολιτεία, οπότε θάπρεπε ο Χάμμοντ, εκτιμώντας την αλήθεια που κρύβει το τοπωνύμιο, να δεχθεί σαν θέση της Αλώρου την περιοχή της Παλαιοχώρας Κορυφής, δεχόμενος ταυτόχρονα και κάποια περέκλιση στην αυστηρότητα του διαβήτη κατά την εφαρμογή των αποστάσεων στον χάρτη.

γ) Έτσι έχουμε δυο θέσεις στην περιοχή μας που ονομάζονται Παλαιά Χώρα-πολιτεία, αυτή της Παλαιόχωρας Αλεξάνδρειας (ή του Παλαιοχωριού) και της Παλαιόχωρας Κορυφής. Στην πρώτη ο Leake στις αρχές του 19ου αιώνα είδε ερείπια αρχαίας πόλης, ενώ στην δεύτερη, μετά από έρευνά μου, ένας κάτοικός της³¹ μου ανέφερε ότι σε εκσκαφή που διενεργήθηκε πριν χρόνια για την επέκταση του περιβόλου της εκκλησίας του Αγ. Αθανασίου, βρέθηκαν κι αποκαλύφθηκαν μεγάλες τετραγωνισμένες πέτρες, χοντρά κεραμίδια και διάφορα κεραμικά, οπότε και οι δυο Παλαιοχώρες κρύβουν αρχαία ερείπια.

Φωτ. 5. Η περιοχή της εκκλησίας του Αγ. Αθανασίου στην Παλαιοχώρα Κορυφής, όπου εντοπίστηκαν αρχαία ερείπια.

δ) Το έδαφος της περιοχής Τρικάλων είναι – κατά την γνώμη μου τουλάχιστον – απ' τα τελευταία που δημιούργησε η προσχωτική ενέργεια του Αλιάκμονα και σίγουρα δεν ενδεικνύοταν να φιλοξενήσει μια από τις μεγαλύτερες και αρχαιότερες πόλεις των Μακεδόνων. Μέχρι δε να γίνουν τα μεγάλα στραγγιστικά έργα στην περιοχή, στο νοτιοανατολικό τμήμα της φιλοξενούνταν ανατολικά λιγώτερα χωριά σε σύγκριση με το ΒΔ και κεντρικό τμήμα της περιοχής, λόγω ακριβώς του ίδιου λόγου.

ε) Αν λοιπόν δεχθούμε ότι η Άλωρος δημιουργήθηκε απ' τα πρώτα χρόνια της καθόδου των Μακεδόνων στην πεδιάδα (για να μην προχωρήσω και στην άποψη που ήδη διατύπωσα, ότι μάλλον ήταν και οικισμός των Βοττιαίων (βλ. σελ. 34), (650-600 π.Χ.) δηλαδή πριν 500 χρόνια τουλάχιστον απ' την χρονολόγηση της αναφοράς του Στράβωνα και των πληροφοριών του *Itinerarium Antoninum*, είναι λογικό να θεωρήσουμε πως τότε η περιοχή των Τρικάλων θάταν το πολύ ένας λασπότοπος που μόλις ξεχώριζε απ' την επιφάνεια της θάλασσας κι ότι η πόλη χτίστηκε σε πιο στέρεο έδαφος, δηλαδή πιο πίσω και βορειοδυτικώτερα, για να βρίσκεται κοντά ή επί των τότε εκβολών του Αλιάκμονα (χάρ. 4 και 5), ο οποίος εξέβαλε βορειοδυτικώτερα της περιοχής Τρικάλων.

στ) Σημαντικώτατο εξ άλλου χαρακτηριστικό της θέσης της πόλης είναι το ότι έχει άμεση σχέση με τις εκβολές ή τις όχθες του Αλιάκμονα. Πού βρισκόταν λοιπόν η Άλωρος στην εποχή του Ηροδότου, όταν τότε ο Αλιάκμονας «συνέμισγε» με τον Λουδία κι άρα η κοίτη και οι εκβολές του βρισκόταν αρκετά βόρεια των Τρικάλων, αφού κατά την γνώμη μου το σημείο εκείνο της τότε εκβολής του πρέπει να ήταν κύρια η σημερινή βιομηχανική περιοχή Πλατέος, γι' αυτό και στο σημείο εκείνο δημιουργήθηκε η πρώτη και σημαντικότερη στένωση του διαύλου του Λουδία, απ' όπου πέρασε αργότερα κι ο πρώτος δρόμος που οδηγούσε προς Θεσσαλονίκη.

Με βάση τα παραπάνω λοιπόν εγώ πιστεύω πως η αρχική θέση της Αλώρου ήταν στην περιοχή όπου είδε ο Leake τα ερείπια, δηλαδή «στην Παλιοχώρα κοντά στο Καψοχώρι», που μπορεί να είναι είτε η σημερινή αγροτική τοποθεσία της Αλεξάνδρειας «Παλιόχωρα», είτε το σημερινό Παλιοχώρι, κι ότι αργότερα η Άλωρος μεταφέρθηκε νοτιοανατολικώτερα στην θέση του σημερινού χωριού Παλιόχωρα Κορυφής, «κυνηγώντας» προφανώς την θάλασσα που υποχωρούσε λόγω των προσχώσεων του Αλιάκμονα, όπως περίπου έγινε και με την μεταφορά της πρωτεύουσας στην Πέλλα κι αργότερα με την αντικατάσταση του λιμανιού της Πέλλας μ' αυτό της Θεσσαλονίκης. Είναι εξ άλλου γνωστή η αγωνία των Μακεδόνων να εξασφαλίζουν στις πόλεις τους την θαλάσσια επικοινωνία. Πιθανόν

βέβαια η μεταφορά να υπαγορευτήκε κι από κάποια άλλη αιτία, όπως κάποια μεγάλη πλημμύρα και καταστροφή της από τον Αλιάκμονα, αφού κι απ' την μετέπειτα ζωή των χωριών του ημικατάκλυστου Ρουμλουκιού συναντάμε συνηθέστατο το φαινόμενο της μετακίνησης οικισμών, προκειμένου να βρουν κάποια ασφαλέστερη απ' τις πλημμύρες του Αλιάκμονα τοποθεσία. Έτσι η άποψή μου είναι πως η Άλωρος, κατά την κάθοδο των Μακεδόνων στην πεδιάδα της περιοχής βρισκόταν αρχικά κάπου έξω απ' την σημερινή Αλεξάνδρεια (Παλιόχωρα - Παλιοχώρι) κι αργότερα μετακινήθηκε νοτιοανατολικότερα, οπότε στα τελευταία π.Χ. χρόνια την βρίσκουμε χτισμένη στην περιοχή του σημερινού χωριού Παλιόχωρα Κορυφής.

Βέβαια, πέρα απ' όσες σκέψεις μπορούν να διατυπωθούν γι' αυτό το θέμα, μόνο η αρχαιολογική σκαπάνη θα δώσει την τελική απάντηση για το που ακριβώς βρισκόταν η Άλωρος. Γι' αυτό και τις παραπάνω παρατηρήσεις και απόψεις μου τις διατύπωσα όχι για να διεκδικήσω κάποια εύσημα για την ορθότητά τους αλλά για να βοηθήσω όσο μπορώ αυτούς που τυχόν θα ασχοληθούν ειδικότερα με την προσπάθεια ανακάλυψης της αρχαίας πόλης.

*

Επανερχόμαστε όμως στο κείμενο του Στράβωνα για να πούμε ότι οι αναφορές του αυτές απασχόλησαν κατά καιρούς πολλούς ερευνητές, για τον πρόσθετο λόγο ότι τοποθετούσε την Άλωρο στο «μυχαιτατον» του Θερμαίου κόλπου³². Σύμφωνα με τα συμπεράσματα που έχουν βγει μέχρι τώρα απ' αυτή την μελέτη και όπως φαίνεται από την διαμόρφωση των εκβολών του Αλιάκμονα στον χάρτη 7 και 8, είναι σαφές πως από τα χρόνια του Σκύλακα ακόμη (περί το 360 π.Χ.) και μέχρι την εποχή του Στράβωνα (64/63 π.Χ. - 24 μ.Χ.), το «μυχαιτατον» του Θερμαίου κόλπου βρισκόταν στην δυτική του παραλία, δίπλα στις εκβολές του Αλιάκμονα, δημιούργημα των προσχώσεων του, που δεν είχαν επεκταθεί ακόμη τόσο, ώστε ν' αποκλείσουν την Άλωρο από την θάλασσα.

Εντύπωση πάντως προκαλεί η απουσία της αναφοράς των Αιγών από το κείμενο του Στράβωνα, κι ότι η Άλωρος μνημονεύεται μεταξύ των μεγαλύτερων πόλεων.

Όπως προαναφέρθηκε, από την πρώτη μέρα της ρωμαϊκής κατάκτησης, η περιοχή υπέστη διάφορες ταλαιπωρίες και μεταβολές. Τα πλούσια εδάφη της δόθηκαν σε Ρωμαίους, πράγμα που αποτέλεσε κίνητρο για πολλούς απ' αυτούς να εγκατασταθούν μόνιμα εδώ. Εκτός από την δήμευση και εκμίσθωση των μεγάλων βασιλικών κτημάτων, η καταβολή φόρου, και οι έκτακτες παροχές για την συντήρηση και τον εφοδιασμό των διερχομένων ρωμαϊκών στρατευμάτων, είχε σαν συνέπεια τον οικονομικό μααρασμό των κατοίκων του παλιού λίκνου του Μακεδονικού κράτους.

Το 15 μ.Χ. η περιοχή και η Άλωρος απαλλάχτηκαν από την κακοδιοίκηση των ανθυπάτων, που εισπράττανε παράνομους φόρους για τους εαυτούς τους και υπήχθησαν απ' ευθείας στον Αυτοκράτορα Τιβέριο, ενώ η Μακεδονία έγινε αυτοκρατορική επαρχία³³. Επί Κλαυδίου όμως, το 44 μ.Χ. επανήλθε το παλιό σύστημα της «συγκλητικής επαρχίας».

Ο οικονομικός μααρασμός πρέπει να ήταν μέρος της τακτικής των Ρωμαίων κατακτητών, ώστε να γίνει πιο εύκολος ο εκλατινισμός των κατοίκων της περιοχής, πράγμα που το προσπαθούσαν, όπως φαίνεται, συστηματικά οι Ρωμαίοι. Έτσι, εκτός από τις βίαιες στρατολογήσεις νέων της περιοχής που αναφέραμε στην εποχή των εμφυλίων πολέμων, παρατηρούμε αργότερα το φαινόμενο να προσχωρούν πολλοί νέοι στις ρωμαϊκές λεγεώνες, εξ αιτίας της γενικότερης ανέχειας που επικρατούσε και μερικών ωφελημάτων που τους έδινε η ιδιότητα του Ρωμαίου στρατιώτη. Συναντάμε πράγματι σε επιγραφές ονόματα στρατιωτών ή στρατιωτικών από την Άλωρο, καθώς και από τις γύρω περιοχές³⁴.

*

Ο Λίβιος (59 π.Χ. - 17 μ.Χ.) σε μια αναφορά του για την τρίτη ρωμαϊκή επαρχία της Μακεδονίας, στην οποία ανήκε και η περιοχή μας, λέει τα εξής εντυπωσιακά: «ή τρίτη επαρχία έχει τίς επιφανείς πόλεις Ήδεσσα, Βέροια, Πέλλα καί τό φιλοπόλεμο ἔθνος τῶν Βέττιων (Βοττιαίων κατά τόν Α. Struck καί Χάμμοντ)· ἀκόμη (ἔχει) κατοίκους της πάρα πολλούς Γαλάτες καί Ἰλλυριοῦς πού εἶναι ἀκούραστοι καλλιεργητές».

Αρχικά είναι σημαντικό που ξανασυναντάμε την παλιά ονομασία των κατοίκων της πεδιάδας «Βοττιαίοι», με τον παραλλαγμένο έστω τύπο που συνηθίζει ο Λίβιος «Βέττιοι». Εντυπωσιακός όμως είναι ο χαρακτηρισμός των Βοττιαίων, δηλαδή και των τότε κατοίκων της περιοχής αυτής, σαν έθνος φιλοπόλεμο! Ο Χάμμοντ ισχυρίζεται ότι οι Βοττιαίοι αποδείχθηκαν «φιλοπόλεμοι» κατά την διάρκεια των πολέμων στους οποίους συμμετείχαν στρατολογημένοι στις τάξεις του ρωμαϊκού στρατού. Επίσης από την αξιοσημείωτη πληροφορία ότι στην τρίτη επαρχία ήταν εγκαταστημένοι πάμπολλοι Γαλάτες και Ιλλυριοί, (στα πλαίσια της ρωμαϊκής πολιτικής για γεωργική αποκατάσταση των βετεράνων πολεμιστών, αλλά και για αλλοίωση της σύνθεσης του πληθυσμού των κατακτημένων επαρχιών), προκύπτει η πιθανότητα να ήταν εγκαταστημένο ένα μέρος τους και στην δική μας πεδιάδα. Όμως το τμήμα τουλάχιστον της περιοχής που ήταν τμήμα της παλιάς Βοττιαίας φέρεται από τον Λίβιο να είναι κατηλειμμένο μόνο από τους «Βέττιους», οι οποίοι σε περιόδους ειρήνης ήταν κι αυτοί ακούραστοι καλλιεργητές της εύφορης γης τους³⁵. Τέλος απ' την απαρρίθμηση των επιφανών πόλεων της τρίτης ρωμαϊκής επαρχίας απουσιάζουν η Άλωρος και οι Αιγές, οπότε εύκολα συμπεραίνεται και η μετριότητά τους κατ' αυτή την εποχή.

Την προηγούμενη για την περιοχή γεωμορφολογική περιγραφή της περιοχής από τον Στράβωνα συμπληρώνει και η περιγραφή του Πλίνιου (23-79 μ.Χ.), ο οποίος, αφού μνημονεύει τις Αιγές και την Βέροια, μας περιγράφει την δυτική παραλία του Θερμαϊκού κάνοντας την διαδρομή δια ξηράς και αναφέρει κατά σειρά: «...πόλις Πύδνα, Άλωρος (Oloros), ποταμός Άλιάκμων...»³⁶, βεβαιώνοντας έτσι την θέση της πόλης στα νότια του ποταμού και διασαφηνίζοντας συγχρόνως την εντύπωση που δημιουργεί το κείμενο του Σκύλακα (βλ. σελ. 50), ότι δήθεν η πόλη βρισκόταν στα βόρεια του ποταμού. Αναφέρει ακόμη ο Πλίνιος στο εσωτερικό της παραλίας την Αλωρίτιδα κι αμέσως μετά τις πόλεις Βάλλα και Φυλακαί.

Από τον Πλίνιο έχουμε ακόμη την περιέργη πληροφορία, την οποία σώζει από τον Θεόφραστο (372-287 π.Χ.), περί του ότι όποιος βοσκός στην Μακεδονία ήθελε να έχουν τα πρόβατά του άσπρο, καθαρό μαλλί τα οδηγούσε στις βοσκές του Αλιάκμονα (του οποίου τα νερά ήταν καθαρά και διάφανα), ενώ αντίθετα όποιος ήθελε να έχουν καφέ ή μαύρο μαλλί τα οδηγούσε στον Αξίό (του οποίου τα νερά ήταν πολύ βρώμικα και σκούρα)³⁷.

Σημαντική για την ιστορία της περιοχής στους χρόνους της Ρωμαιοκρατίας ήταν και η ακμή της γειτονικής Βέροιας. Λόγω της άνθησής της ορίστηκε το 25 π.Χ. (;) σαν έδρα του «Κοινού των Μακεδόνων», ένα είδος θρησκευτικής και πολιτικής ομοσπονδίας των Μακεδόνων, που ουσιαστικά είχε την εποπτεία για την συγκέντρωση των φόρων³⁸. Στη Βέροια λοιπόν συγκεντρώνονταν μια φορά τον χρόνο οι αντιπρόσωποι των μακεδονικών πόλεων για να συνεδριάσουν. Εκεί επίσης βρισκόταν η έδρα του αρχιερέα, καθώς και των άλλων αρχόντων, των Μακεδοναρχών. Τελούνταν ακόμη και οι γιορτές της Επαρχίας, που περιλάμβαναν θρησκευτικές τελετές, πανηγύρια και αθλητικούς αγώνες.

Όλα αυτά βέβαια γινόταν με τις ευλογίες των Ρωμαίων, οι οποίοι θέλοντας να εξαφανίσουν τα αρχέγονα κέντρα-πόλεις του κατακτημένου Μακεδονικού κράτους, βοηθούσαν την ανάπτυξη και άνθηση πόλεων, που δεν είχαν καμιά ιδιαίτερη ή σημαντική σχέση με το παλιό μακεδονικό βασίλειο, δεν ήταν δηλαδή πόλεις-σύμβολα. Έτσι η Βέροια «τιμήθηκε» με το δικαίωμα των Σεβαστών, μπορούσε δηλαδή να κτίσει ναό προς τιμή των αυτοκρατόρων της Ρώμης για την άσκηση της αυτοκρατορολατρίας, με τον τίτλο της «μητρόπολης», καθώς και με τον τίτλο της «δισ νεοκόρος», ενώ την επισκέπτονταν συχνά προσωπικότητες και αυτοκράτορες της Ρώμης. Μ' αυτόν τον τρόπο έγινε κέντρο εξαγωγής του ρωμαϊκού τρόπου ζωής για τον εκλατινισμό της περιοχής, ενώ η κατακόρυφη ανάπτυξη της πιθανόν να είχε σαν συνέπεια την παρακμή και της Αλώρου σαν αστικού κέντρου, η οποία πλέον άρχισε σταδιακά να χάνει την αίγλη της και να υποβαθμίζεται.

Η ακτινοβολία της Βέροιας αυτή την εποχή προσέλκυσε και το ενδιαφέρον του Απόστολου Παύλου να διδάξει τον Χριστιανισμό στην μεγάλη και πολυάνθρωπη αυτή πόλη. Ο απόστολος Παύλος διωγμένος από τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, ήρθε στην Βέροια (μεταξύ του 44-65 μ.Χ.), όπου αφού κήρυξε το Ευαγγέλιο, φυγαδεύτηκε κυνηγημένος δια μέσου της περιοχής μας στο λιμάνι της Μεθώνης, απ' όπου έφυγε με πλοίο για τον Πειραιά³⁹.

Παρά την δημιουργία της χριστιανικής εκκλησίας η ειδωλολατρεία και η έκλυση ηθών κυριαρχούσαν στην Βέροια, όπως συνέβαινε σ' όλες τις ρωμαϊκές κοινωνίες, πράγμα που εξαγόταν συστηματικά και στην ύπαιθρο. Αποκαλυπτικές είναι οι μαρτυρίες του Λουκιανού⁴⁰ (2ος αιών μ.Χ.), ο οποίος αναφέρει την ύπαρξη «δχλου» ομοφυλόφιλων στην Βέροια, μερικοί από τους οποίους ήταν και «ίερείς» της Σύριας θεάς Ατάργατης, το άγαλμα της οποίας περιέφεραν σε «κῶμες καί ἀγρούς» ζητιανεύοντας χρήμα-

τα. Από την διήγηση του Λουκιανού συνάγεται η σημαντικώτατη πληροφορία για την ύπαρξη χωριών, κωμοπόλεων και αγροικιών στην ύπαιθρο γύρω από την Βέροια. Δυστυχώς ο Λουκιανός δεν περιγράφει, ούτε κατονομάζει αυτές τις κώμες και τις αγροικίες, όμως εύκολα μπορούμε να δεχθούμε πως ένα μέρος τους υπήρχε μέσα στην πεδιάδα της περιοχής μας κι έτσι μπορούμε να θεωρήσουμε τις παραπάνω αναφορές του Λουκιανού σαν την πρώτη μαρτυρία για την ιστορική ύπαρξη χωριών στον κάμπο του Αλιάκμονα⁴¹.

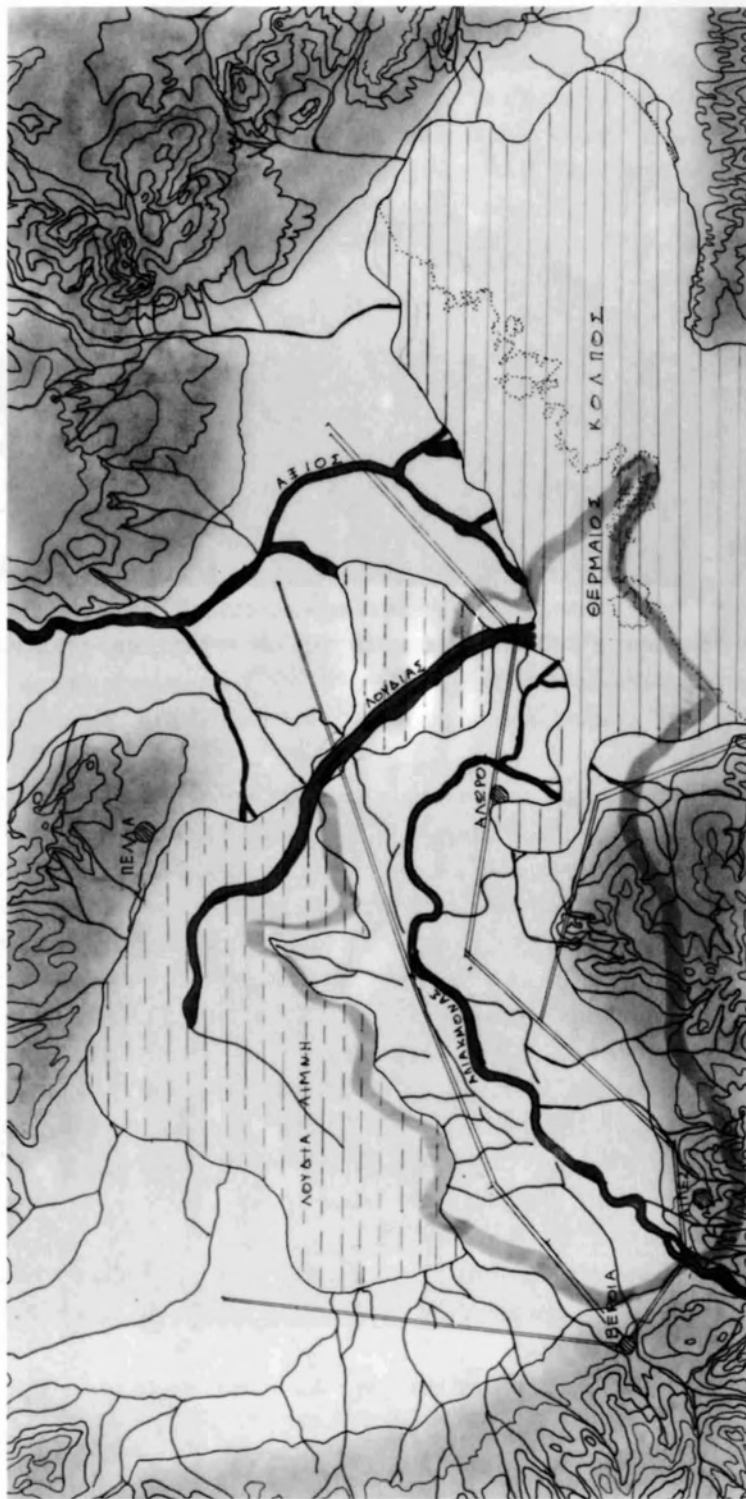
Κατά τον 2ο μ.Χ. αιώνα χρονολογείται η χάραξη ενός καινούργιου οδικού δικτύου στην περιοχή. Πρόκειται για έναν δρόμο που έωνε την Βέροια με την Θεσσαλονίκη, περνώντας πάνω από τον Λουδία με σημείο ζεύξης του το σημείο ανάμεσα στο σημερινό Πλατύ και Άδενδρο. Την ύπαρξη αυτού του δρόμου την διαπιστώνουμε από την ανακάλυψη των μιλιαρίων⁴² στον σημερινό Σταυρό και την Αλεξάνδρεια⁴³, πράγμα που μας επιτρέπει να υποθέσουμε, πως εκείνος ο ρωμαϊκός δρόμος ακολουθούσε την ίδια σχεδόν διαδρομή με την σημερινή παλιά εθνική οδό Βέροιας - Θεσσαλονίκης.

Αργότερα στον 3ο μ.Χ. αιώνα, κατασκευάστηκε ένας δεύτερος παραλιακός δρόμος, που από την Πιερία διέσχισε τα παράλια της περιοχής και δια μέσου του γεφυρωμένου στόμιου της εκβολής του Λουδία, έφτανε στην Θεσ/νίκη. Τον δεύτερο δρόμο (Πιερίας-Θεσ/νίκης) καθώς και το ακριβές σημείο της ζεύξης του Λουδία μας τον μαρτυρεί ένα τόξο της ρωμαϊκής γέφυρας του ποταμού Λουδία, που σώζεται ακόμη μέχρι σήμερα έξω απ' το χωριό Κλειδί, δίπλα στην νέα Εθνική οδό. Σύμφωνα μάλιστα με την μαρτυρία και τους υπολογισμούς του περιηγητή Α. Struck⁴⁴ η γέφυρα αυτή πρέπει να είχε μήκος γύρω στα 210 μέτρα.

Έτσι, ο μέχρι τώρα αδιάβατος Λουδίας, γεφυρώθηκε σε δυο του σημεία και το προβληματικό μέχρι τότε εύρος του έπαψε να αποτελεί εμπόδιο για την επικοινωνία της Βέροιας και της Πιερίας με τη Θεσσαλονίκη. Μ' αυτό δε το εκτεταμένο οδικό δίκτυο, που κυριολεκτικά κατατεμάχιζε τον χώρο, οι Ρωμαίοι μετέβαλαν την περιοχή σ' έναν τεράστιο συγκοινωνιακό κόμβο, που δέσποζε στο προνομιακό σημείο της διακλάδωσης των οδών προς Βέροια, Θεσσαλονίκη και Πιερία ή νότια Ελλάδα, πράγμα που οπωσδήποτε θα είχε και τις ανάλογες οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις στην ζωή των κατοίκων (χάρτης 8).

Οι καλοί δρόμοι, η ειρήνη και η ασφάλεια που επικρατούσε, σε συνδυασμό με τις εξαιρετικές καλλιεργήσιμες και βοσκήσιμες εκτάσεις της περιοχής, ευνόησαν την οικονομική άνθηση στην περιοχή, απ' την οποία

Χάρτης 8

Φωτ. 6. Η καμάρα στο Κλειδί, το μοναδικό τόξο που απέμεινε από την μεγάλη ρωμαϊκή γέφυρα του Λουδία.

επωφελήθηκαν κυρίως οι Ρωμαίοι κυρίαρχοι και οι ιθύνουσες τάξεις της περιοχής. Σίγουρα όμως δημιουργήθηκε και μια γενικότερη βελτίωση των όρων διαβίωσης όλων των παραγωγικών τάξεων, χωρίς να ξέρουμε βέβαια με ακρίβεια το βιοτικό επίπεδο των λαϊκών στρωμάτων, επειδή ο πλούτος ήταν συγκεντρωμένος στα χέρια των Ρωμαίων και των ντόπιων γαιοκτημόνων. Υπήρχαν τα μεγάλα γαιοκτήματα, αλλά και μικρές ιδιοκτησίες, με αγρούς, αμπελώνες, λαχανόκηπους κ.λ.π. Η ανάπτυξη της μεγάλης ιδιοκτησίας στην περιοχή οδήγησε στην δημιουργία των αγροικιών ή αγροτικών επαύλεων, που εξελίχτηκαν σε εκτεταμένα οικιστικά συγκροτήματα, για την εκμετάλλευση και μεταποίηση της αγροτικής παραγωγής από τον ιδιοκτήτη του γαιοκτημάτος, τους παροίκους και τους δούλους του, και αποτέλεσαν τους αρχικούς πυρήνες δημιουργίας των μετέπειτα χωριών της περιοχής μας. Πολλές δε από τις τότε επιφανείς αστικές οικογένειες της Βέροιας είχαν σαν βάση των τεράστιων περιουσιών του την γεωργική εκμετάλλευση των εκτεταμένων αγροκτημάτων τους στην περιοχή μας⁴⁵.

*

Στα επόμενα χρόνια (262/3 μ.Χ.) η περιοχή υπέστη την επιδρομή των Γότθων, που πέρασαν απ' αυτήν λεηλατώντας την, κατά την προέλασή τους προς τον νότο⁴⁵. Νέος κίνδυνος εμφανίστηκε το 267 μ.Χ. όταν οι Έρουλοι, σε συνεργασία με άλλα γερμανικά φύλλα, επιχειρήσαν επιδρομές και λεηλασίες⁴⁷, γεγονός που ανάγκασε τις μακεδονικές πόλεις να απευθυνθούν με επιστολή τους στον αυτοκράτορα Γαλλιανό (253-268 μ.Χ.) και να ζητήσουν την βοήθειά του.

*

Από τον 3ο μ.Χ. αιώνα είναι και η μνημόνευση ενός ποταμού της περιοχής μας με το όνομα Αστραίος. Συγκεκριμένα ο Αιλιανός αναφέρει ότι ανάμεσα στην Βέροια και την Θεσ/νίκη υπήρχε ο παραπάνω ποταμός, ο οποίος ήταν γεμάτος από περιεργα κατάστικτα ψάρια, και περιγράφει με γλαφυρότητα τον τρόπο με τον οποίο οι ντόπιοι ψάρευαν τα ψάρια αυτού του ποταμού, βάζοντας δηλαδή στα αγγίστρια τους αντί για δόλωμα δυο πούπουλα πετεινού δεμένα με κόκκινη μάλλινη κλωστή⁴⁸.

Μερικές ακόμη πληροφορίες γι' αυτή την εποχή μπορούμε ν' αντλήσουμε κι από ορισμένα αρχαιολογικά ευρήματα, κατάλοιπα της ρωμαϊκής εγκατάστασης. Στα βόρεια λοιπόν του σημερινού χωριού Νησί ανακαλύ-

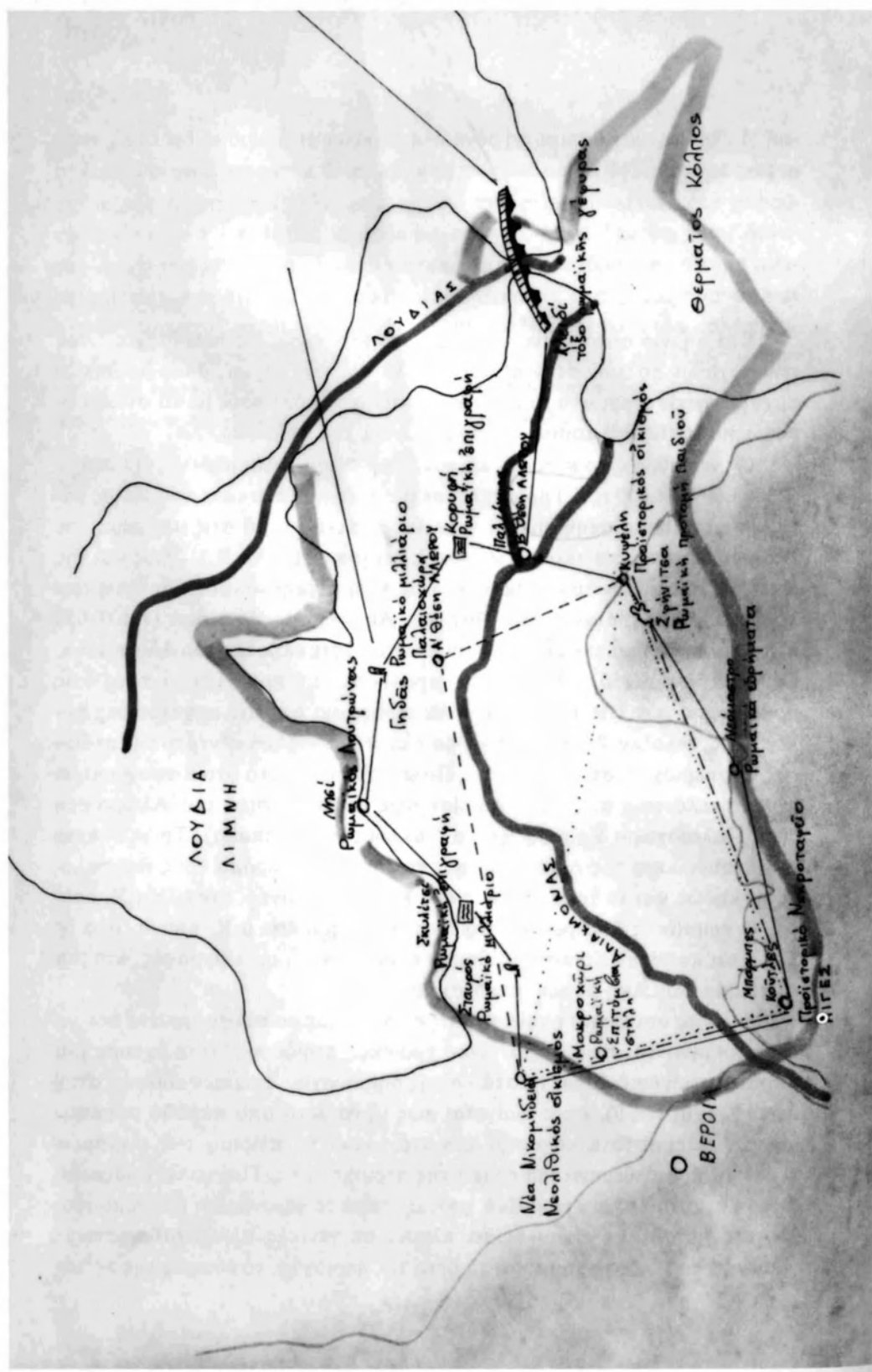
Φωτ. 7. Πώρινα αρχιτεκτονικά μέλη από τον παραμελημένο αρχαιολογικό χώρο στο Νησί Ημαθίας.

φθηκε το 1965 εκτεταμένο συγκρότημα ενός ρωμαϊκού λουτρώνα⁴⁹. Η παραλίμνια θέση στην οποία βρέθηκε, μας επιτρέπει να θεωρήσουμε πως οι όχθες της λίμνης στα τελευταία χρόνια της ρωμαϊοκρατίας δεν παρουσίαζαν κανένα απολύτως σύμπτωμα βάλτου, γιατί δεν θα ήταν δυνατόν να χτιστεί μέσα στα έλη ένα τέτοιο λαμπρό οικοδόμημα. Ακόμη μνημονεύεται η ανακάλυψη μιας ρωμαϊκής επιγραφής στο χωριό Κορυφή και ακόμη μιας στο Σκυλίτσι⁵⁰. Στα χωράφια του Νεόκαστρου ανακαλύπτονται τυχαία διάφορα ευρήματα της ρωμαϊκής εποχής, ενώ προτομή παιδιού της ίδιας εποχής βρέθηκε κοντά στον Άγιο Αθανάσιο της Σφήνιτσας και μια μαρμάρινη επιτύμβια στήλη στο Μακροχώρι⁵¹.

Στο σημείο αυτό κρίνω σκόπιμο να παραθέσω τις τοποθεσίες όλων των αρχαίων πόλεων στην περιοχή, αλλά και των τόπων, όπου βρέθηκαν αρχαιολογικά ευρήματα και να συνδυάσω τα σημεία τους με τα στάδια υποχώρησης της θάλασσας και δημιουργίας της πεδιάδας.

Ο νεολιθικός οικισμός λοιπόν της Νέας Νικομήδειας (7.000 / 6230-5.999 / 4.000 π.Χ.) βρίσκεται σε μια τούμπα (που τότε προφανώς ήταν νησάκι) μέσα στην σημερινή πεδιάδα, αλλά κοντά στις υπώρειες του Βέρμιου. Οι προϊστορικοί οικισμοί της Βεργίνας (1150 π.Χ.), όπως και της Κυψέλης προτιμούν το σίγουρο (από τις πλημμύρες) έδαφος και ύψος των λοφοειδών προσβάσεων των Πιερίων. Αντίθετα οι Βοττιαίοι (1.400-650 π.Χ.) τόλμησαν να εγκατασταθούν και στις τότε εκβολές του Αλιάκμονα. Οι Μακεδόνες (650 π.Χ.) ναί μεν κράτησαν την πρωτεύουσά τους στις προσβάσεις των Πιερίων, αλλά η Άλωρος, μια από τις αρχαιότερες πόλεις τους, φιλοξενήθηκε στο σίγουρο πλέον έδαφος του κέντρου της πεδιάδας της περιοχής (στα ερείπια της Παλαιοχώρας κοντά στο Καψοχώρι), ενώ στα τελευταία π.Χ. χρόνια βρίσκουμε με βεβαιότητα την Άλωρο στη θέση Παλαιόχωρα Κορυφής (ή κατ' άλλους στα Τρικάλα). Τα μιλλιάρια του Σταυρού και της Αλεξάνδρειας, που δηλώνουν δρόμο προς Θεσσαλονίκη, καθώς και το τόξο γέφυρας στο Κλειδί ανάγονται στον 3ο μ.Χ. αιώνα. Ο ρωμαϊκός λουτρόνας στο Νησί είναι του 4ου μ.Χ. αιώνα, στο δε Σκυλίτσι και στην Κορυφή βρέθηκαν επίσης ρωμαϊκές επιγραφές, και μια επιτύμβια ρωμαϊκή στήλη στο Μακροχώρι.

Αν όλες αυτές τις τοποθεσίες τις συνδέσουμε με περιγράμματα που να ανταποκρίνονται στις αντίστοιχες χρονικές περιόδους, τότε έχουμε μια παραστατική εικόνα για τα στάδια της δημιουργίας στέρων εδαφών στην περιοχή (χάρτης 9), αφού φαίνεται πως μόνο μετά από πάροδο αρκετών αιώνων οι εκάστοτε κάτοικοι εμπιστεύτηκαν το κτίσιμο των οικισμών τους στα προστιθέμενα νέα εδάφη της περιοχής μας. Πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι στα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια, παρά το γεγονός ότι οι γεωμορφολογικές μεταβολές είχαν δώσει πλέον, σε γενικές αλλά καθοριστικές γραμμές, το τελικό σχήμα και τα όρια της περιοχής, το έδαφος της πεδιά-

δας δεν ήταν παντού το ίδιο στέρεο. Έτσι βλέπουμε να υπάρχει πυκνότητα ενδείξεων οικισμών στα νοτιοδυτικά της γραμμής των σημερινών χωριών Νησι-Αλεξάνδρεια-Παλιόχωρα Κορυφής, ενώ στα ανατολικά της παραπάνω γραμμής μόνο τα απομεινάρια δρόμων προς την Θεσσαλονίκη υπάρχουν, πράγμα που σημαίνει πως το ανατολικό τμήμα της πεδιάδας διατηρούσε χαρακτηριστικά αφιλόξενου για οίκηση λασπότοπου.

Τελειώνοντας πρέπει να σημειώσουμε ότι με την εξασθένηση της ρωμαϊκής εξουσίας, παρατηρήθηκε στην Μακεδονία, κατά τον 3ο μ.Χ. αιώνα έντονη αναζωπύρωση των αναμνήσεων του ένδοξου παρελθόντος. Η αυτοκρατορολατρεία – ένα από τα κύρια έργα του Κοινού των Μακεδόνων – αντικαταστάθηκε από την Αλεξανδρολατρεία, ξεκάθαρη εκδήλωση της μακεδονικής συνείδησης, ενώ παράλληλα εμφανίστηκαν νομίσματα με την μορφή του Μ. Αλέξανδρου και οι αγώνες που τελούνταν μέχρι τότε στη Βέροια από το Κοινό των Μακεδόνων ονομάστηκαν «'Αλεξάνδρεια Όλύμπια»⁵².

Η παρακμή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και κυρίως η μεταφορά της πρωτεύουσας στο Βυζάντιο το 330 μ.Χ. αιώνα, εγκαινιάζουν και για την περιοχή μας μια νέα εποχή, στην οποία θα επικρατήσει σταδιακά ο δυναμισμός του ελληνικού και χριστιανικού πληθυσμού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ – ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

1. Μ. Δήμιτσας, Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας, Αθήνησι, 1874, τομ. Β', σελ. 823.
2. Διόδωρος Σικελιώτης 31, 13 «...τήν δέ χώραν διεΐλον εις τέσσερα μέρη, ὦν πρῶτον... δεύτερον... τρίτον ὃ περιέχει κατά δυσμάς μὲν ὁ Πηνειὸς ποταμὸς, κατά δέ ἄρκτον τό λεγόμενον Βέρνον ὄρος συνάπτει τῇ Ἠπειρῷ καί τοῖς κατά τήν Ἰλλυρίδα τόποις· ἡγοῦντο δέ καί πόλεις τέσσαρες τῶν αὐτῶν τεσσάρων μερῶν, τοῦ μὲν πρώτου... τοῦ δέ τρίτου Πέλλα...».
3. Πλουτάρχου, Αἰμίλιος Παῦλος, XXVIII, «...τήν χώραν καί τὰς πόλεις ἐλευθέρως οἰκεῖν καί αὐτονόμους...».
4. Πλουτάρχου Αἰμ. Παῦλος XXVIII, «...ἐκατόν δέ τάλαντα Ῥωμαίοις ὑποτελεῖν, οὐ πλέον ἢ διπλάσιον τοῖς βασιλεῦσιν εἰσέφερον...».
5. Desdevises σελ. 190, «...τα κτήματα αὐτὰ ἦταν γύρω στη λίμνη Βόλβη, στην Πέλλα και στην Ἄλωρο...», επίσης Μ. Δήμιτσας, ὁ.π. σελ. 855, επίσης Δ. Κανατσούλης, Ιστορία της Μακεδονίας μέχρι του Μεγάλου Κωνσταντίνου, Θεσ/νίκη 1964, σελ. 110, και Κικέρωνας, de lege Agrarum 2,5 «...Deinde Agros in Macedonia Regios qui Partim T. Flaminini, Partim L. Pauli, qui Persem vicit, Virture parti sund».
6. Δ. Κανατσούλης, Ιστορία της Μακεδονίας μέχρι του Μεγ. Κωνσταντίνου, Ε.Μ.Σ., ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1964, σελ. 110.
7. Ζωναράς, 19, 28 «Πάλιν οὖν διὰ ταῦτα οἱ ἐν Ρώμῃ Κόιντον Καικίλιον Μέτελλον στρατηγόν σύν δυνάμει πολλῇ ἔστελλον...».
8. Μ. Δήμιτσας ὁ.π. σελ. 854, επίσης Δ. Κανατσούλης ὁ.π. σελ. 91, επίσης Γ. Χιονίδης, Ιστορία της Βέροιας, τομ. 1ος, Βέροια 1960, σελ. 167.
9. Μ. Δήμιτσας ὁ.π. σελ. 855, επίσης Δ. Κανατσούλης ὁ.π. σελ. 110.
10. Plinius N.N. 4, 34 "Oppida Pydna, Aloros... Pella Colonia...".
11. Γ. Χιονίδης, ὁ.π. σελ. 167.
12. Ps Scymnus 621-5.

13. Γ. Χιονίδης ό.π. σελ. 167, επίσης Μ. Δήμιτσας ό.π. σελ. 855.
14. Δ. Κανατσούλης, ό.π. σελ. 94.
15. Γ. Χιονίδης ό.π. σελ. 168.
16. Πλουτάρχου Πομπήϊος 64 (LXIV) «...ίππεις δέ, Ρωμαίων και Ίταλῶν τό ἀνθοῦν, ἑπτακισχίλιοι, γένεσι και πλούτῳ και φρονήμασι διαφέροντες· τήν δέ πεζήν σύμμικτον οὔσαν και μελέτης δεομένην ἐγύμναζεν ἐν Βεροία καθήμενος οὐκ ἀργός, ἀλλ' ὥσπερ ἀκμάζοντι χρώμενος αὐτῷ πρός τά γυμνάσια», επίσης Γ. Χιονίδης ό.π. σελ. 168.
17. Δ. Κανατσούλης ό.π. σελ. 96.
18. Δ. Κανατσούλης ό.π. σελ. 96.
19. N.G.L. HAMMOND, A history of Macedonia, Vol. I, Historical Geografy and Pre-history, Oxford at the Clarendon Press, 1972, σελ. 126, 131 κ.ἐπ.
20. N.G.L. HAMMOND, ό.π. vol. I, χάρτ. 12.
21. Στράβων VII, FR. 5 EPIT. VAT. «Ότι ὁ Ἀλιάκμων εἰς τόν Θερμαῖον κόλπον ῤεῖ» και FR. 22, EPIT. ED. «...ὁ Ἀλιάκμων ποταμός ἐστιν, ἐκβάλλων εἰς τόν Θερμαῖον κόλπον».
22. Στράβων VII, FR. 20, EPIT. VAT., επίσης FR. 23, EPIT. ED.
23. Ηροδ. Ιστ. VII, 123.
24. Το στάδιο εἶναι ἴσο με 1,85 χιλιόμετρα, ὁπότε τα 120 στάδια ἦταν 22,2 χιλιόμετρα.
25. Στράβων VII, 20 EPIT. VAT. «...ὁ δέ Λουδίας εἰς Πέλλαν ἀνάπλουν ἔχων σταδίων ἑκατόν και εἴκοσι» και Στράβων VII, 22, EPIT. ED. «...ἀπό δέ Λουδίου εἰς Πέλλαν πόλιν ἀνάπλους στάδια ἑκατόν εἴκοσιν».
26. Στράβων VII, FR. 20, EPIT. VAT. «...αὐτήν δέ πληροῖ Ἀξιοῦ τι ἀπόσπασμα».
27. Στράβων VII, FR. 20, EPIT. VAT. και VII, Fr. 22 EPIT. ED.
28. Μ. Δήμιτσας, Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας, Αθήνησι 1874, τομ. Β, σελ. 224, υποσ. 1.
29. A. STRUCK, Makedonische Fahrten II, Die Makedonische Niederländ, Serajevo 1908, σελ. 20, υποσ. 3.
30. N.G.L. HAMMOND, A History of Macedonia Vol. I, σελ. 133.
31. Ο Σωτήριος Γιοβανόπουλος, κάτοικος Παλιόχωρας Κορυφής, που γεννήθηκε το 1905 και διετέλεσε Κοινοτικός Σύμβουλος της Κοινότητας Κορυφής, μου εἶπε στις 21-2-1979, ὅτι κάποτε, σκάβοντας για να μεγαλώσουν τον περίβολο του νεκροταφείου του Αγίου Αθανασίου, βρήκαν μεγάλες πελεκημένες πέτρες.

Βγάλανε δύο απ' αυτές διαστάσεων 0,50 × 1,00 μέτρων και βρήκαν κεραμίδια 4-5 δάχτυλα χοντρά και «θυμιατά» (όστρακα αγγείων προφανώς). Κατά την κατασκευή επίσης των αρδευτικών-στραγγιστικών καναλιών μου είπε ότι κόπηκαν σειρές από τέτοιες πέτρες σε 2-3 σημεία και πετάχτηκαν. Πολλοί συγχωριανοί του χρησιμοποίησαν τέτοιες πέτρες για ανύψωση του πατώματος των φούρνων τους.

32. Στέφανος Βυζάντιος στη λέξη «'Αλωρος» «... 'Αλωρος, πόλις Μακεδονίας· ἔστι δέ τό μυχαίτατον τοῦ Θερμαίου κόλπου· τό ἔθνικόν 'Αλωρίτης καί 'Αλωρίτις.
33. ὁ.π. σελ. 168.
34. Δ. Κανατσούλης ὁ.π. σελ. 108, 109, επίσης BOSN. MITT., 12(1912), 132.
35. Livius 45.30.5 " ...*tertia regio nobiles urbes Edessam et Beroeam et Pellam habet, et Vettiorum bellicosam gentem; incolas quoque permultos Gallos et Illyrios, impigros cultores*". – A. STRUCK, *Makedonische Fahrten II*, ὁ.π. σελ. 15. – N.G.L. HAMMOND, ὁ.π. σελ. 160.
36. PLINY N.H. 4,34 " ...*in Ora Heraclea, Flumen Apilas, Oppida Pydna, Aloros, Amnis Haliachmon, Intus Aloritae, Vallaei, Phylacaei...*".
37. A. STRUCK, *Makedonische Fahrten II*, ὁ.π. σελ. 20.
38. Δ. Κανατσούλης ὁ.π. σελ. 106.
39. Πράξεις Αποστόλων 17, 10 «...εὐθέως τότε τόν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοί πορεύεσθαι ὡς ἐπί θάλασσαν...» Γ. Χιονίδης ὁ.π. σελ. 175.
40. Λουκιανού του Σαμοσατέως. Τα σωζόμενα, εκδ. Παρισίων 1840, «Λούκιος ἢ Ὀνος», κεφ. 34-37, σελ. 458-459, επίσης Λουκιανού, Λούκιος ἢ ὄνος, Εκδ. Γνώση, Αθήνα 1982, σελ. 85 κ.επ.
41. Γ. Χιονίδης ὁ.π. σελ. 184, 185.
42. Τα μιλλιάρια ἦταν μαρμάρινες ενεπιγραφες κυλινδρικές στήλες που στήνονταν κατά μήκος των οδών σε κάθε ρωμαϊκό μίλλι.
43. Α.Δ. 20, 1965. Χρονικά σελ. 435, Α.Δ. 19, 1964, Β³, Χρονικά σ. 259 επίσης Μακεδονία, 4000 Χρόνια Ελληνικής ιστορίας και Πολιτισμού, εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1982, σελ. 232 επίσης περιοδικό ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, τεύχος 7, 1983, σελ. 102.
44. A. STRUCK, *Makedonische Fahrten II*, ὁ.π. σελ. 17. – N.G.L. HAMMOND ὁ.π. σελ. 160 επ.
45. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, ὁ.π. σελ. 199 και 232.
46. Δ. Κανατσούλης ὁ.π. σελ. 101.

47. Γ. Χιονίδης ό.π. σελ. 191.
48. AELIANI, de Natura Animalium, βιβλ. 15°, κεφ. I.
49. Π.Α.Ε. 1966. Ανασκαφή παρά το Νησί Αλεξανδρείας, Αγγ. Κ. Ανδρειωμένου, σελ. 24 κ. επ. Επίσης Α.Δ. 21, 1966, Χρονικό, σελ. 435. Επίσης Έργον 1966, σελ. 17 κ.έπ.
50. Μ. Δήμιτσας. Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείοις σωζομένοις, Αθήνησιν 1896, σελ. 108, 109, τομ. Α' επίσης Γ. Φιλάρετου – Δ. Βασιλειάδου, Εθνικός Οδηγός Μεγάλης Ελλάδος, Αθήναι 1919, σελ. 116.
51. Γ. Φιλάρετου – Δ. Βασιλειάδου, Εθνικός Οδηγός Μεγάλης Ελλάδος, ό.π. σελ. 76, επίσης Μακεδονικά, τομ. 15ος, 1975, σελ. 270.
52. Δ. Κανατσούλης. Το κοινόν των Μακεδόνων, Μακεδονικά, τόμος 3ος, σελ. 43, 44.

**ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
Α' ΜΕΡΟΥΣ**

- Αέροπος 29
Αθηναίοι 22, 43, 44, 52
Ἄθως 40
Αιγαίδα 11, 12, 13
Αιγαιο 12, 23
Αιγές 30, 33, 40, 45, 46, 53, 54, 56
Αίγυπτος 28
Αιθιοπες 19
Αιμίλιος Παῦλος 56
Αίολος 28
Αλέξανδρος 40, 41, 42, 51, 54
Αλιάκμονας 11, 12, 15, 16, 20, 21, 22,
26, 28, 29, 31, 33, 34, 36, 38, 39, 40,
43, 44, 47, 49, 50, 55
Αλλούβιος 13
Ἄλμωπες 41
Αλμωπία 11, 13
Αλωρίτιδα 45, 51
Αλωρίτης 50, 51, 54
Ἄλωρος 33, 34, 35, 36, 45, 46, 50, 51,
54, 56
Ἄμαθος 19
Αμύντας 39, 49, 51
Αντίγονος 55, 56
Αξιός 11, 16, 20, 21, 22, 26, 31, 36, 38,
39, 40, 44, 46, 47, 49, 50, 52
Απόλλωνας 16
Αργεάδες 28, 39
Αργείοι 19, 42
Αργεός 28
Ἄργος 29, 30
Ἄργος Ορεστικό 29
Αρχέλαος 45, 46, 49, 51
Ασία 54
Βεργίνα 23, 25, 29, 30, 33, 53
Βέρμιο 11, 12, 13, 15, 16, 19, 23, 31, 34
Βέροια 23, 43, 46, 55, 56
Βισάλτες 41
Βόλγιος 55
Βοττιαία 22, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 35,
39, 44, 45, 51, 52, 54
Βοττιαίοι 22, 23, 25, 31, 32, 34, 35
Βόττων 22
Βρασιδας 44
Βρέννος 55
Βρύγες-Βρύγοι 22, 23, 25, 28, 34
Γαλάτες 55, 56
Γαλλικός 38
Γαυάνης 29
Γίγωνος 43
Γορδίας 23
Γόρδιο 25, 29
Δαρδανέλλια 12
Δάρδανοι 56
Δειναρική 11
Δευκαλίων 28
Δημήτριος 55
Δίας 28, 29, 54
Διλλούβιος 13

Δίον 44, 46
Δωριείς 28, 32
Δώρος 50

Ἐδεσσα 23, 55
Εορδοί 30, 41
Ερετριείς 29
Εύβοια 11
Εύιος 47
Ευριδική 51
Εχέδωρος 38

Ἴδωνες 41
Ἡμαθία 16, 19, 28, 29, 30, 32, 33, 52
Ἡμαθίδες 19
Ἡμαθίων 19
Ἡπειρώτες 25, 55
Ἡρακλείδης 29, 54
Ἡρακλῆς 29, 30, 32
Ἡώ 19

Θερμαϊκός-Θερμαῖος κόλπος 12, 15,
16, 20, 21, 26, 31, 36, 38, 39, 40, 43,
44, 46, 47, 49, 50

Θέρμη 36, 40, 46
Θεσσαλία 11, 20
Θεσσαλονίκη 38
Θράκη 16, 23, 29, 31, 44
Θύα 28

Ἰλιάδα 16
Ἰλλυριοί 22, 25, 29, 49, 56
Ἰνδίες 54
Ἰόνιο 11
Ἴχνες 36, 45
Ἴωνες 39

Κάρανος 29, 30, 32
Κασσάνδρα 38
Κέλτες 55
Κρήτες 22, 25
Κρήτη 11
Κύρρος 45

Κυψέλη Ἡμαθίας 26

Λεβαῖα 29
Λουδία λίμνη 47
Λουδίας ποταμός 26, 36, 38, 39, 40,
43, 44, 46, 47, 49, 50, 53, 55
Λυκάων 19,28
Λυσίμαχος 55

Μαινάδες 47
Μακεδονία 11, 12, 13, 25, 26, 28-56
Μακεδονίδα γη 32, 29, 52
Μακεδών 19, 25, 28-56
Μ. Ἀσία 11, 25
Μεθώνη 29
Μειόκαινος 11
Μῆλος 20
Μέμνων 19
Μεσόγειος 11
Μίδας 23,29
Μπάρμπες-Κούτλες 30, 33, 53
Μυθονία 39
Μυκήνες 42

Νάουσα 23
Νέα Νικομήδεια 19, 20
Νεολιθική εποχή 19
Νέστος 52

Ξέρξης 40

Ὀλύμπος 11, 28
Ολύνθιοι 49
Ορέστες 30
Ὀσιρις 28
Οχρίδα 52

Παγασητικός 52
Παγετώνων εποχή 12
Πάικο 11, 12, 13
Παλαιχθων 19
Παλλήνη 38
Πάνταυχος 54

- Πελαγονική 11
Πελασγοί 19, 28, 34
Πέλλα 36, 44, 45, 46, 53, 55, 56
Πελοπίδας 51
Περδικας 29, 43, 45
Περσέας 56
Περσέπολη 39
Πέρσες 36, 38, 39, 40
Πήλιο 12
Πιέρια 12, 13, 15, 19, 20, 23, 25, 28, 31,
34, 46, 56
Πιερία 16, 25, 29, 31, 32, 33, 40, 44, 46,
47, 52
Πίερος 19, 29, 31
Πλειστόκαινος 11, 12, 13
Ποτειδαία 43
Πτολεμαίος 50, 51, 55
Πύδνα 40, 43, 56
Πύρρος 55, 56
- Ρουμλούκι 2, 59, 65
- Ρωμαίοι 56
- Σικελία 22
Σίνδος 36
Σιτάλκης 44
Σπαρτιάτες 44, 49
Στρέψα 43
Στρυμόνας 19, 41
- Τημενίδες 29, 31
Τήμενος 29, 30
Τίθων 19
Τρωαδίτες 20, 23
- Φείδων 30
Φίλιππος 41, 52, 53, 56
Φρύγες βλ. Βρύγες
- Χαλάστρα 36
Χαλκιδεείς 49
Χαλκιδική 12, 13, 31, 38, 44

**ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
Β' ΜΕΡΟΥΣ**

- Ἅγιος Αθανάσιος 83, 94
Ἄδενδρο 78, 90
Αιγές 74, 77, 85, 87
Αιμίλιος Παῦλος 73
Αλάμπορο (Μεγάλο-Μικρό) 82
Αλεξάνδρεια 81, 83, 84, 85, 90, 95, 97
Αλέξανδρος 74, 97
Αλιάκμονας 75, 76, 78, 79, 81, 82, 84,
85, 87, 89, 95
Αλμωπία 73
Αλώνια 76, 82
Ἄλωρος 73, 74, 76, 77, 81, 82, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 95
Αλωριτιδα 87
Αμφαξιτιδα 73
Αμφίπολη 73
Ανδρίσκος 73
Αξιός 73, 79, 87
Απόστολος Παῦλος 88
Αριάραθος 74
Αρχέλαος 76
Ασκόρδος 76, 77, 81, 82
Αστραίος 93
Ατάργατη 88
- Βάλλα 87
Βεργίνα 95
Βέρμιο 95
Βέροια 74, 75, 76, 77, 86, 87, 88, 89, 90,
92, 93, 97
Βοττιαία 73, 81, 84, 86, 87, 95
- Βρούτος 74
Βυζάντιο 97
- Γαλάτες 86, 87
Γαλληνός 93
Γηδάς 81, 83
Γότθοι 93
- Διον 76, 77
- Εβραίοι 88
Εγνατία 76
Ἐδεσσα 76, 86
Ελαφίνα 77
Ερίγων 81
Ἐρουλοὶ 93
- Ημαθία 73
- Θερμαϊκός-Θερμαῖος κόλπος 74, 78,
81, 82, 85, 87
Θεσσαλονίκη 74, 75, 76, 77, 84, 88, 90,
93, 95, 97
- Ιλλυριοὶ 86, 87
Ιούλιος Καίσαρ 74, 75
- Κάσσιος 74
Καπόχωρα 81, 82, 84, 95
Κίτρος 81
Κλαύδιος 86

Κλειδί 78, 81, 90, 95

Κορυφή 83, 84, 85, 94, 95, 97

Κράσσοι 74

Κυδωνιά 82

Κυψέλη 95

Λουδία λίμνη 76, 78

Λουδίας ποταμός 76, 77, 78, 79, 81,
82, 84, 90

Μακροχώρι 94, 95

Μακρύγαλος 82

Μάλαρα 78

Μεθώνη 81, 82, 88

Μέτελλος 73, 74

Μιθριδάτης 74

Νέα Αγαθούπολη 82

Νέα Νικομήδεια 95

Νεόκαστρο 94

Νησί 93, 95, 97

Παιονία 73

Παλατίτσια 76, 82

Παλιόχωρα 82, 83, 84, 85, 95, 97

Παλιοχώρι 83, 85

Πειραιάς 88

Πέλλα 73, 74, 76, 78, 81, 82, 84, 86

Πιερία 73, 81, 90

Πιέρια 76, 77, 95

Πλατύ 78, 84, 90

Πομπήιος 74, 75

Πρασινάδα 82

Πύδνα 73, 74, 76, 77, 81, 82, 87

Ρουμλούκι 85

Σκιπίων 75

Σκυλίτσι 94, 95

Σταυρός 90, 95

Σφήνιτσα 94

Τιβέριος 86

Τριανδρία 74

Τρίκαλα Ημαθίας 82, 83, 84, 95

Τσατάλι 82

Φυλακαί 87

Ψευδοπερσέας 74

Ψευδοφίλιππος 73

Στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε στο εργαστήριο γραφικών τεχνών
UNIVERSITY STUDIO PRESS A.E.

Κων/νου Μελενίκου 13/15 τηλ. 209 637 - 209 837 Θεσσαλονίκη

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

Γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια Ημαθίας το 1954. Σπούδασε Νομικά στο Α.Π.Θ. και από το 1980 ασκεί το επάγγελμα του Δικηγόρου στο Πρωτοδικείο της Βέροιας. Το 1982 εκλέχτηκε Δημοτικός Σύμβουλος στον Δήμο Αλεξάνδρειας. Από το 1968 ασχολείται με την συλλογή ιστορικού και λαογραφικού υλικού της περιοχής Ρουμλουκιού, ενώ από το 1980 δημοσιεύει σε τοπικές εφημερίδες διάφορα ιστορικά και λαογραφικά σημειώματα.